

UNIVERZITET U SARAJEVU
EKONOMSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

KOMPARATIVNA ANALIZA INFLATORNIH OČEKIVANJA U BiH

Sarajevo, januar 2024.godine

LEJLA ČERIMOVIĆ

U skladu sa članom 54. Pravila studiranja za I, II ciklus studija, integrisani, stručni i specijalistički studij na Univerzitetu u Sarajevu, daje se

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA

Ja, Lejla Ćerimović, student/studentica drugog (II) ciklusa studija, broj index-a 4074/72906 na programu Finansije, smjer Makrofinansijski menadžment, izjavljujem da sam završni rad na temu:

KOMPARATIVNA ANALIZA INFLATORNIH OČEKIVANJA U BIH

pod mentorstvom Prof. dr. Lejle Lazović Pita izradila samostalno i da se zasniva na rezultatima mog vlastitog istraživanja. Rad ne sadrži prethodno objavljene ili neobjavljene materijale drugih autora, osim onih koji su priznati navođenjem literature i drugih izvora informacija uključujući i alate umjetne inteligencije.

Ovom izjavom potvrđujem da sam za potrebe arhiviranja predao/predala elektronsku verziju rada koja je istovjetna štampanoj verziji završnog rada.

Dozvoljavam objavu ličnih podataka vezanih za završetak studija (ime, prezime, datum i mjesto rođenja, datum odbrane rada, naslov rada) na web stranici i u publikacijama Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta.

U skladu sa članom 34. 45. i 46. Zakona o autorskom i srodnim pravima (Službeni glasnik BiH, 63/10) dozvoljavam da gore navedeni završni rad bude trajno pohranjen u Institucionalnom repozitoriju Univerziteta u Sarajevu i Ekonomskog fakulteta i da javno bude dostupan svima.

Sarajevo, 15. 12. 2023.

Potpis studenta/studentice:

SAŽETAK

Svrha: Ovo istraživanje fokusira se na važnost razumijevanja kako potrošači percipiraju inflatorne trendove. Analizira se percepcija i očekivanja potrošača temeljena na cijenama devet različitih proizvoda, u usporedbi sa stvarnim prosječnim cijenama koje objavljuje Agencija za statistiku BiH (BHAS) za mjesec juni i oktobar 2023. godine. Istraživanje pruža uvid u odstupanje između stvarnih i percipiranih cijena, ističući kako potrošači mogu pogrešno tumačiti inflacijske trendove.

Metode: Provedena je anketna sa 394 ispitanika, usmjerena na procjenu percepcije i očekivanja potrošača vezanih za devet odabranih proizvoda iz svakodnevnog života. Analiza se temelji na upoređivanju percepcija ispitanika sa stvarnim cijenama koje su zabilježene u izvještajima BHAS za juni i oktobar 2023. godine.

Rezultati: Rezultati istraživanja otkrivaju razlike u percepciji i stvarnim cijenama za neke proizvode, dok za druge proizvode ne pokazuju značajno odstupanje. Ovi nalazi ukazuju na varijabilnost u tome kako potrošači percipiraju cijene i inflaciju, što može biti pod uticajem različitih faktora.

Zaključak: Istraživanje ističe potrebu za detaljnijim proučavanjem razloga zbog kojih dolazi do razlika u percepciji potrošača i stvarnih cijena te inflacije. Naglašava se važnost daljnjeg istraživanja u ovoj oblasti, s posebnim naglaskom na razumijevanje faktora koji utiču na percepciju potrošača i kako se ona formira u kontekstu stvarnih ekonomskih promjena.

ABSTRACT

Purpose: This study focuses on the importance of understanding how consumers perceive inflationary trends. It analyzes consumer perceptions and expectations based on the prices of nine different products, compared to the actual average prices published by the Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina (BHAS) for June and October 2023. The research provides insight into the deviation between real and perceived prices, highlighting how consumers can misinterpret inflationary trends.

Methods: A survey of 394 respondents was conducted to assess consumer perceptions and expectations for nine selected everyday products. The analysis is based on comparing the perceptions of respondents with the actual prices recorded in the BHAS reports for June and October 2023.

Results: The research results reveal differences in perception and actual prices for some products, while for other products they do not show significant deviations. These findings indicate variability in how consumers perceive prices and inflation, which can be influenced by various factors.

Conclusion: The study highlights the need for a more detailed study of the reasons for the differences in consumer perception and actual prices and inflation. It emphasizes the importance of further research in this area, with a particular focus on understanding the factors that influence consumer perception and how it is formed in the context of actual economic changes.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Problem istraživanja i predmet istraživanja	1
1.2. Ciljevi rada	8
1.3. Istraživačka pitanja i hipoteze istraživanja.....	8
1.4. Metodologija istraživanja.....	9
1.5. Doprinos istraživanja.....	10
2. OSNOVNI TEORIJSKI KONCEPTI INFLACIJE, MJERENJA INFLACIJE I INFLATORNA KRETANJA U SVIJETU I U BIH.....	11
2.1. Osnovni teorijski koncepti inflacije.....	11
2.1.1. Kvantitativna teorija novca.....	12
2.1.1.1. Kritike izloženih formulacija kvantitativne teorije novca	12
2.1.2. Teorija inflacije J.M.Keynesa.....	13
2.1.3. Monetarna teorija inflacije.....	14
2.1.4. Demand-pull theory	14
2.1.5. Cost push Teorija.....	14
2.1.6. Teorija strukturalne inflacije	15
2.1.7. Revolucija racionalnih inflacijskih očekivanja.....	16
2.1.8. Nova neoklasična sinteza.....	16
2.1.9. Nova politička makroekonomija inflacije	17
2.1.10. Moderna teorija inflacije.....	17
2.2. Pregled dostupne literature vezane za koncept inflacije i percipirane inflacije	18
2.3. Mjerenje i faktori percepcije inflacije.....	21
2.4. Inflacija i inflatorna kretanja u svijetu i u BiH	23
2.4.1. Pregled kretanja inflacije u Eurozoni	24
2.4.1.1. Mjere ECB kao odgovor na inflaciju	25
2.4.1.2. Predviđanja za buduća inflatorna kretanja u Eurozoni.....	26
2.4.2. Pregled kretanja inflacije u Sjedinjenim Američkim Državama	27
2.4.2.1. Mjere FED-a kao odgovor na inflaciju.....	27
2.4.2.2. Predviđanja za buduća inflatorna kretanja u SAD	28
2.4.3. Pregled kretanja inflacije u BiH	29

2.4.3.1.	<i>Mjere CBBH kao odgovor na inflaciju</i>	31
2.4.3.2.	<i>Predviđanja za buduća inflatorna kretanja u BIH.....</i>	32
2.5.	Pregled kretanja i trenutnog stanja potrošnje domaćinstava u BiH	32
3.	EMPIRIJSKI DIO ISTRAŽIVANJA U MJERENJU STVARNE I PERCIPIRANE INFLACIJE U BIH.....	33
3.1.	Uvod	33
3.2.	Dizajn i metodologija istraživanja.....	33
3.3.	Podaci i analiza rezultata	35
3.3.1.	Deskriptivna prezentacija demografskih pitanja anketnog upitnika	35
3.3.1.1.	<i>Starosna dob ispitanika prema spolu</i>	35
3.3.1.2.	<i>Mjesto prebivališta prema entitetima/distriktu</i>	35
3.3.1.3.	<i>Nivo obrazovanja</i>	36
3.3.1.4.	<i>Radni status</i>	37
3.3.1.5.	<i>Nivo samoprocijenjenih mjesečnih neto primanja</i>	37
3.3.2.	Analiza rezultata percepcije ispitanika u vezi cijene pojedinačnih proizvoda	38
3.3.3.	Analiza rezultata očekivanja ispitanika u vezi cijene pojedinačnih proizvoda u odnosu na stvarnu cijenu proizvoda	44
3.3.4.	Analiza rezultata percepcije i očekivanja ispitanika u vezi visine stope godišnje inflacije u odnosu na stvarnu stopu inflacije u toku 2023.g	49
3.3.5.	Analiza promjene stvarnih cijena u periodu od juna do oktobra 2023.godine	50
3.3.6.	Analiza kros-tabulacije i Chi-kvadrant testiranja	50
3.3.7.	Diskusija rezultata Chi-kvadrat testa	56
3.4.	Rezultati istraživanja i diskusija	57
4.	ZAKLJUČAK	61

Popis tabela

Tabela 1.	Starosna dob ispitanika prema spolu	35
Tabela 2.	Mjesto prebivališta prema entitetima/distriktu	36
Tabela 3.	Radni status.....	37
Tabela 4.	Nivo samoprocijenjenih mjesečnih neto primanja	38
Tabela 5.	Percipirana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za hljeb od pšeničnog brašna (BHAS, juni, oktobar 2023)	39

Tabela 6. Percipirana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za mlijeko u tetrapaku (BHAS, juni, oktobar 2023).....	39
Tabela 7. Percipirana cijena u odnosu na stvarnu cijenu suncokretovog ulja (BHAS, juni, oktobar 2023).....	40
Tabela 8. Percipirana cijena u odnosu na stvarnu cijenu vodosnadbijevanja (BHAS, juni, oktobar 2023).....	40
Tabela 9. Percipirana cijena u odnosu na stvarnu cijenu električne enrgije (BHAS, juni, oktobar 2023).....	41
Tabela 10. Percipirana cijena u odnosu na stvarnu cijenu drva za ogrijev (BHAS, juni, oktobar 2023).....	41
Tabela 11. Percipirana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za euro dizel (BHAS, juni, oktobar 2023).....	42
Tabela 12. Percipirana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za motorni benzin 98 Oktana (BHAS, juni, oktobar 2023)	43
Tabela 13. Percipirana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za motorni benzin 95 BMB Oktana (BHAS, juni, oktobar 2023)	43
Tabela 14. Očekivana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za hljeb od pšeničnog brašna (BHAS, juni, oktobar 2023)	44
Tabela 15. Očekivana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za mlijeko u tetrapaku (BHAS, juni, oktobar 2023).....	45
Tabela 16. Očekivana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za suncokretovo ulje (BHAS, juni, oktobar 2023).....	45
Tabela 17. Očekivana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za vodosnadbijevanje (BHAS, juni, oktobar2023).....	46
Tabela 18. Očekivana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za električnu energiju (BHAS, juni, oktobar 2023).....	46
Tabela 19. Očekivana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za drva za ogrijev (BHAS, juni, oktobar 2023).....	47
Tabela 20. Očekivana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za euro dizel (BHAS, juni, oktobar 2023).....	48
Tabela 21. Očekivana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za benzin 98 Oktana (BHAS, juni, oktobar 2023).....	48
Tabela 22. Očekivana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za benzin 95 BMB Oktana (BHAS, juni, oktobar 2023)	49
Tabela 23. Percipirana i očekivana u odnosu na stvarnu inflaciju	50
Tabela 24. Pregled promjene stvarnih cijena analiziranih proizvoda.....	50
Tabela 25. Kros-tabulacija i Chi-kvadrat test - percipirana cijena proizvoda hljeb od pšeničnog brašna prema lokaciji ispitanika	51
Tabela 26. Kros-tabulacija i Chi-kvadrat test – očekivana cijena proizvoda hljeb od pšeničnog brašna prema lokaciji ispitanika	52
Tabela 27. Kros-tabulacija i Chi-kvadrat test – percipirana cijena proizvoda euro dizel prema nivou samoprocijenjenih mjesečnih neto primanja ispitanika.....	53

Tabela 28. Kros-tabulacija i Chi-kvadrat test – očekivana cijena proizvoda euro dizel prema nivou samopro cijenjenih mjesečnih neto primanja ispitanika.....	54
Tabela 29. Kros-tabulacija i Chi-kvadrat test – percipirana cijena proizvoda suncokretovo ulje prema statusu zaposlenja ispitanika.....	55
Tabela 30. Kros-tabulacija i Chi-kvadrat test – očekivana cijena proizvoda suncokretovo ulje prema statusu zaposlenja ispitanika.....	56
Tabela 31. Pregled prosječno percipiranih cijena ispitanika u odnosu na stvarne cijene proizvoda	58
Tabela 32. Pregled prosječno očekivanih cijena ispitanika u odnosu na stvarne cijene proizvoda	59

Popis slika

Slika 1: Pregled kretanja inflacije u Evropskoj Uniji i Euro zoni	24
Slika 2: Pregled kretanja inflacije u Sjedinjenim Američkim Državama.....	27
Slika 3: Pregled kretanje godišnje inflacije u BiH.....	31

Popis grafikona

Grafikon 1. Nivo obrazovanja prema spolu.....	37
---	----

Popis skraćenica

BHAS- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine
CBBH- Centralna Banka Bosne i Hercegovine
ECB- Evropska Centralna Banka
HNK- Hrvatska Narodna Banka

Popis priloga

Prilog 1. Anketni upitnik: Komparativna analiza inflatornih očekivanja u BiH
--

1. UVOD

1.1. Problem istraživanja i predmet istraživanja

Globalizacija je proces koji se odvija već dugi niz godina, a njen vrhunac karakteriše intenzivna povezanost dvih zemalja svijeta, temeljena na međusobnoj ovisnosti. Ova povezanost je dovela do stvaranja novih oblika konkurencije u raznim aspektima (Blašković, 2021). Krajem 2019. godine u Kini, gradu Wuhanu, pojavljuje se SARS-CoV-2 koji uzrokuje bolest COVID-19. Bolest bila velika nepoznanica čovječanstvu, a njeno širenje cijelim svijetom iznimno brzo, te su države jedna po jedna zatvarale svoje granice kako bi zaštitile zdravlje svog stanovništva, a takva situacija je dovela do pada ekonomskih kretanja i ekonomske aktivnosti. Gotovo je nemoguće pronaći ekonomiju koja nije žrtva navedenog virusa. Potrošnja domaćinstava u većini razvijenih zemalja čini oko 60% BDP-a. Lična potrošnja je komponenta na koju utiču mnogi ekonomski, ali i drugi faktori (Barišić, 2020). Kriza izazvana korona virusom Covid-19 jedinstvena je u dosadašnjoj ekonomskoj historiji po načinu i brzini nastanka, globalnom obuhvatu i posljedicama (Čavrak, 2020). Ekonomske posljedice pandemije Covid-19 uključuju značajan pad globalnog BDP-a, prekid međunarodnih lanaca snabdijevanja, što je do uzrokovalo povratak fokusa na nacionalne ekonomije. Posljedice uključuju snažan pad u međunarodnim putovanjima i turizmu, masovnu nezaposlenost, zatvaranje malih preduzeća, te finansijske poteškoće u raznim sektorima poput bankarstva, transporta, ugostiteljstva i trgovine. Također, globalna finansijska tržišta su doživjela velike poremećaje, cijene dionica su pale, a strane investicije su se smanjile. Dodatno, cijene nafte su dramatično pale zbog smanjene potražnje i cjenovnog rata između Saudijske Arabije i Rusije (Siddiqui, 2020). Međunarodni monetarni fond (MMF) igrao je ključnu ulogu u pružanju finansijske podrške zemljama širom svijeta koje su se suočavale s ekonomskim izazovima izazvanim pandemijom COVID-19. MMF je proveo historijsku dodjelu posebnih prava vraćanja (SDR-a) u vrijednosti od 650 milijardi dolara, što je pružilo potrebnu likvidnost zemljama cijelog svijeta. Ovaj potez bio je posebno značajan za zemlje s ograničenim fiskalnim prostorom nakon pandemije. Također, od početka pandemije odobrio više od 219 milijardi dolara u zajmovima za 92 zemlje. Ovi zajmovi bili su ključni u pomoći zemljama da se nose s neposrednim fiskalnim izazovima i održavaju ekonomsku stabilnost. Kako bi olakšao pristup hitnom finansiranju, MMF je proširio povećanja kumulativnih limita pristupa za svoje instrumente hitnog finansiranja do kraja aprila 2023. Ove monetarne mjere omogućile su zemljama da brže i učinkovitije pristupe finansijskoj podršci (MMF, 2022). Početkom 2022. godine započela je ruska ratna invazija na Ukrajinu, čime je svjetska ekonomska aktivnost dovedena u pitanje. Izgledi za pojavu visoke inflacije i ekonomski rast postali su neizvjesni jer ovise o toku i ishodu rata te o učinku sankcija koje je donijela Evropska unija (Šćuka, 2022.). Ekonomske posljedice ruske invazije na Ukrajinu, predstavljaju značajan udarac globalnoj ekonomiji. Uticaj rata je enorman, a poremećaji na tržištima roba i lancima snabdijevanja dodatno kompliciraju globalnu ekonomsku stabilnost, posebno u kontekstu oporavka od pandemije COVID-19. Inflacija, koja je već bila u porastu, vjerovatno će ostati visoka, a zaoštreni finansijski uslovi

vrše pritisak na tržišta u nastajanju i razvijajuće ekonomije. Rat u Ukrajini može dovesti do raskola između naprednih i tržišta u nastajanju i razvijajućih ekonomija, te rizikuje fragmentaciju globalne ekonomije u različite geopolitičke blokove. Ovo predstavlja ozbiljan izazov za međunarodni i ekonomski sistem koji je vladao posljednjih 75 godina (IMF, 2022). Ukrajina, kao jedan od ključnih svjetskih izvoznika žitarica, doživjela je značajan pad u izvozu zbog rata, što je izazvalo globalnu zabrinutost za sigurnost opskrbe hranom. Prije izbijanja rata, većina izvoza žitarica iz Ukrajine obavljala se morskim putem. Međutim, s početkom sukoba, ruska vojska je blokirala ukrajinske luke na Crnom moru, što je dovelo do značajnog prekida u izvozu. Kao odgovor, Evropska unija je poduzela mjere za uspostavu alternativnih transportnih ruta, poznatih kao "koridori solidarnosti", dok su Ujedinjeni narodi i Turska radili na deblokadi luka kroz "Crnomorsku inicijativu za žitarice". Te su mjere pomogle u povećanju izvoza i stabilizaciji cijena hrane (Evropsko vijeće, 2022). Od sredine 2021. godine cijene energije doživljavaju značajnu nestabilnost, a dodatno su se povećale u EU kao reakcija na rusku agresiju na Ukrajinu. Ova agresija je izazvala zabrinutost za sigurnost opskrbe energijom u Evropi, posebno nakon što je Rusija obustavila isporuku plina nekim državama članicama EU. Kao odgovor, lideri EU-a su se u martu 2022. dogovorili o postupnom smanjenju ovisnosti EU-a o ruskim fosilnim gorivima. U maju 2022., Evropsko vijeće je postiglo dogovor o zabrani uvoza gotovo 90% ruske nafte do kraja te godine, uz izuzetak za sirovu naftu koja se isporučuje naftovodom. Ruska vojna agresija na Ukrajinu direktno utiče na globalnu sigurnost opskrbe hranom i cjenovnu pristupačnost. Zahvaljujući Zajedničkoj poljoprivrednoj politici (ZPP) EU, dostupnost hrane, hrane za životinje i gnojiva u EU-u nije ozbiljan razlog za zabrinutost. Međutim, smanjen uvoz kukuruza, pšenice, uljane repice, suncokreta i brašna iz Ukrajine ima uticaj, posebno na cijene hrane za životinje i prehrambenu industriju EU-a. S obzirom na visoke tržišne cijene i inflaciju uzrokovanu ratom, očuvanje pristupačnosti cijena ostaje ključna briga u EU (Evropsko vijeće,). Potrošači su se početkom 2022. godine suočili sa značajnim rastom stopa inflacije, što posljedično uzrokuje rast cijena hrane i energije na svjetskom tržištu. Pod uticajem rusko-ukrajinskog rata, inflacijski pritisci postaju sve jači jer cijene mnogih proizvoda i usluga konstantno rastu. Rast cijena energenata na tržištu, posebice nafte i plina, ima tendenciju prelijevanja rasta cijena s proizvođača na krajnje potrošače kojima se u konačnici smanjio lični dohodak (Šćuka, 2022.). Ekonomski šokovi koji su navedeni imali su veliki uticaj i na pojavu razlike između percipirane i stvarne inflacije. Te razlike mogu narušiti povjerenje građana u službenu statistiku. Takvu situaciju može, prouzrokovati i promjena valute, kao što je uvođenje eura. U mnogim državama europodručja prelazak s nacionalne valute na euro bio je povezan s iznimno visokom percipiranom inflacijom (Vidas, 2022). Upravo je neočekivani porast percepcije inflacije od strane potrošača zabilježen 2002. godine u zemljama eurozone prilikom uvođenja novih novčanica i kovanica, što je pokrenulo cijeli niz istraživanja ove problematike i rezultiralo kvalitetnijim razumijevanjem funkcionisanja procesa inflacijske percepcije (Stanisławska, 2019).

Pojam inflacija obično se odnosi na rast opšteg nivoa cijena dobara i usluga koje potrošači kupuju u određenom periodu i mjeri se indeksom potrošačkih cijena (eng. Consumer Price Index) koji služi za usporedbu sadašnjih cijena dobara i usluga s njihovim cijenama iz

prethodnih perioda. Prilikom mjerenja inflacije u obzir se uzimaju sva dobra i usluge koja domaćinstva troše uključujući i proizvode za svakodnevnu potrošnju poput hrane, dnevnih novina i benzina, zatim trajna dobra koja podrazumijevaju odjeću, lične računare, kao i usluge frizera, osiguranja ili najma stambenog prostora (HNB, 2022). Inflacija, kao ključni ekonomski pokazatelj, ima uticaj na ekonomske odluke građana, poslovanje preduzeća i stabilnost ekonomije. Dok kupujemo robu i usluge i posmatramo njihove cijene, dobivamo osjećaj koliko se brzo i koliko te cijene mijenjaju. Međutim, često se naše percepcije ne poklapaju sa zvaničnim podacima o inflaciji (Euro area statistics, 2023).

Percipirana inflacija predstavlja individualni dojam o promjeni cijena koji osjeća javnost. Ovaj dojam nastaje kada potrošači primijete promjene u cijenama, bilo kroz lično iskustvo prilikom kupovine ili putem informacija iz medija. Ove promjene mogu biti povećanja, ili smanjenja cijena. Na temelju ovih percepcija, koje proizlaze iz ličnog iskustva, ljudi formiraju svoje mišljenje o inflaciji. U pojedinim državama članicama Evropske unije, percepcija inflacije u javnosti se mjeri pomoću anketa. Te ankete predstavljaju agregatni pokazatelj percipirane inflacije, koji se često naziva saldo ili bilanca odgovora. Saldo predstavlja razliku, izraženu u postotnim bodovima, između udjela ispitanika koji vjeruju da su cijene znatno ili umjereno porasle u prethodnih dvanaest mjeseci, i udjela onih koji smatraju da su cijene ostale iste ili smanjene. Ova metoda omogućava precizniju sliku o tome kako javnost doživljava inflaciju, što može biti korisno u formulisanju ekonomskih politika i strategija (Pufnik, 2018).

Inflaciona očekivanja igraju ključnu ulogu u mehanizmu monetarne transmisije. Pod nepromijenjenim ostalim uslovima, kada ekonomski subjekti očekuju da će inflacija porasti, očekuju i pad realne kamatne stope. Kao rezultat toga, oni troše više i štede manje kako bi optimizirali svoju potrošnju i ulaganja u dugom roku. Inflaciona očekivanja također igraju bitni ulogu u procesu određivanja plata i cijena i stoga su važna determinanta buduće inflacije. Stoga je razumijevanje prirode inflatornih očekivanja i kako se ona formiraju ključno za kreatorne monetarne politike. Postoji nekoliko načina za mjerenje inflatornih očekivanja: ona se mogu izvesti iz instrumenata finansijskog tržišta, anketa profesionalnih prognostičara i anketa preduzeća ili domaćinstava (ECB, 2021).

Blanchflower (2008) ističe nekoliko činjenica vezanih za ispitivanje percepcije odnosno očekivanja ljudi vezano za inflaciju:

1. Značajan broj pojedinaca ne zna koja je stopa inflacije, kako se promijenila, i sve teže predviđa kako bi se mogla promijeniti u budućnosti. Ovo je u saglasnosti s nedavnim dokazima istraživanja iz Sjedinjenih Američkih Država koji ukazuju na vrlo nizak nivo finansijske pismenosti.
2. Postoji dokaz vrlo visokih stopa nepostizanja odgovora u različitim anketama na pitanja o tome koliko su ispitanici zadovoljni poslom koji je Banka Engleske obavljala, kao i o tome koliko su cijene porasle u prošlosti ili u budućnosti. U svim tim anketama stope nepostizanja odgovora su posebno visoke među osobama sa nižim obrazovanjem, ženama, osobama sa niskim prihodima i mladima. Ne možemo

pretpostaviti da nepostizanje odgovora znači nedostatak razumijevanja, ali je to jedna od mogućnosti.

3. Očekivanja cijena su snažno utemeljena na prošlim iskustvima. Postoji dokaz da su očekivanja budućeg kretanja cijena visoko korelisana sa pojedinačnom ocjenom trenutne inflacije.

Radi lakšeg razumijevanja inflacijskih procesa vrlo je bitno analizirati način na koji potrošači percipiraju inflaciju. Percepcija inflacije se pokazala izuzetno važnom za mnoge naučne studije koje se bave istraživanjima od stepena mišljenja potrošača do stvarnih kretanja cijena koje bilježi službena statistika. U većini slučajeva, naučnici iz područja ekonomije stavljaju svoj fokus na razumijevanje percepcije potrošača prema svakodnevnim promjenama cijena na tržištu, a najmanje su tri razloga zbog kojih je percepcija inflacije predmet mnogih studija. Kao prvo, mnoge studije bilježe da su očekivanja potrošača u slučaju inflacije u određenoj mjeri retroaktivna. Na primjer, Łyziak i Mackiewicz-Łyziak (2014.) na temelju prikupljenih podataka istraživanja o inflacijskoj percepciji procjenjuju stepen okrenutosti prema budućnosti potrošača u zemljama Evropske unije na oko 10% (više u razvijenim ekonomijama i manje u ekonomijama u tranziciji), što potvrđuje značajnu ulogu prošle inflacije i percepcije inflacije u oblikovanju budućih inflacijskih očekivanja u svijesti potrošača. Drugo, percepcija inflacije igra važnu ulogu kod kvalificiranja anketnih podataka o inflacijskim očekivanjima. Evropska komisija provodi ispitivanja za potrošače, u kojima se proučava uzročno-posljedična veza između inflacijskih očekivanja i inflacijske percepcije. Također, ispitanici se pitaju hoće li buduće cijene rasti brže nego sada, rasti sličnom stopom, ili rasti sporije te hoće li uopšte doći do kakve promjene, ili pada cijena. Dokazana je potreba kvalifikacije prikupljenih podataka kako bi se dobile korisne informacije koje se mogu usporediti s inflacijskim procesima. U ovakvim istraživanjima koristi se metoda vjerovatnoće i regresijska metoda koja objašnjava odnos između kvalitativnih podataka o percipiranoj inflaciji i stvarnoj inflaciji kako bi se kvalificirala inflatorna očekivanja na temelju mišljenja potrošača. Kao treći argument, ističe se da bi odstupanje potrošačke percepcije inflacije od stvarnih procijenjenih vrijednosti moglo ukazivati na probleme u statističkoj vjerodostojnosti društvenih cijena. (Brachinger, 2008). Literatura daje uvjerljive dokaze da sam proces formiranja inflacijskih očekivanja kod potrošača uveliko ovisi o nivou inflacije. Naime, Carroll (2003) naglašava činjenicu da su u razdobljima velike inflacije očekivanja potrošača bliža prognozama ekonomskih prognostičara. Do ovakve situacije dolazi zato što je u razdoblju inflacije medijski fokus objava vezanih uz cijene jači te su samim time veće i stope apsorpcije informacija. Osim viših stopa apsorpcije informacija, takva su razdoblja povezana s jačom reakcijom potrošača na prognoze profesionalnih prognostičara. U razdoblju stalno niske inflacije, inflacijske prognoze istih značajno ovise o prošloj inflaciji, a potrošači ne reaguju na pozitivnu inflaciju iznenađenja. Proces formiranja percepcije s obzirom na stepen inflacije otkriva osjetljivost promjene percepcije u trenutku kada trenutni nivo inflacije pređe vrijednost od oko 2% (Ehrmann, 2015). Asimetrična percepcija povećanja i pada cijena, kao i druge predrasude povezane s inflacijskim očekivanjima, opsežno su istražene nakon uvođenja euro kovanica i novčanica, prilikom čega je uslijedilo odstupanje inflacije od realne statističke inflacije.

Brachinger (2008) uvodi indeks percipirane inflacije (IPI) čiji je fokus na robi i uslugama koje se najčešće kupuju te analizi kupovine istih prilikom povećanja i/ili smanjenja cijena. IPI je u početku služio analizi promjene percipirane inflacije prilikom povećanja tržišnih cijena nakon uvođenja eura u Njemačkoj (Mile, 2009). Osim cijena potrošačke robe i usluga, postoje i ostali faktori koji bi mogli uticati na percepciju inflacije kod potrošača, kao što su medijske objave, inflatorna očekivanja i cijene stanova. Obično količina medijskih izvještaja koja se odnose na inflaciju ima mali uticaj na percepciju inflacije od strane potrošača. Razdoblje nakon prelaska na euro bilo je u tom pogledu izrazito obilježeno promjenom percepcije inflacije, čemu je u određenoj mjeri pridonio obim medijskih objava u to vrijeme (Lamla i Lein 2010). Dräger (2015) ne potvrđuje značajan uticaj ukupne količine medijskih izvještaja na percepciju inflacije, ali argumentuje činjenicu da samo negativne vijesti o inflaciji imaju kratkoročni uticaj na percepciju inflacije. Tvrdnja da bi inflacija mogla uticati na percepciju inflacije očekivanja oslanja se na hipotezu o potvrdi očekivanja. Naime, prethodna uvjerenja o promjenama cijena utiču na oblikovanje stavova o trenutnim stvarnim cijenama, čak i ako su potrošači suočeni s podacima. Dokazi o uticaju cijena stambenih nekretnina na percepciju potrošačke inflacije također su mješoviti (Döhring i Mordonu, 2007).

U cilju isticanja važnosti mjerenja očekivanja potrošača u pogledu inflacije, treba istaći i nastojanja Međunarodnog monetarnog fonda i Fed-a za postizanje maksimalno održivog zapošljavanja i stabilnosti cijena. Kako inflacija raste na nivoe nezapažene decenijama, domaćinstva širom svijeta se pitaju koliko više mogu očekivati da plate za benzin, namirnice i druge potrepštine. Njihovi odgovori im mogu pomoći da donesu važne lične finansijske odluke. Odgovori neće utjecati samo na pojedinačna domaćinstva već na ekonomiju u cjelini. Razlog je u tome što centralni bankari i akademski ekonomisti na inflaciju djelimično gledaju kao na samoispunjavajuće proročanstvo. Ako potrošači vjeruju da će cijene rasti bržim tempom, mogu se ponašati na način da povećaju nivo kupovine, ili traženjem povišice koji će podstaći veću inflaciju (MMF, 2019).

S obzirom na poremećaje na globalnom tržištu, uzrokovane Covidom i ratom u Ukrajini, visoka inflacija u Bosni i Hercegovini u posljednje dvije godine je ponovo u žiži interesovanja i jedan su od najznačajnijih makroekonomskih indikatora jer utiču na cjelokupnu ekonomiju (CBBH, 2023). Rezultati ankete koja je sprovedena u martu 2022.godine o inflacijskim očekivanjima ukazuju na porast kratkoročnih inflatornih očekivanja za 2022. godinu. Očekivana inflacija za 2022 godinu iznosi 6,7% i znatno je viša u odnosu na nivo od 1,6%, zabilježen u anketi sprovedenoj u septembru 2019. godine. Ovakva promjena u očekivanjima govori da je došlo do nagle promjene u percepciji, što se može dovesti u vezu sa nestabilnostima i poremećajima na globalnom tržištu, a u prvom redu sa rastom cijena energenata i hrane (CBBH, 2022). U prvom dijelu 2022. godine, Bosna i Hercegovina je zabilježila značajan porast cijena hrane, s godišnjim povećanjem od 19,3%, što je znatno iznad prosjeka povećanja cijena hrane u EU od 8,8% u istom periodu. Na domaćem tržištu BiH, povećanje cijena hrane bilo je izrazito vidljivo u kategoriji ulja i masnoća, s većim stopama rasta u odnosu na druge evropske zemlje. Da bi ublažile inflaciju,

zemlje regije kontinuirano ograničavaju rast osnovnih cijena prehrambenih proizvoda. Centralna Banka Bosne i Hercegovine (CBBH) procjenjuje visoke stope inflacije za prvo polugodište 2023. godine. Prema podacima iz januara 2023., i s obzirom na očekivane trendove u cijenama hrane i nafte te domaćoj i stranoj ekonomskoj aktivnosti, godišnja inflacija u prvom kvartalu 2023. godine se procjenjuje na oko 12,6%. Statistički podaci pokazuju da je inflacija potrošačkih cijena u januaru 2023. iznosila 14,1%. Očekuje se usporavanje inflacije u sljedećem kvartalu, djelomično zbog baznog efekta iz prethodne godine. Promjene u cijenama električne energije u BiH također mogu uticati na inflaciju u budućnosti. Temeljna inflacija u BiH, koja isključuje cijene hrane, alkoholnih pića, duhana i energenata, također je visoka, procijenjena na 9% na godišnjem nivou u januaru 2023. Za prvo polugodište 2023., očekuje se godišnji rast temeljne inflacije od 8,6%,. U saopćenju Brze procjene CBBH za 2Q 2023.g, navodi se da ukupna inflacija za prva četiri mjeseca 2023.godine iznosi 11,2%, te da je preliminarne procjena ukupne inflacije za treći kvartal iznosila 5,1%, a za prvih devet mjeseci 8,1%. U istom saopćenju koji je CBBH objavila u septembru 2023.godine, zvanično objavljena inflacija za BiH je iznosila svega 4% u julu što ukazuje na neočekivano brzo usporavanje inflacije. Treba istaći da CBBH u saopštenju navodi i procjenu da bi godišnji rast potrošačkih cijena u drugom polugodištu 2023.godine mogla iznositi 3,7%, odnosno da bi temeljna inflacija mogla iznositi 6,1% a ukupna inflacija 6,4% u 2023.godini. U uslovima trajnih šokova, predviđanje ekonomske aktivnosti i inflacije je vrlo neizvjesno, što potvrđuju i najnovije makroekonomske projekcije vodećih međunarodnih institucija (CBBH, 2022 i 2023).

Uzmajući u obzir navedene činjenice, predmet istraživanja u ovom radu je odnos stvarne i percipirane inflacije, kao i odnos očekivane i stvarne inflacije kod potrošača te provjeriti da li se i u kojoj mjeri percipirana inflacija razlikuje od stvarne inflacije, odnosno očekivana inflacija od stvarne inflacije, na području BiH.

Potrošnja i ponašanja potrošača čine vrlo složenu društveno ekonomsku pojavu. Iako potrošnja primarno pripada domeni ekonomske nauke, ona je i predmet proučavanja mnogih naučnih disciplina kao što su: sociologija, politologija, demografija i drugih nauka. Svaka od ovih naučnih grana shvaća i objašnjava potrošnju na sebi svojstven način. Često se prenaplaćava važnost aspekta s kojega ju dotična nauka posmatra. Istraživanje potrošnje je značajno jer daje mogućnost da se definiraju zakonitosti njezina kretanja, što omogućava nositeljima ekonomske politike predviđanja budućih tokova, a s time i usmjeravanje potrošnje u željenom smjeru (Bogović, 2000.).

Domaćinstvom se smatra svaka porodična ili druga zajednica osoba koje se izjasne da zajedno stanuju i zajednički troše svoje prihode radi podmirivanja osnovnih životnih potreba, bez obzira da li se svi članovi stalno nalaze u mjestu gdje je domaćinstvo nastanjeno ili neki od njih borave duže vrijeme u drugom mjestu, odnosno stranoj državi zbog rada, školovanja ili iz drugih razloga (BHAS). Izdaci za potrošnju domaćinstava obuhvaćaju finansijsku i naturalnu potrošnju proizvoda i usluga potrebnih za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba članova domaćinstva, prema definiciji Državnog zavoda za statistiku RH iz 2014. godine. Osnovne životne potrebe uključuju stvari poput hrane i pića, troškova stanovanja i

energenata. Ovi troškovi predstavljaju dio izdataka koji su nužni i moraju se pokriti neovisno o visini raspoloživog dohotka pojedinca ili domaćinstva. S druge strane, veća potrošnja na luksuzna dobra može biti indikator višeg nivoa razvijenosti. To znači da domaćinstva s većim raspoloživim dohotkom tendiraju trošiti više na luksuzna dobra i usluge. Ovo ukazuje na ekonomsku sposobnost domaćinstva da premašuje osnovne životne potrebe i ulaže u proizvode i usluge koje nisu nužno esencijalne, ali povećavaju kvalitetu života i pružaju dodatnu udobnost ili prestiž.

Potrošnja domaćinstava predstavlja ukupan iznos koji domaćinstva troše na zadovoljenje svojih svakodnevnih potreba, uključujući hranu, odjeću, troškove stanovanja (kao što je renta), energiju, transport, trajna dobra (poput automobila), zdravstvene troškove, slobodno vrijeme i razne usluge. Ovaj oblik potrošnje često čini oko 60% bruto domaćeg proizvoda (BDP) neke zemlje, što ga čini ključnim elementom za ekonomsku analizu potražnje. Potrošnja domaćinstava, kada se uključuju vladini transferi (u nacionalnim računima poznata kao "stvarna individualna potrošnja"), obuhvata i izdatke opšte vlade i neprofitnih institucija koje pružaju usluge direktno korisne za domaćinstva, poput zdravstvene zaštite i obrazovanja. Jedna od posebno izdvojenih kategorija potrošnje je "stanovanje, voda, struja, plin i druga goriva". Ova kategorija uključuje stvarne zakupnine za stanare, imputirane najamnine za stambene jedinice u vlasništvu, troškove održavanja stambenog prostora, kao i troškove za vodu, struju i plin. Ukupna potrošnja domaćinstava mjeri se u milionima američkih dolara i prikazuje se kao postotak BDP-a te godišnjim stopama rasta. Također, potrošnja domaćinstava, uključujući državne transfere, mjeri se kao postotak BDP-a. Posebno, potrošnja na stanovanje se izražava kao postotak od raspoloživog prihoda domaćinstva, pružajući uvid u finansijski teret koji troškovi stanovanja predstavljaju za prosječno domaćinstvo (OECD, 2008).

Niska vrijednost lične potrošnje po stanovniku, s njenim relativno većim udjelom u ostvarenom BDP-u, ukazuje na niži stepen ekonomske razvijenosti zemlje. Na visokom nivou ekonomske razvijenosti udio lične potrošnje kreće se na nivou od oko 60 % BDP-a, a vrijednost lične potrošnje po stanovniku značajno raste (Bogović, 2002). Granična sklonost potrošnji određena je derivacijom funkcije potrošnje po raspoloživom dohotku (Keynes, 1936). Premda agregatna potrošnja ima multiplikativne učinke na zaposlenost, investicije i štednju (Jurić, 2018), treba imati na umu da prevelika sklonost potrošnji može dovesti do problema poput siromaštva, neravnoteže bilanci i deficita (Rahim i Bahari, 2018). Zbog svog velikog udjela u BDP-u, lična potrošnja važna je kod donošenja makroekonomskih politika.

Potrošačka korpa je određena količina robe i usluga koje prosječno četveročlano domaćinstvo kupuje svakog mjeseca. Sadržaj potrošačke korpe i metodologija izračunavanja mogu se razlikovati od države do države, u zavisnosti o lokalnim tradicijama, klimatskim uvjetima i kulturnim specifičnostima. Bitno je istaknuti da potrošačka korpa obuhvata temeljne potrepštine, poput osnovnih prehrambenih proizvoda i higijenskih potrepština, a ne uključuje luksuzne ili ekskluzivne artikle. Potrošačka korpa se koristi kao koristan alat za pružanje informacija i indikatora koji mogu zadovoljiti potrebe različitih društvenih skupina. Također, ona služi kao sredstvo za kontinuirano praćenje inflacije i potrošačkih navika

domaćinstava, pružajući uvid u ekonomske trendove i životni standard u određenoj državi. (Kapital, 2021). Prema saopštenju Saveza samostalnih sindikata BiH, potrošačku korpu čine sljedeće kategorije (pored naziva se nalazi procenat učešća pojedinačne kategorije u sindikalnoj potrošačkoj korpi 2023):

- Prehrana – 42,51%
- Stanovanje i komunalne usluge – 14,19%
- Higijena i održavanje zdravlja – 8,81%
- Obrazovanje i kultura – 11,28%
- Odjeća i obuća – 10,91%
- Prijevoz – 5,02%

1.2. Ciljevi rada

Kako je prethodno, u dijelu predmeta prijave navedeno da je u periodu od januara 2021. godine do januara 2023.godine, došlo do značajnog povećanja cijena roba i usluga, a koje je uslijedilo nakon ekonomskih šokova koje su prouzročile pandemija COVID-19 i ruska invazija na Ukrajinu, ovo istraživanje definiše sljedeće ciljeve:

- Obrazložiti i analizirati osnovne pojmove vezane za koncept inflacije i percipirane inflacije
- Dati pregled dosadašnje literature na navednu temu
- Ispitati da li postoji odstupanje percipirane inflacije od stvarne inflacije u kategorijama potrošačke korpe u BiH s obzirom na to da je percepcijska inflacija ključan faktor nosiocima monetarne politike jer je povezana sa stvaranjem očekivanja o inflaciji u budućnosti, što je nadalje važna odrednica za ostvarenje budućih inflacija .
- Pojasniti u kojoj je mjeri došlo do promjena u potrošačkoj korpi u BiH i dati sveobuhvatan pregled promjena u navedenom periodu.

Prema tome, u ovom radu u fokusu će biti percepcija potrošača o porastu cijena pojedinih roba/usluga, kao i njihova očekivanja u pogledu promjena cijena, odnosno stope inflacije u odnosu na stvarnu stopu inflacije, prema Agenciji za statistiku BiH i CBBH.

1.3. Istraživačka pitanja i hipoteze istraživanja

Percepcija i očekivanja inflacije izrazito je važna nositeljima monetarne politike jer je usko povezana s formiranjem očekivanja o budućoj inflaciji, koja su, naposljetku, važna odrednica budućih ostvarenja inflacije (Fioreti, Kotorac, Kunovec, 2021), tako se ovim istraživanjem, želi se dati odgovor na sljedeća pitanja:

1. Kakva je razlika između stvarne i percipirane inflacije u BiH?

2. Kakva je razlika između stvarne i očekivane inflacije u BiH?

U ovom istraživanju biti će analizirana hipoteza, kako bi odgovorili na prethodno postavljeno istraživačko pitanje.

H1: Postoji razlika između percipirane inflacije u odnosu na stvarnu inflaciju u BiH.

H2: Postoji razlika između stvarne i očekivane inflacije u BiH.

1.4. Metodologija istraživanja

U ovom istraživanju glavna tema je percepcija potrošača o kretanju i visini inflacije, odnosno očekivanju promjene cijena pojedinih proizvoda/usluga, u odnosu na stvarnu visinu inflacije koja je utvrđena prema zvaničnim podacima Zavoda za statistiku BiH i CBBH. Ovim istraživanjem analizirat će se stepen očekivanja potrošača i realnih cijena roba/usluga, a koji su najzastupljeniji u potrošnji. Obrazovanje, iako jedana od stavki sa najvećim procentualnim udjelom u potrošnji, u ovom istraživanju neće biti analizirano, s obzirom na nedostupnost podataka, odnosno troškova školarine. U pregledu potrošnje koje izdaje BHAS BiH, navodi se isključivo „vrtric“ kao trošak u sklopu odjeljka „Obrazovanje“.

U prvom dijelu rada, nakon pregleda dostupne literature vezane za koncept inflacije i percipirane inflacije, prikazati će se podaci o inflatornim kretanjima u periodu od januara 2021.godine do marta 2023.godine, kao i promjene u potrošačkoj korpi i kretanja visine neto plate, a na osnovu relevantnih podataka preuzetih sa zvaničnih objava Centralne Banke BiH, Federalnog zavoda za statistiku i dr., ukoliko je potrebno.

Drugi dio istraživanja se vodi putem anketnog upitnika kako bi bili prikupljeni podaci i rezultati o potvrđivanju odnosno odbacivanju navedenih hipoteza. Svi upitnici će imati uputstvo i pojašnjenje o popunjavanju. U ovom istraživanju želi se dati sveobuhvatan pregled percepcije i očekivanja potrošača u odnosu na stvarnu stopu inflacije u BiH.

Stvarne cijene dolje navedenih proizvoda/usluga bit će preuzete iz saopćenja za javnost, prosječne potrošačke cijene u Bosni i Hercegovini za juni 2023.godine, BHAS .

U radu će se analizirati odstupanje percipirane i očekivane cijene u odnosu na stvarnu promjenu cijena sljedećih proizvoda iz svakodnevne upotrebe, sa prikazanim cijenama koje će se prilikom analize uzimati kao testne vrijednosti, a koje su objavljene u 6.mjesecu 2023.godine u zvaničnom Saopćenju BHAS:

1. Hljeb od pšeničnog brašna, 1,70KM/05kg
2. Mlijeko u tetrapaku, 2,10KM/l
3. Suncokretovo ulje, 3,10KM/l
4. Vodosnadbijevanje, 1,1KM/m³
5. Snadbijevanje električnom energijom, 0,2KM/kwh
6. Drvo za ogrijev- 118KM/m³

7. Euro dizel, 2,40KM/l
8. Motorni benzin 98 oktana, 2,70KM/l
9. Motorni benzin BMB 95 oktana, 2,60KM/l

Ovo istraživanje bi trebalo pokazati da li i u kojoj mjeri postoje odstupanja percepcije potrošača i očekivanja inflacije u odnosu na stvarnu stopu inflacije i stvarne cijene na tržištu.

Za potrebe ovog istraživanja podaci su prikupljeni pomoću ankete koja uključuje dva glavna dijela. Prvi dio odnosi se na demografska pitanja (broj članova domaćinstva, zaposlenost članova, te nivo prosječnog mjesečnog dohotka domaćinstva, prema kategorijama), a u drugom dijelu ispitivanje će biti bazirano na potrošačka očekivanja i percepciju o cijenama navedenih proizvoda/usluga.

Dobiveni rezultati će biti analizirani uz pomoć statističkog paketa za obradu podataka (SPSS) i pomoću Excel-a, koristeći statistički t-test. Koristit će se grafikoni i tabele kako bi se prikazali dobiveni rezultati ankete. Za analizu će se koristiti metode kvantitativnog istraživanja.

1.5. Doprinos istraživanja

Mnogi autori (C.D.Carrol 2002., H.W.Blanchflower 2008., R. Bachmann, G. Moscarini 2017. i dr.) navode važnost mjerenja percepcije potrošača i njen uticaj na kretanje inflacije na tržištu. Posebno se ističe značaj takve analize koji doprinosi kreatorima monetarne politike na osnovu čega će donositi mjere i odluke kada je u pitanju inflacija. Ovo istraživanje analizirajući razlike, odnosno odstupanja percepcije i očekivanja potrošača i stvarnih cijena proizvoda iz svakodnevne upotrebe, odnosno stvarne inflacije, može doprinijeti na nekoliko načina:

- Razumijevanje asimetrije u percepciji pomaže u razumijevanju asimetrije u percepciji potrošača kada su u pitanju promjene cijena. Otkrivanje da potrošači jače reaguju na rast cijena nego na pad cijena ima praktične implikacije za oblikovanje politika i komunikacija koje se odnose na inflaciju.
- Implikacije za politiku cijena, tj. ako istraživanje potvrdi da postoji signifikantna razlika u percipiraju promjene cijena, u odnosu na stvarne cijene to može imati posljedice za politiku cijena i monetarne strategije. Razumijevanje kako potrošači percipiraju inflaciju može pomoći centralnim bankama da bolje usklađuju svoje poruke kako bi uticali na očekivanja i ponašanje potrošača.

Ovaj rad može poslužiti kao osnova i podrška za daljnja istraživanja u području percepcije potrošača, ekonomske percepcije i formiranja inflacionih očekivanja, ali i doprinijeti teorijskom razumijevanju važnosti mjerenja percepcije potrošača i njihovih očekivanja.

2. OSNOVNI TEORIJSKI KONCEPTI INFLACIJE, MJERENJA INFLACIJE I INFLATORNA KRETANJA U SVIJETU I U BIH

2.1. Osnovni teorijski koncepti inflacije

Inflacija se može definisati kao povećanje opšteg nivoa cijena, odnosno pad vrijednosti novca. Sama riječ inflacija dolazi od latinskog izraza „inflatio“, što u prijevodu znači nadimanje/napuhanost. Specifičnost inflacije se ogleda u tome što se može javiti u razvijenim i nerazvijenim zemljama, površinski gledano u velikim ili malim zemljama. Problemi s inflacijom postoje koliko je star i novac (Hrvatska Narodna Banka, 2020). Prva pojava inflacije zabilježena je u Sjedinjenim Američkim državama 1861. godine. Iako je to bio pionirski slučaj inflacije, nije bio i najozbiljniji. Njemačka je doživjela jednu od najtežih inflacija u historiji od 1921. godine, iako je titulu najgore inflacije preuzela Mađarska 1946. godine. Tokom bivše Jugoslavije, bilježeni su značajni izrazi inflacije kroz historiju, a još jedan primjer je situacija u Zimbabveu između 2004. i 2009. godine. Zajednički faktor ovih zemalja bio je prisutan u činjenici da su se u to vrijeme nalazile u ratnim ili poslijeratnim godinama. Uticaj rata na inflaciju proizlazi iz prekomjernog štampanja novca, što je dovelo do gubitka vrijednosti novca zbog njegove nedostatne pokrivenosti zlatom. Usljed prisutnosti inflacije, cijene roba su se mijenjale svakog sata, a u slučaju Mađarske, bilježilo se udvostručavanje svakih 15 sati. Svako domaćinstvo ima svoje preferencije kada su u pitanju određeni proizvodi, a ponderi se određuju na osnovu prosječnih potrošačkih navika domaćinstava. Ti ponderi se zatim dodjeljuju različitim proizvodima i uslugama kako bi se mjerila inflacija. Za mjerenje inflacije koristi se potrošačka korpa koja obuhvata sve proizvode i usluge koje domaćinstvo kupuje ili konzumira. S vremenom se cijene tih roba i usluga unutar potrošačke korpe mijenjaju (Grubišić, 2021).

Planovi svih ekonomskih aktera bitno ovise o predviđanjima vezanim za buduće promjene u makroekonomskim varijablama. To se najviše odnosi na očekivanja o budućim promjenama inflacije. John Richard Hicks je 1939.g prvi put definisao odnos između očekivanih i stvarnih vrijednosti neke varijable kroz koncept elastičnosti očekivanja. Elastičnost očekivanja je formulisana kao odnos postotnih promjena očekivane i stvarne vrijednosti neke ekonomske varijable. Ovaj koncept služi kao instrument za analizu stabilnosti, ali ne objašnjava mijenjanje i formiranje očekivanja jer su očekivanja psihološka pojava. Kada je koeficijent elastičnosti očekivanja veći od 1, onda će povećanje inflacije rezultirati većim povećanjem inflacije u budućnosti. Ukoliko je koeficijent jednak 1, povećanje cijena će biti jednako i u budućnosti. Ako je koeficijent manji od 1, onda se očekuje smanjenje inflacije u budućnosti, a to predstavlja težnju da se sistem kreće prema ravnoteži (Babić, 2023, str. 520).

Proučavanje inflacije i uzroka nastanka inflacije rezultiralo je jednom od najznačajnijih makroekonomskih debata. Stajališta različitih ekonomskih teorija u vezi inflacije razlikuju se po hipotezama, uglavnom zbog niza konvencionalnih pogleda na odgovarajuću mjeru kontrole inflacije kao i zbog niza razlika između razvijenih i nerazvijenih zemalja.

Generalno, uzrok inflacije u razvijenim zemljama se identificira kao rast ponude novca. U zemljama u razvoju, nasuprot tome, inflacija nije čisto monetarni fenomen. Faktori koji uzrokuju inflaciju se obično odnose na fiskalne neravnoteže kao što je deprecijacija deviznog kursa i slično (Sergent, Wallace 1981).

2.1.1. Kvantitativna teorija novca

Kvantitativna teorija novca je jedna od najstarijih ekonomskih doktrina koja tvrdi da promjene u opštem nivou cijena uglavnom ovise o promjenama u količini novca u opticaju. Ova teorija je igrala ključnu ulogu u klasičnoj monetarnoj analizi 19. stoljeća, služeći kao temeljni okvir za tumačenje savremenih financijskih događaja i kao intelektualna osnova za ortodoksne političke preporuke usmjerene na očuvanje zlatnog standarda (Totonchi, 2011).

David Hume (1711-1776) je pružio prvu analizu dinamičnog procesa kako uticaj promjene u novcu prelazi iz jednog sektora ekonomije u drugi, mijenjajući relativne cijene i količine u procesu. Njegovo objašnjenje znatno je doprinijelo, razradilo i proširilo kvantitativnu novca. S druge strane, David Ricardo (1772-1823), najuticajniji od klasičnih ekonomista, smatrao je da su takvi poremećaji privremenog karaktera i nevažni za analizu dugoročne ravnoteže. Ricardo je čak tvrdio da je inflacija u Britaniji rezultat neodgovornog povećanja količine novca od strane Bank of England, kada je 1797. godine, zbog Napoleonovih ratova, Britanija napustila zlatni standard i prihvatila nekonvertibilni papirnati novac.

U svom radu Totonchi (2011) navodi da je Irving Fisher (1876-1947) formirao svoju poznatu "jednačinu razmjene" ($MV=PQ$). Ova i druge jednačine, uključujući kembridžsku jednačinu salda gotovine, precizno su definirale uslove pod kojima vrijedi proporcionalna pretpostavka. Fisher i drugi neoklasični ekonomisti, poput Arthura Cecila Pigoua (1877-1959) iz Kembridža, dokazali su da se monetarna kontrola može postići u sistemu djelomičnih rezervi putem upravljanja vanjski određenom zalihom visoko likvidnog novca. Važno je napomenuti da Fisherova varijanta jednačine razmjene predstavlja transakcijski pristup, gdje se fokus stavlja na količinu novca u opticaju i njegov uticaj na ukupne transakcije u ekonomiji. Nasuprot tome, Marshallova varijanta je dohodovna, gdje se analiza fokusira na odnos između količine novca i dohotka.

2.1.1.1. Kritike izloženih formulacija kvantitativne teorije novca

Perišin, Šokman i Lovrinović (2001) navode mnogobrojne kritike pojedinih formulacija kvantitativne teorije. Kritike su nastale kao pokušaj stvaranja boljih varijanti, odnosno težnji da se odstrani mehanička krutost, statičnost i drugi nedostaci. Autori, između ostalih ističu Kembridžsku formulaciju kvantitativne teorije novca, gdje predstavnici poput Marshalla, Keynesa, Hawtreya i Robertsona razmatraju djelovanje novca na cijene uvodeći time značajne korekcije u transakcijsku varijantu kvantitativne teorije. Marshall u razradi svoje teorije odnosa novca i cijena najviše utiče na odnos ukupnog dohotka i dijela dohotka zadržanog u novcu, pa se varijanta njegove teorije može izraziti formulom $M=k \times Y$ gdje je

M-količina novca, $k = \text{const.}$, Y -dohodak po tekućim cijenama. Marshall je isticao da je odnos količine novca i cijena indirektan, dok Fisher u svojoj formulaciji tvrdi da se one eksplicitno ističu.

Keynes u „Traktatu o monetarnoj reformi“ podržava Marshallov stav. On kao pristaša kvantitativne teorije novca ne negira tačnost Fisherove jednačine razmjene, ali postavlja novu formulu $n = p \times (k + r \times k')$, gdje još pravilnije postavlja pitanje količine novca u opticaju vodeći pri tome brigu o fondovima u bankama i fondovima gotovine zadržane u rukama publike, što poslije razrađuje u faktoru Preferencije likvidnosti, a umjesto opšte razine cijena on posmatra jedinicu cijene potrošnje. Tako da, može se reći da kembridžska škola ne odbacuje kvantitativnu teoriju novca već ima za cilj da je precizira. U „Opštoj teoriji“ Keynes se još više udaljava od klasične kvantitativne teorije novca, ali sa izražajnijim naglašavanjem kvalitativnih faktora psihološkog značaja. Ipak svoju vezu sa kvantitativnom teorijom pokazuje time što je priznaje kao ispravnu u hipotetičkom stanju pune zaposlenosti, što je u praksi ipak više slučajnost nego pravilo. Metodloški rascjep u razmatranju odnosa novca i cijena vezuje se najviše sa imenom J.M. Keynesa, premda je činjenica da je teorijski rascjep postojao znatno prije njega (Perišin I., Šokman A., Lovrinović I. 2001).

2.1.2. Teorija inflacije J.M.Keynesa

Autori Perišin, Šokman i Lovrinović (2001) ističu da mnogi teoretičari smatraju da je Keynes pristaša kvantitativne teorije novca, dok drugi to negiraju i smatraju da je on predstavnik psihološke teorije novca, dok treći tvrde da je za njega karakteristična dohodna teorija. Međutim, u Keynesovom shvaćanju se susreću elementi različitih teorija. To dokazuje i činjenica da Keynes predstavlja prijelaz od kvantitativne teorije novca ka savremenom shvaćanju. Keynes ističe da je nepravilno uspoređivati robu i cjelokupnu masu novca, zbog toga je on dijeli na dva dijela i ističe da je potrebno analizirati ono što određuje cijene sredstava za proizvodnju i cijene potrošne robe. Polazeći od pretpostavke da su tekući rashodi za potrošna dobra jednaki ukupnom dohotku umanjenom za štednju, njegova poznata formula za cijenu potrošnih dobara glasi: $P = E/O + (I - S)/R$. Pri čemu je P Cijena potrošnih dobara, E -ukupan nacionalni dohodak, O -ukupna proizvodnja, I -novčani dohodak ostvaren proizvodnjom investicijskog dobra, S -štednja, R -rastuća potrošnja dobara potrošnje. Prema Keynesu, ravnoteža postoji samo onda kada su zaposleni svi faktori proizvodnje u potpunosti, kada publika nije „hosistički“ raspoložena na tržištu, i kada ne zadržava u obliku štednje ni više ni manje od normalne proporcije svog bogatstva i kada je veličina štednje jednaka troškovima i vrijednosti novih investicija. Za Keynesa stvarno značenje novca je funkcija sklonosti ka likvidnosti, pa s time dolazi do zaključka da su cijene funkcija novčanih rashoda. U svojoj doktrini „Keynesijanska revolucija“, Keynes razrađuje čitav lanac međusobno povezanih faktora kao što su vraćanje u javnim rashodima, porezima i javnom dugu kojima se mogu stabilizovati cijene. Za njega je također, autori ističu, karakterističan odnos prema blagoj inflaciji, koji navodi u „Opštoj teoriji“, međutim, količina novca iako je aktivan faktor, nema prvorazredno značenje. Za njega je ipak, količina novca funkcija sklonosti prema likvidnosti i kamatne stope, iako utiče na njih i obratno.

2.1.3. Monetarna teorija inflacije

Monetarna teorija inflacije odnosi se na sljedbenike M.Friedmana (1912-2006) i njihovu čuvenu pretpostavku „samo je novac bitan“, kao i to da je monetarna politika snažniji instrument nego fiskalna politika, u kontekst ekonomske stabilizacije. Prema shvatanju monetarista, ponuda novca je „važna, ali ne isključiva“ determinanta i nivoa proizvodnje i cijena u kratkom, i nivoa cijena u dugom roku. Također, monetaristi smatraju ponuda novca ne utiče na nivo proizvodnje u dugom roku. Moderna količinska teorija novca predvođena Miltonom Friedmanom tvrdi da "inflacija uvijek i svugdje predstavlja monetarni fenomen koji proizlazi iz bržeg širenja količine novca u odnosu na ukupnu proizvodnju. Njezino najranije objašnjenje može se naći u jednostavnoj količinskoj teoriji novca. Monetaristi su koristili poznati identitet razmjene u Fisherovoj jednačini (Totonchi, 2011).

2.1.4. Demand-pull theory

Džon Mejnard Kejns (1883-1946) i njegovi pristalice naglašavali su povećanje ukupne potražnje kao izvor inflacije uzrokovane potražnjom. Ukupna potražnja uključuje potrošnju, investicije i državne izdatke. Kada vrijednost ukupne potražnje premaši vrijednost ukupne ponude na nivou punog zaposlenja, dolazi do inflatornog jaza. Što je taj jaz veći, to se inflacija brže povećava. Keynesijanci (Kejns i njegovi sljedbenici) tvrde da čak i prije nego što se postigne puno zaposlenje, različiti faktori mogu uzrokovati rast cijena za javnost. Ovaj inflacionarni pritisak, koji se brzo pojavljuje tokom perioda ekonomskih prosperiteta, obično je rezultat neuravnoteženih sektora, grana i različitih ekonomskih resursa koji proizlaze iz prirodnih karakteristika tržišta.

Prema Keynesovoj teoriji inflacije uzrokovane potražnjom, politike koje smanjuju svaku komponentu ukupne potražnje su učinkovite u smanjenju pritiska na potražnju i kontroli inflacije. To može uključivati smanjenje državnih rashoda ili povećanje poreza. U teškim situacijama, poput hiperinflacije tokom rata, kada kontrola novčane mase ili smanjenje općih rashoda možda nisu praktični, povećanje poreza može biti korisno kako bi se suzbila prekomjerna potražnja i kontrolirala inflacija.

2.1.5. Cost push Teorija

Cost push inflacija je izazvana povećanjem plata sindikatima, ili povećanjima profita poslodavaca. Ovakav oblik pojave inflacije nije novi fenomen, pa se pretpostavlja da se pojavio još u srednjem vijeku. Ipak, od pedesetih i godina dvadesetok vijeka, smatra se glavnim uzrokom pojave inflacije, poznato kao „Nova Inflacija“. Osnovni uzrok inflacije uzrokovane rastom troškova je rast plaća brže od produktivnosti rada. Sindikati pritišću poslodavce da znatno povećaju plaće, čime se povećavaju troškovi proizvodnje roba. Poslodavci, zauzvrat, podižu cijene svojih proizvoda. Više plaće omogućavaju radnicima da kupuju koliko su i prije, unatoč višim cijenama. S druge strane, porast cijena potiče sindikate da traže još više plaće. Na taj način, zemlje ulaze u spiralu rasta plaća i troškova, što dovodi

do inflacije uzrokovane rastom troškova ili plaća. Inflacija uzrokovana rastom troškova može se dodatno pogoršati povećanjem plaća kako bi se nadoknadio rast životnih troškova. Neki sektori ekonomije mogu biti pogođeni povećanjem plaća i cijene njihovih proizvoda mogu rasti. U mnogim slučajevima, njihovi proizvodi se koriste kao ulazi u proizvodnju roba u drugim sektorima. Kao rezultat toga, troškovi proizvodnje drugih sektora će porasti i time će se povećati cijene njihovih proizvoda. Tako inflacija uzrokovana rastom plaća u nekoliko sektora ekonomije može brzo dovesti do inflacije u cijeloj ekonomiji (Totonchi, 2011).

Također, povećanje cijene uvoženih sirovina može dovesti do inflacije uzrokovane rastom troškova. Drugi uzrok inflacije uzrokovane rastom troškova je inflacija uzrokovana rastom profita. Oligopolističke i monopolističke kompanije podižu cijene svojih proizvoda kako bi nadoknadile rast troškova rada i proizvodnje kako bi ostvarile veći profit. Budući da postoji nesavršeno natjecanje u slučaju takvih kompanija, one mogu kontrolirati cijene svojih proizvoda. Zbog toga se inflacija uzrokovana rastom profita naziva i inflacijom s upravljanim cijenama ili inflacijom uzrokovanom rastom cijena.

2.1.6. Teorija strukturalne inflacije

Prije otprilike 40 godina, počeo se razvijati koncept strukturalne inflacije u ekonomskim krugovima i istraživanjima. Ovaj koncept povezan je s uticajem strukturalnih faktora na inflaciju. Strukturalna analiza nastoji razumjeti kako ekonomske pojave dovode do temeljnih problema poput inflacije te kako pronaći korijene tih problema. U ekonomiji, strukturalni faktori mogu uzrokovati povećanje ponude, čak i ako postoji višak nezaposlenih radnika ili proizvodnja teče sporije. Zbog toga, manje razvijene zemlje često moraju pristati na inflaciju kao posljedicu jer nisu uspjele promijeniti svoju ekonomsku strukturu ili ostvariti trenutačni samostalni rast. Strukturalizam predlaže da čak i oni koji ne podržavaju promjene u trenutačnoj politici kako bi se suzbila inflacija, trebaju zastupati kontrolu inflacije putem intervencije vlade u tržišnu strukturu i usvajanje odlučujućih planova za pravedniju raspodjelu inflacijskog pritiska. Međutim, zajedničke mjere za suzbijanje inflacije, posebno monetarna i fiskalna politika, iz njihove perspektive, samo su recept za zaustavljanje ekonomske stagnacije u nerazvijenim zemljama. Strukturalizam isto tako ističe da se brzi rast sektora usluga, koji je povezan s rastom stanovništva i imigracijom, dodatno može poticati inflaciju. Osim toga, strukturalizam ne uzima u obzir druge faktore poput distribucijske mreže, specifične karakteristike razvijenih industrija, prepreke u strukturi i visoke troškove rada te mnoge druge čimbenike. Također, treba napomenuti da snažna konkurencija i borba za veći dio nacionalnog dohotka predstavljaju ključne faktore skrivene inflacije u razvijenim investicijskim zemljama. Strukturalizam također ima uticaj na hiperinflaciju u manje razvijenim zemljama, posebno kada se natjecanje pojača uslijed brzog ekonomskog rasta i društvenih promjena. Novi društveni slojevi nastoje ostvariti političku i ekonomsku moć te koriste inflaciju kako bi promijenili raspodjelu dohotka. Iz ovog ugla gledanja, inflacija je rezultat promjena u ekonomiji i društvu koje se biraju zbog brzog dinamičnog ekonomskog rasta (Totonchi, 2011).

2.1.7. Revolucija racionalnih inflacijskih očekivanja

Tokom sedamdesetih godina, makroekonomija je doživjela revolucionarnu ideju ekonomista s konceptom racionalnih očekivanja, kao što su Lucas, McCallum, Sargent i Hansen. Ovi ekonomisti su se suprotstavili tradicionalnim idejama o adaptivnim očekivanjima, tvrdeći da ljudi donose makroekonomske odluke temeljene na svim dostupnim prošlim i trenutačnim informacijama, a ne samo na prošlim podacima. Ovaj pristup je stvorio vertikalnu Philipsovu krivu za kratkoročne i dugoročne uslove. U ovom okviru, najavljena monetarna politika neće imati stvarne učinke ako ljudi već unaprijed znaju što će se dogoditi s cijenama. Dakle, da bi Centralna banka utjecala na ekonomiju, mora stvoriti "iznenađenje u cijenama". Očekivanja cijena su također povezana s vjerodostojnošću politike i reputacijom za uspješnu kontrolu inflacije. Monetaristi i novoklasični ekonomisti smatraju da rast novčane ponude obično proizlazi iz trajnih deficitarnih proračuna javnog sektora koji se finansiraju putem Centralne banke. U ovom kontekstu, ograničenje budžeta vlade igra ključnu ulogu u razumijevanju buduće inflacije, a različite metode finansiranja budžetskih deficita samo utiču na vrijeme kad će se neizbježna inflacija dogoditi, pod pretpostavkom da fiskalna politika dominira nad monetarnom politikom (Beckerman, 1992).

Teorija, odnosno model racionalnih inflacijskih očekivanja polazi od toga da pojedinci pri formiranju svojih inflacijskih očekivanja koriste sve raspoložive informacije koje po njima utiču na inflaciju, a ne samo stope inflacije iz prošlih razdoblja (npr. ponudu novca, cijene goriva, snagu sindikata, devizni kurs i dr.). Naime, teorija racionalnih očekivanja podrazumijeva da sve dok ljudi vjeruju da nosioci ekonomske politike nastoje smanjiti inflaciju promjene u ekonomskoj politici anticipirati će se i prilagođavati u inflacijskim očekivanjima, što će imati za posljedicu pomak kratkoročne Phillipsove krive. Prema ovoj teoriji nema sistemskih pogrešaka i stopa inflacije se tačnije i brže predviđa. U skladu s time, izbor između nezaposlenosti i inflacije može postojati samo u vrlo kratkom roku, a neki teoretičari nove klasične ekonomije tvrde da Phillipsova kriva može biti okomita na apscisu čak i u kratkom roku. Prema teoriji racionalnih očekivanja pretpostavlja se da agenti, odnosno pojedinci – učesnici u ekonomiji i na strani potražnje i na strani ponude, učinkovito koriste relevantne informacije tako da je za jednovremensko razdoblje (Snowdon, Vane, 2002.).

2.1.8. Nova neoklasična sinteza

Paul Samuelson popularizirao je Neoklasičnu sintezu kao alat za analizu koji kombinira Keynesijanski pogled na određivanje nacionalnog dohotka s neoklasičkim principima za makroekonomsku analizu. Nova neoklasična sinteza postala je značajno područje istraživanja u monetarnoj politici i razvija se kao okvir koji bi mogao postati standard u literaturi makroekonomije. Od 1990-ih, razlike između novih keynesijanskih i novih klasičnih ekonomista u pogledu uzroka poslovnih ciklusa i promjena cijena postupno su se smanjivale, a Nova neoklasična sinteza sada igra ključnu ulogu u makroekonomskom

istraživanju. Ova sinteza temelji se na intertemporalnoj optimizaciji ponašanja domaćinstva i tvrtki te racionalnim očekivanjima (McCallum, 1980).

Nova neoklasična sinteza pridaje važnost monetarnim i potražnim faktorima kao ključnom odrednicom poslovnih ciklusa, zbog pretpostavke o krutosti cijena u kratkom roku. Istodobno, prepoznaje i ulogu šokova ponude u objašnjavanju stvarne ekonomske aktivnosti, slično novoklasičkoj teoriji realnih poslovnih ciklusa. Sinteza pruža modeliranje u kojem se keynesijanski i realni mehanizmi ciklusa djeluju kroz različite kanale. Novi model IS-LM-PC u okviru Nove neoklasične sinteze čini razinu cijena endogenom varijablom i koristi očekivanja kao ključan element u procesu inflacije. Ovaj model omogućuje izvođenje ključnih ekonometrijskih odnosa iz temeljnih ekonomskih odluka domaćinstva i poslovnih subjekata (Totonchi, 2011).

2.1.9. Nova politička makroekonomija inflacije

Sve teorije koje su spomenute ranije, uglavnom se baziraju na analizi makroekonomskih faktora koji utiču na pojavu ili promjenu inflacije, međutim u potpunosti zanemaruju uticaj neekonomskih faktora kao što su institucije, politički ili kulturološki procesi. Cilj Nove političke ekonomije je razumijevanje važnih pitanja koja se pojavljuju u sferi politike. To nije, kako se povremeno nagovještava, nastojanje ekonomista da koloniziraju političke nauke. Umjesto toga, glavna ideja je proširiti kompetenciju ekonomista da analiziraju pitanja koja zahtijevaju neku olakšicu u donošenju ekonomskih i političkih odluka. Na margini, Nova politička ekonomija preokreće rascjep koji se dogodio između disciplina ekonomije i političkih nauka krajem devetnaestog stoljeća. Ekonomska politika rezultat je procesa donošenja odluka koji balansira suprotne interese kako bi se postigao kolektivni izbor. Novija literatura iz političke ekonomije pruža nove perspektive o odnosima između trenutka izbora, performansi donositelja političkih odluka, političke nestabilnosti, vjerodostojnosti politike i reputacije, te samog procesa inflacije. Argument za neovisnost Centralne banke obično je postavljen u kontekstu pristrasnosti (odstupanje) inflacije koja postoji u provođenju monetarne politike. Međutim, teorijski i empirijski rad predlaže da bi monetarne konstitucije trebale biti osmišljene kako bi osigurale visok nivo autonomije Centralne banke. Također zanemaruju mogućnost da se dugoročni fiskalni deficit države, kao potencijalni uzrok inflacije, može djelomično ili potpuno indigenizirati razmatranjem uticaja političkog procesa i mogućih lobističkih aktivnosti na državne proračune, te tako i na inflaciju (Sims, 1980).

2.1.10. Moderna teorija inflacije

Phillipsova kriva prikazuje odnos između stope inflacije i stope nezaposlenosti. Ova kriva ukazuje na negativan odnos između tih dviju varijabli, što znači da kada je stopa nezaposlenosti niska, plaće brzo rastu, dok kada je stopa nezaposlenosti visoka, rast plaća je sporiji. Drugim riječima, veća stopa nezaposlenosti obično rezultira nižom stopom inflacije, dok smanjenje stope nezaposlenosti često dovodi do povećanja inflacije. Ovaj fenomen je

prvi put predstavio ekonomist A. W. Phillips u svom radu 1963. godine. U to vrijeme, ova teorija inflacije bila je široko prihvaćena i primjenjivana u praksi. Države su koristile fiskalnu politiku kako bi postigle željenu stopu inflacije, a mijenjale su obim ekonomije da bi postigle taj cilj. Međutim, s vremenom su se pojavile promjene, i Phillipsova kriva više nije bila smatrana apsolutno tačnom. Uvidjelo se da postoji više različitih nivoa inflacije koje su moguće pri određenoj stopi nezaposlenosti. Kako bi se bolje razumjela ovakva dinamika, počele su se koristiti dvije kratkoročne Phillipsove krivulje i jedna dugoročna kriva koje postoje pri prirodnoj stopi nezaposlenosti. Uprkos ovim promjenama, naziv "Phillipsova kriva" i dalje se koristi u čast A. W. Phillipsu, pioniru ove teorije. Sve u svemu, Phillipsova kriva odražava složeni odnos između nezaposlenosti i inflacije u ekonomiji (Reić, Mihaljević 2011).

Što je veća nezaposlenost, to će manji biti postotak porasta cijena, ali i plaća. Prema tome, povećanje nezaposlenosti u postocima obrnuto je razmjerno povećanju cijena, a upravo razmjerno sa stupnjem stabilnosti. Ako povećanje novčane mase nije dovoljno da se kompenziraju efekti povećanja poreza na cijene, cijene će opadati, proizvodnja će se smanjivati, nezaposlenost rasti, pa se javlja recesija. U obrnutom slučaju, javlja se inflacija (Babić, 2003).

2.2. Pregled dostupne literature vezane za koncept inflacije i percipirane inflacije

U ovom ključnom dijelu istraživanja, iznosim pregled literature koji obuhvata temeljne teorije, istaknuta istraživanja, i različite perspektive vezane za istraživanje. Cilj ovog pregleda nije samo sažeti postojeća saznanja, već i identificirati praznine u znanju, različite pristupe, kao i moguće kontradikcije unutar trenutno dostupnih studija. To će pomoći u boljem razumijevanju konteksta istraživačkog pitanja, kao postavljanje istraživanja u širi akademski diskurs. Uvidom u Web of Science platformu, pretraživanjem ključnih riječi poput Household consumption and inflation, ali istraživajući i druge relevantne izvore i dostupne naučne članke u nastavku donosim pregled literature relevantne za razumijevanje ovog istraživanja.

U svom radu Carroll (2002) navodi da su ekonomisti dugo isticali važnost očekivanja u određivanju makroekonomskih ishoda. Međutim, skoro da nije bilo nedavnih nastojanja da se modeliraju stvarni empirijski podaci o očekivanjima; umjesto toga, makroekonomisti obično jednostavno pretpostavljaju da su očekivanja "racionalna". Ovaj rad pokazuje da, iako empirijska očekivanja domaćinstava nisu racionalna u uobičajenom smislu, dinamika očekivanja se dobro opisuje modelom u kojem stavovi domaćinstava proizlaze iz vijesti o stavovima profesionalnih prognozera, koji pak mogu biti racionalni. Procjene modela impliciraju da ljudi samo povremeno obraćaju pažnju na vijesti; ova nepažnja generiše "lepljivost" u agregiranim očekivanjima, sa važnim makroekonomskim posljedicama. Autor analizira razlike između inflacijskih očekivanja domaćinstava i profesionalnih prognozera. Istražuje kako različita očekivanja mogu uticati na ekonomske odluke, uključujući potrošnju

i štednju. Rezultati ukazuju na to da domaćinstva često imaju različite percepcije buduće inflacije od ekonomskih stručnjaka.

Autor Blanchflower (2008) ističe da je važno da inflacija padne kad ekonomska aktivnost uspori, a koliko će pasti zavisi od onoga što ljudi očekuju. Očekivanja o inflaciji igraju ključnu ulogu, pogotovo kad su u pitanju ljudi koji postavljaju cijene i plate. Na primjer, ako ljudi očekuju da će inflacija ostati visoka, tražiće veće plate kako bi očuvali svoju kupovnu moć. To može podići cijene proizvoda i usluga, što rezultira višim cijenama za potrošače. Takođe, ako firme očekuju rast inflacije, mogle bi podizati cijene svojih proizvoda, verujući da to neće uticati na potražnju. Očekivanja o inflaciji također mogu uticati na odluke o potrošnji i investicijama. Monetarni donosioci odluka pažljivo prate očekivanja o inflaciji. Važno je da očekivanja o inflaciji ostanu stabilna, jer ako se ljudi počnu brinuti da će inflacija iznenada skočiti, to može stvoriti probleme. Međutim, merenje očekivanja o inflaciji nije tačna nauka, pa praćenje kada se očekivanja promijene može biti izazovno. Autor također ističe da je jedan od problema taj što ne znamo kako ljudi formiraju svoja očekivanja o inflaciji. U praksi je teško generalizovati ovaj proces, jer ljudi najvjerojatnije različito oblikuju svoja očekivanja. Koriste različite informacije, oslanjaju se na različite modele i imaju različite kapacitete za obradu informacija. Neki ljudi formiraju svoja očekivanja na temelju strukturalnih odnosa, poput ravnoteže između inflacije i nezaposlenosti ili potražnje, dok drugi koriste empirijski pristup, kao što su njihova nedavna iskustva s podacima o inflaciji. Također, ljudi mogu biti orijentisani isključivo prema budućnosti, isključivo prema prošlim iskustvima ili kombinaciji oba pristupa.

U istraživanju koje su sprovedi Brown S.*et al.* (2023.) koristeći britansku panel anketu za istraživanje britanskih domaćinstava (BHPS) pokazuje da domaćinstva često izjavljuju da očekuju da će njihova finansijska situacija ostati nepromenjena u poređenju sa drugim opcijama. Ova studija je primjenila statistički pristup kako bi modelirala očekivanja pojedinaca u vezi sa finansijama, uzimajući u obzir činjenicu da ljudi često biraju "neutralne" odgovore kada su postavljena pitanja koja se oslanjaju na mišljenje. Analiza je podržala upotrebu modela nazvanog "panel GMIOPC" kako bi se uzeli u obzir ovi obrasci odgovora. Osim toga, istraženi su indeksi očekivanja koji su bazirani na različitim modelima diskretnog izbora. Rezultati su pokazali da je optimizam u vezi sa finansijama značajno povezan sa povećanom potrošnjom, kako na nivou intenziteta, tako i na nivou širenja potrošnje. Također je uočeno da indeksi koji nisu uzeli u obzir „middle inflation“ precjenjuju uticaj finansijskih očekivanja na potrošnju domaćinstava. Ovaj pristup se razlikuje od ranijih istraživanja koja su tretirala finansijska očekivanja kao nezavisne varijable. Autori ovog rada argumentuju da je važno razmatrati da li su finansijska očekivanja endogena i ako jesu, da ih adekvatno modeliramo. Zbog značajnog srednjeg napuhavanja u ovim očekivanjima u Velikoj Britaniji, propuštanje ovakvog uzimanja u obzir može dovesti do netačnih predviđanja u vezi sa ekonomskim aktivnostima. Nalazi ove studije imaju važne implikacije za buduća istraživanja u oblasti ekonomske politike, posebno u vezi sa mjerama koje vlada preduzima kako bi uticala na očekivanja i ponašanje potrošača.

Dan Ariely (2010a, 2010b, 2016), istaknuti istraživač u oblasti ponašanja u ekonomiji, istražuje psihološke faktore koji utiču na ekonomske odluke tokom profesionalnog i privatnog života ljudi. U svojim studijama on argumentuje zašto ljudi treba da obrate veću pažnju na psihološke pristrasnosti koje ih teraju da iracionalno postupaju u mnogim situacijama i kako popraviti svoje odluke. U jednoj od svojih najnovijih knjiga pod nazivom "Dollars and Sense" (Ariely i Kreisler 2017), Ariely objašnjava neke od najčešćih razloga za loše upravljanje ličnim finansijama i neodržive obrasce potrošnje u savremenim društvima. Kako ističu istraživači u oblasti ponašanja u ekonomiji, racionalnost i ljudska psihologija često su povezani kada se radi o donošenju ekonomskih odluka. Pošto se često dešava da percepcije, emocije, osećaji i motivacije nastaju prilikom pokušaja donošenja razumnih odluka, psihološki faktori ne bi smjeli biti zanemareni, već bi trebali biti detaljnije istraženi.

Taylor (2022) navodi u svom radu da je u 2020. godini, pandemija COVID-19 je uzrokovala veliki zastoj u proizvodnji ne samo u SAD-u nego i globalno. To je dovelo do dramatičnog porasta nezaposlenosti u SAD-u, s padom kvartalnog BDP-a od 7,8% i potrebe za finansijskim transferima kako bi se održao dohodak domaćinstava. Ovaj ekonomski šok pokrenuo je inflaciju koja je do početka 2022. dostigla najvišu godišnju stopu u posljednjih 40 godina. Tema ovog rada je analiza utjecaja inflacije na različite kategorije potrošnje domaćinstava u SAD-u, koristeći podatke iz Ankete o potrošnji potrošača iz perioda od 2006. do 2019. godine. Analiza se temelji na matrici koeficijenata unutar budžeta, razvijenoj od strane Taylora (2013), koja prikazuje direktne veze među različitim kategorijama troškova u domaćinstava. Glavni nalazi istraživanja pokazuju da su troškovi za stanovanje, prijevoz, benzin i ulje, te osiguranje najviše pogođeni inflacijom. Također, utvrđeno je da se realni faktori inflacije na dohodak razlikuju od faktora smanjenja nominalnog dohotka. Posebno je zanimljivo da su troškovi hrane najviše pogođeni inflacijom kod domaćinstava s nižim dohocima. Ovaj pregled pruža uvid u to kako inflacija različito utječe na različite kategorije potrošnje, posebno ističući njenu disproporcionalnu težinu na domaćinstva s nižim dohocima. To može imati značajne implikacije za ekonomske politike usmjerene na ublažavanje utjecaja inflacije na ranjive skupine.

Autori Mankiw, N. *et al.* (2002) razmatraju kako ograničena dostupnost informacija može uticati na percepciju inflacije i kako to može oblikovati tržišnu dinamiku. Također se bave alternativnim modelom koji zamjenjuje New Keynesian Phillips krivulju. Rad istražuje kako ograničena dostupnost informacija o promjenama cijena može uticati na percepciju inflacije. Ako kompanije ne znaju sve promjene cijena, njihova percepcija inflacije može biti nepotpuna. Ovo može imati implikacije za njihove ekonomske odluke, uključujući prilagođavanje cijena.

Rad autora R. Bachmanna i G. Moscarinija, objavljen u časopisu "Econometrica" 2017. godine, istražuje kompleksne veze između percepcije inflacije i ciklusa na tržištu rada i poslovanja. Autori se bave time kako očekivanja inflacije mogu oblikovati ekonomske odluke radnika i poslodavaca, što zauzvrat može uticati na promet na tržištu rada. Rad se fokusira na to kako percepcija inflacije, odnosno očekivanja o budućim stopama inflacije, može uticati na ponašanje radnika i poslodavaca. Na primjer, ako radnici očekuju visoku

inflaciju, mogli bi zahtijevati veće plaće kako bi kompenzirali gubitak kupovne moći. istražuju kako očekivanja i percepcije igraju ključnu ulogu u oblikovanju ekonomskih događaja te kako promjene u percepciji mogu imati značajan uticaj na tržište rada i opću ekonomsku dinamiku.

Autori Weber M. *et al.* (2022) u radu ističu da očekivanja domaćinstava i kompanija o inflaciji igraju centralnu ulogu u makroekonomskim modelima i modelima intertemporalne mikroekonomije. Autori ovog rada raspravljaju o tome kako se mjere subjektivna očekivanja o inflaciji, obrasce koje prikazuju, njihove determinante te kako oblikuju ekonomske odluke domaćinstava i kompanija na temelju dostupnih podataka, pomažući razumjeti promjenjive reakcije na udare poslovnog ciklusa i političke intervencije. Zaključuju naglašavajući relevantna otvorena pitanja i zašto je njihovo rješavanje važno za akademsko istraživanje i formuliranje politika.

U istraživačkom radu Autori D'Acunto *et al.* (2019), bave se pitanjem kako domaćinstva oblikuju svoja očekivanja o inflaciji. Autori su istraživali kako promjene cijena koje pojedinačni potrošači primjećuju tokom svoje svakodnevne kupovine utiču na njihova očekivanja o ukupnoj inflaciji. Koristili su podatke o izborima potrošača za trajna dobra iz Nielsen Homescan Panela, programa za analizu podataka i informacije u vlasništvu međunarodne kompanije, kako bi stvorili mjere percipirane inflacije na nivou domaćinstva. Njihova istraživanja su pokazala da percipirane promjene cijena pomažu objasniti očekivanja o inflaciji kako među pojedincima tako i unutar istih pojedinaca tokom vremena. Jedno od zapaženih saznanja je da učestalost kupovina, a ne udio troškova, određuje koliko su percipirane promjene cijena važne za očekivanja o inflaciji. Drugim riječima, ljudi koji rjeđe kupuju i češće su izloženi većim promjenama cijena tokom svojih kupovnih putovanja skloniji su više obraćati pažnju na promjene cijena i time oblikovati svoja očekivanja o inflaciji. Ovaj rad predlaže da bi se bolje razumijevanje percepcije inflacije moglo koristiti u ekonomskim analizama i formulaciji politika, budući da očekivanja o inflaciji pojedinaca oblikuju njihove ekonomske odluke. Fokus centralnih banaka na jezgru inflaciju umjesto na promjene cijena koje domaćinstva percipiraju može dovesti do pogrešaka u politici.

2.3. Mjerenje i faktori percepcije inflacije

Inflacija je stopa rasta cijena u određenom vremenskom periodu i kao takva, je obično široka mjera, kao što je ukupno povećanje cijena ili povećanje troškova života u zemlji. Ali može se i uže izračunati, odnosno izraziti za određenu robu, ili usluge. Bez obzira na kontekst, inflacija predstavlja koliko je skuplji skup roba i/ili usluga u određenom periodu, najčešće u godini u odnosu na prethodnu (IMF, n.d).

Troškovi života potrošača zavise od cijena mnogih dobara i usluga. Da bi izmjerile troškove života prosječnog potrošača, vladine agencije provode ankete domaćinstava kako bi identificirale korpu uobičajenih artikala i pratile s vremenom troškove kupovine proizvoda sadržanih u korpi. Trošak ove korpe u datom trenutku izražen u odnosu na baznu godinu je

indeks potrošačkih cijena (CPI) i postotak promjena CPI u određenom periodu je inflacija potrošačkih cijena, najrasprostranjenija mjera inflacije. (Na primjer, ako je CPI bazne godine 100, a trenutni CPI 110, inflacija je 10 posto tokom perioda.) Osnovna inflacija potrošača fokusira se na osnovne trendove inflacije isključujući cijene koje je odredila vlada i nestabilnije cijene proizvoda, kao što su hrana i energija, na koje najviše utiču sezonski faktori, ili privremeni uslovi snabdijevanja. Kreatori politike pomno prate kretanje stope osnovne inflacije. Izračunavanje ukupne stope inflacije, recimo za zemlju, a ne samo za potrošače, zahtijeva indeks sa širim obuhvatom, kao što je deflator BDP-a (IMF, n.d)

Formiranje očekivanja inflacije je složena tema u makroekonomiji. Pitanja kako se formiraju očekivanja inflacije i čija očekivanja su bitna su konstantna tema u ovoj oblasti, bez jednostavnog odgovora. Međutim, ova pitanja se redovno raspravljaju u kontekstu monetarne politike i različitih drugih okvira. Značaj očekivanja inflacije u različitim ekonomskim odlukama ukazuje na potrebu da donosioci politike i analitičari razmotre različite perspektive i izvore informacija prilikom donošenja odluka o monetarnoj politici ili procjeni ekonomske situacije (Coibion, *et al.* 2020).

Percepciju inflacije oblikuju ne samo cijene dobara i usluga, već i medijske objave, fluktuacije na tržištu nekretnina i očekivanja potrošača o inflaciji. Hrvatska Narodna Banka prikupila je podatke koji ukazuju na to da je tokom čitave analizirane 2021. godine, percepcijska inflacija bila značajno viša od stvarne inflacije. Jedan od ključnih uticaja inflacije je distribucija dohotka i bogatstva, s obzirom da stalno povećanje inflacije može rezultirati time da zajmodavci dobijaju manje novca kroz otplatu rata, budući da vrijednost novca neprekidno opada. Sa druge strane, zajmoprimac će postepeno smanjivati mjesečne obaveze za dugoročni kredit, što dovodi do smanjenja stvarnih troškova. Kao još jedan uticaj inflacije, ističe se njen uticaj na stvarnu ekonomiju, odnosno makroekonomski efekti na ekonomsku efikasnost i ukupnu proizvodnju. (Samuelson 2000).

Brachinger (2006) tvrdi da porast cijena ima veći uticaj na percepcije potrošača o kretanju inflacije u poređenju s uticajem koji ima smanjenje cijena, odnosno da rast odnosno pad cijena djeluju asimetrično na percepcije potrošača o inflaciji. Naime, kako potrošači imaju averziju prema gubitku, oni percipiraju gubitak (rast cijena) jače nego dobitak (smanjenje cijena). Dok službeni indeks cijena tretira povećanja i smanjenja cijena simetrično, moguće je da potrošači percipiraju povećanje cijena snažnije od jednakog smanjenja cijena. Uz danu stopu inflacije, na percepcije inflacije stoga može uticati disperzija promjena cijena na dezagregiranoj nivou, odnosno ako gledamo ukupnu stopu inflacije, kako potrošači doživljavaju inflaciju može biti utjecano načinom na koji se cijene proizvoda mijenjaju na detaljnoj nivou. Na primjer, ako neki proizvodi znatno poskupe, dok cijene drugih padaju, to može uticati na našu percepciju inflacije. Čak i ako ukupna stopa inflacije ostane ista, ljudi mogu osjetiti veću inflaciju ako im cijene proizvoda koji su im važni znatno rastu, dok im cijene drugih proizvoda padaju. Ovo se događa jer ljudi često primjećuju i više brinu o rastu cijena nego o padu cijena.

Percepcija predstavlja ključni proces kroz koji pojedinac steče svijest o svojoj okolini i prikuplja informacije o predmetima i situacijama koji ga okružuju. Ova svijest o okolini stvara temelj za naše razumijevanje i interpretaciju svijeta oko nas. Nastanak percepcije obuhvata složen proces u kojem okolina utiče na osjetila pojedinca, a rezultat tog procesa je percepcijsko iskustvo. od iznimne je važnosti razumjeti da percepcija nije samo pasivno primanje informacija, već je duboko povezana s fiziološkim, psihološkim i fizikalnim faktorima, što znači da način na koji pojedinac percipira okolinu zavisi o njegovim osjetilima, prethodnim iskustvima, emocionalnom stanju te fizičkim karakteristikama predmeta ili situacija koje percipira. Percepcija igra ključnu ulogu u proučavanju ponašanja potrošača jer ona utiče na to kako pojedinac percipira cijene, proizvode, usluge i marke (Janiszewski 1999).

2.4. Inflacija i inflatorna kretanja u svijetu i u BiH

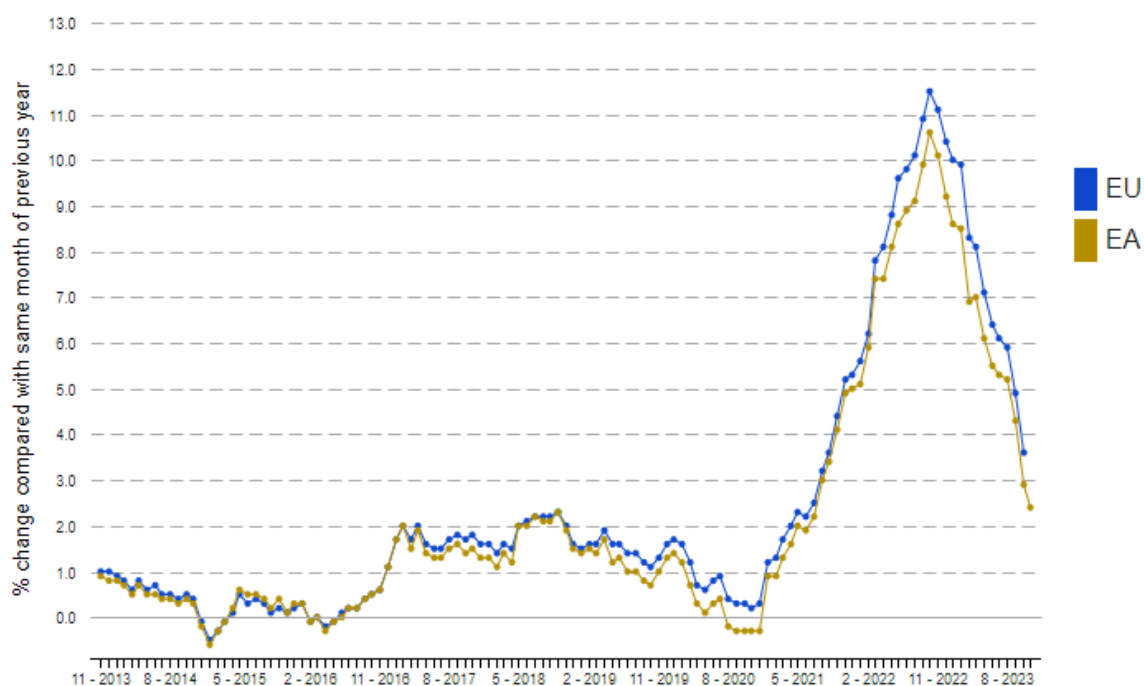
Nakon dugogodišnje cjenovne stabilnosti, u 2022. godini je došlo do značajnog rasta opšteg nivoa potrošačkih cijena na globalnom nivou. Inflacija je zabilježena na nivou koji znatno premašuje ciljeve vodećih centralnih banaka. Poremećaji u lancima distribucije, uzrokovani pandemijom i ratnim dešavanjima u Ukrajini, prouzrokovali su turbulencije na tržištima hrane i energenata. U Sjedinjenim Američkim Državama, inflacija je dostigla 8,0% tokom 2022. godine, što predstavlja značajno odstupanje od ciljeva FED-a. Najvišu tačku je dostigla u junu sa godišnjom stopom od 9,1%. Inflacija u Evropskoj uniji i eurozoni tokom iste godine iznosila je 9,2% i 8,4% redom, dostižući svoj vrhunac u oktobru. Nekoliko kasnije, stabilizacija cijena u EU najviše proizlazi iz odgođene reakcije ECB u poređenju s američkim FED-om u povećanju referentnih kamatnih stopa. Osim toga, veće stope inflacije u EU u odnosu na SAD rezultat su veće ranjivosti evropskog tržišta prema negativnim uticajima sukoba u Ukrajini, kao i veće zavisnosti od ruskih energetske resursa, ruskog i ukrajinskog agrarnog sektora. Započinjanjem inflatornih pritisaka od početka 2022. godine, intenzivirao se proces značajnog pooštavanja monetarne politike vodećih centralnih banaka, što je istovremeno usložnilo smanjenje monetarnih stimulansa uvedenih tokom pandemije. U poređenju sa FED-om, ECB nije promijenila ključne kamatne stope u prvom polugodištu 2022. godine, već je nastavila proces normalizacije monetarne politike putem smanjenja kvantitativnih olakšica. U tom kontekstu, ECB je u martu završila s pandemijskim programom otkupa vrijednosnih papira (PEPP), a u junu i s redovnim programom kupovine aktiva (APP). S druge strane, FED je već počeo povećavati svoje ključne kamatne stope, prvo za 25 baznih poena u februaru, zatim za dodatnih 50 baznih poena u maju, i konačno za još 75 baznih poena u junu 2022. godine. ECB je prvi put povećala svoje ključne kamatne stope za 50 baznih poena u julu. Mnoge vodeće centralne banke su ubrzano zaošttravale svoje monetarne politike u drugoj polovini 2022. godine, i ti zbog geopolitičkih napetosti i značajnog rasta svjetskih cijena energenata i hrane, brže nego što se prethodno predviđalo. U septembru i oktobru 2022.g., ECB je povećala ključne kamatne stope za po dodatnih 75 baznih poena. U novembru iste godine, FED je također donio odluku o dodatnom povećanju stope od 75 baznih poena, postavljajući je u raspon od 3,75% do 4%. S obzirom na blagi pad inflacije u novembru 2022., FED i ECB su se odlučili za dodatno povećanje od 50 baznih

poena u decembru 2022. godine. Prema najavama, ECB planira zadržati kurs podizanja ključnih kamatnih stopa ujednačenim tempom i tokom 2023. godine. Restriktivna monetarna politika ostati će na snazi dok se ne osigura pravovremeni povratak inflacije na srednjoročni cilj od 2% (CBBH, 2022).

2.4.1. Pregled kretanja inflacije u Eurozoni

Prema izvještaju Evropske Centralne Banke (2022) godina 2022. bila je prekretnica za monetarnu politiku ECB-a. Inflacijski izgledi naglo su se promijenili kada su svjetsku ekonomiju istodobno pogodile dvije vrste šokova. Prvo, eurozonu pogodio je dotada nezabilježen niz negativnih šokova na strani ponude prouzrokovan poremećajima u opskrbnim lancima zbog pandemije, invazijom Rusije na Ukrajinu i energetsom krizom koja je iz nje proizišla. Stoga su se znatno povećali ulazni troškovi za sve sektore. Drugo, ponovno otvaranje ekonomije nakon pandemije uzrokovalo je pozitivan šok na strani potražnje. Zbog toga se rast troškova preduzeća prenio na cijene mnogo brže i snažnije nego u prošlosti.

Slika 1: Pregled kretanja inflacije u Evropskoj Uniji i Euro zoni

Izvor: Eurostat, 2023

U 2022. godini, ukupna stopa inflacije u eurozoni, mjerena harmoniziranim indeksom potrošačkih cijena (HIPC), značajno je porasla na prosječnih 8,4 % u usporedbi s prosjekom od 2,6 % u 2021. godini. Tokom godine, inflacija je snažno rasla, dosežući visoke stope od oko 10 % godišnje u kasnijim mjesecima iste godine. Ovakav porast inflacije najviše je rezultat visoke cijene energije, a cijene prehrambenih proizvoda također su znatno rastle, posebno nakon ruske invazije na Ukrajinu u februaru 2021 g. Osim toga, dugotrajna uska

grla u opskrbnim lancima za industrijske proizvode, oporavak potražnje nakon ublažavanja ograničenja povezanih s pandemijom, posebno u sektoru usluga, te deprecijacija eura u odnosu na dolar, doprinijeli su inflacijskim pritiscima. Inflatorni pritisci proširili su se na mnoge sektore ekonomije, djelomično zbog nedirektnog uticaja visokih troškova energije na cijelu ekonomiju. Također, razlike u stopama inflacije među državama eurozone značajno su se povećale, što je uglavnom rezultat različitih nivo izloženosti šokovima cijena sirovina i energije. Krajem 2022. godine ECB je očekivala se da će faktori koji su doveli do naglog rasta inflacije postupno nestati, te da će inflacija tokom 2023. godine početi opadati (ECB, 2022).

2.4.1.1. Mjere ECB kao odgovor na inflaciju

Glavni cilj Evropskog sistema centralnih banaka je održati stabilnost cijena (Članak 127. Ugovora o funkcioniranju Europske unije). To je ključna odredba poglavlja o monetarnoj politici Ugovora o funkcionisanju Europske Unije. Usmjeravanjem monetarne politike ECB-a tomu cilju, Ugovor utjelovljuje moderno ekonomsko razmišljanje o ulozi, djelokrugu i ograničenjima monetarne politike te postavlja institucionalne i organizacijske temelje za aranžmane centralnog bankarstva u Ekonomskoj i monetarnoj uniji. Cilj Upravnoga vijeća ECB-a je održavati inflaciju ispod, ali blizu 2% na srednji rok. Kako bi postiglo svoj primarni cilj, Upravno vijeće svoje odluke temelji na strategiji monetarne politike u dva stupa te ih provodi koristeći svoj operativni okvir (ECB, 2020). Krajem 2021. ECB objavljuje da će postupno smanjivati neto kupovinu vrijednosnih papira u sklopu programa kupovine vrijednosnih papira i da će obustaviti kupovinu u sklopu hitnog programa kupovine zbog pandemije (PEPP). Ali cjelokupna monetarna politika i dalje je bila vrlo akomodativna jer je bila prilagođena uslovima vrlo niske inflacije u proteklom desetljeću i deflacijskih rizika na početku pandemije. U martu 2022. ECB je ubrzala smanjenje neto kupovine u sklopu redovnog programa kupovine aktive (APP-a), a u aprilu iste godine najavljuje potpunu obustavu kupovine u trećem tromjesečju. U junu 2022 prvi put u 11 godina povećala je ključne kamatne stope ECB-a, te ih nastavila znatno povećavati na sastancima o monetarnoj politici koji su uslijedili. Dinamikom prilagođavanja javnosti je poslala važan signal o svojoj odlučnosti u smanjivanju inflacije. Time je ECB pridonijela usidrenosti inflacijskih očekivanja unatoč ubrzanju inflacije. Istodobno je, uporedo s normalizacijom monetarne politike, radila na daljnjem neometanom prijenosu stajališta politike preko financijskih tržišta u cijeloj eurozoni. To je postigla pomoću dvije ključne mjere. Prvo, fleksibilnost u reinvestiranju glavnica dospjelih vrijednosnih papira u portfelju PEPP-a kako bi dali odgovor na rizike za transmisijski mehanizam monetarne politike povezane s pandemijom. Drugo, uvodi novi instrument zaštite transmisije. Međutim, kako su se inflacijski izgledi mijenjali, postalo je jasno da uglavnom neutralna monetarna politika sama po sebi neće biti dovoljna. Predviđalo se da će inflacija predugo ostati iznad srednjoročne ciljane razine od 2 % i vidjeli smo naznake njezine veće perzistentnosti u uslovima širenja cjenovnih pritisaka i jačanja temeljne inflacije. Zbog toga, ECB je morala kamatne stope povećati do restriktivnih nivo i time smanjiti potražnju. U decembru 2022. godine, Evropska centralna

banka (ECB) je donijela niz važnih odluka koje se tiču njihove monetarne politike i drugih aktivnosti (ECB 2022):

Kamatne stope: ECB je najavila da će kamatne stope i dalje biti značajno povećavane postojanom dinamikom. Ova mjera ima cilj postizanja nivoa kamatnih stopa koje su dovoljno restriktivne kako bi se ubrzao povratak inflacije na ciljani nivo.

Smanjenje portfolija vrijednosnih papira: Također su najavili da će od marta 2023. godine početi smanjivati portfolij vrijednosnih papira u sklopu programa kupovine vrijednosnih papira (APP) umjerenom i predvidljivom dinamikom. Ova odluka dolazi nakon prethodnih koraka u normalizaciji monetarne politike.

Borba protiv klimatskih promjena: ECB je istakla svoj angažman u suočavanju s opasnostima koje proizlaze iz klimatskih promjena. Poduzeli su mjere kao što su testiranje otpornosti financijskih izloženosti na klimatski rizik i prilagodba portfelja vrijednosnih papira prema kriterijima održivosti.

Tehnološki razvoj platnih sistema: ECB je nastavila raditi na unapređenju tehnološkog razvoja platnih sistema i tržišnih infrastruktura. Ovo uključuje pripreme za prelazak na novi sistem namire u realnom vremenu na bruto načelu (TIPS) i promoviranje paneuropske dostupnosti platnih usluga.

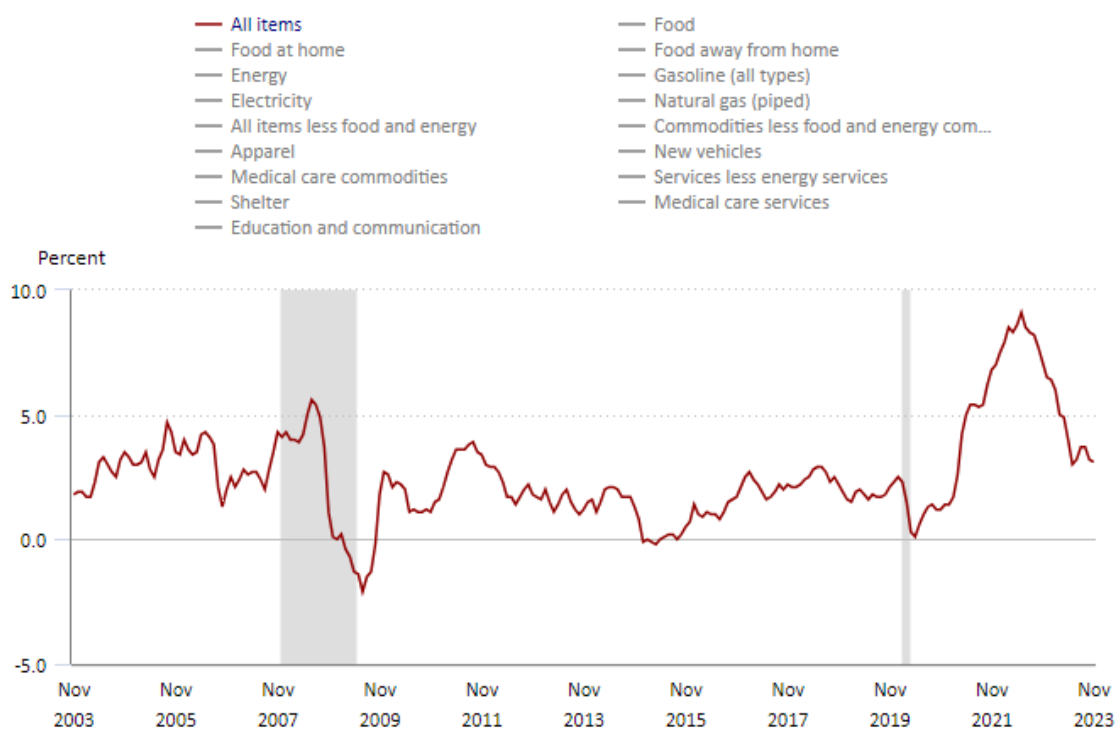
2.4.1.2. Predviđanja za buduća inflatorna kretanja u Eurozoni

Makroekonomske projekcije stručnjaka iz ECB završene su početkom marta 2023. godine, prije nedavnih turbulencija na finansijskim tržištima. Ove turbulencije su uzrokovale dodatnu nesigurnost u vezi s inflacijskim izgledima i izgledima za ekonomski rast. Ekonomski rast u evropskom području znatno je usporio u drugoj polovici 2022. godine i gotovo stao u četvrtom tromjesečju iste godine. Međutim, zbog veće sigurnosti u opskrbi energijom, cijene energije značajno su pale, povjerenje se povećalo, te se očekuje blagi porast ekonomske aktivnosti u kratkom roku. Smanjenjem troškova, posebno u sektorima koji ovise o energiji, te rješavanjem problema u globalnim opskrbnim lancima, očekuje se da će se uspostaviti ravnoteža na tržištu energenata, što će doprinijeti rastu stvarnih dohodaka. Osim toga, jača i inostrana potražnja, što bi trebalo potaknuti rast proizvodnje od sredine 2023. godine, posebno uz snažno tržište rada. Međutim, treba imati na umu da će kontinuirana normalizacija monetarne politike ECB-a i daljnje povećanje kamatnih stopa na tržištima sve više uticati na stvarnu ekonomiju. Također, recentno pooštavanje uslova ponude kredita će imati negativan uticaj. Uz to, postupno ukidanje fiskalne potpore i zabrinutost vezana uz opskrbu energijom sljedeće zime također će negativno uticati na srednjoročni ekonomski rast. Kao rezultat svega toga, očekuje se da će godišnji prosječni rast stvarnog BDP-a usporiti s 3,6% u 2022. godini na 1,0% u 2023. godini, a zatim će se postupno povećavati na 1,6% u 2024. i 2025. godini (ECB, 2023).

2.4.2. Pregled kretanja inflacije u Sjedinjenim Američkim Državama

Početak 2021. godine u Sjedinjenim Američkim Državama izbio je spor oko toga hoće li inflacija rasti ili ne. Cijene potrošačkih proizvoda u SAD-u, koje su u januaru 2021. porasle za 1,4 posto u odnosu na prethodnu godinu, počele su postepeno rasti, dosežući 5,4 posto u junu i 7,0 posto u decembru. U februaru 2021., bivši ministar financija Larry Summers izrazio je zabrinutost zbog Američkog plana za spašavanje u vrijednosti od 1,9 biliona dolara (što čini gotovo 8 posto američkog BDP-a) koji se tada razmatrao u Kongresu. Summers je tvrdio da bi ovaj plan mogao "pokrenuti inflacione pritiske takve vrste kakve nismo vidjeli generacijama unazad". Federalni dužnosnici, s druge strane, nisu bili zabrinuti zbog inflacije početkom 2021. U 2022. godini, inflacija u SAD-u nastavila je rasti, dosegnuvši vrhunac od 9,1 posto u junu, prije nego što se neznatno smanjila na 8,3 posto augustu iste godine. Nakon niza prognoza koje su podcijenile stopu inflacije u 2021. i prvom dijelu 2022., predsjednik Federalnih rezervi Powell je u junu 2022. godine izjavio: "Sada bolje razumijemo koliko malo razumijemo inflaciju." Slični obrasci rasta inflacije zabilježeni su i u eurozoni i Ujedinjenom Kraljevstvu tokom 2021. i 2022. godine (Paukovic, 2022).

Slika 2. Pregled kretanja inflacije u Sjedinjenim Američkim Državama

Izvor: US Bureau of Labor Statistics, 2023

2.4.2.1. Mjere FED-a kao odgovor na inflaciju

Kako se navodi u službenom članku US Bank (2023) uloga Fed-a je da djeluje kao centralna banka Sjedinjenih Američkih Država. Njezine funkcije uključuju održavanje učinkovitog sistema plaćanja i nadzor nad bankovnim operacijama. Međutim, investitori se uglavnom

usredotočuju na monetarnu politiku Fed-a. Pri postavljanju monetarne politike, Fed pokušava ispuniti tri zadatka:

Stabilnost cijena: Fed nastoji održavati stabilnu stopu inflacije. Njegov trenutni cilj je prosječna inflacija od 2% godišnje na dugi rok.

Postizanje maksimalne održive zaposlenosti: Službeno se naziva "maksimalna zaposlenost," i tehnički se odnosi na tržište rada na kojem je stopa nezaposlenosti na niskoj nivou. Fed ne koristi specifičnu mjeru (kao što je stopa nezaposlenosti, stopa učestvovanja na tržištu rada) kao svoj cilj. Umjesto toga, koristi subjektivniju procjenu okoline zapošljavanja.

Održavanje umjerenih dugoročnih kamatnih stopa: Nivo kamatnih stopa utiče na mnoge aspekte ekonomske aktivnosti, od potrošačkih hipoteka do poslovnog finansiranja. Stoga Fed nastoji održavati kamatne stope na umjerenim nivoma. Fed također utiče na kratkoročne kamatne stope, konkretno na ciljanu kamatnu stopu fed funds rate, koja se primjenjuje na zajmove između financijskih institucija. No, također utiče na mnoge oblike potrošačkog duga poput hipoteka, kreditnih kartica i automobilskih kredita (US Bank, 2023).

Trenutna kamatna politika Fed-a predstavlja drastičan zaokret u odnosu na njihovu politiku tzv. "easy money" koja je bila na snazi još od finansijske krize iz 2008. godine. Tokom većeg dijela tog perioda, uključujući 2020. i 2021. godinu, kamatna stopa fed funds-a bila je postavljena na raspon od 0,00% do 0,25%. U martu 2022., kako je inflacija naglo rasla, Fed je promijenio smjer i brzo povišio kamatne stope na 5,25 i 5,50% tokom preostalog dijela 2022. i u 2023. godine.

Fed je također zadržao svoju odlučnost da obrne prethodnu politiku kvantitativnog popuštanja (QE) koja je uključivala kupovinu državnih obveznica i hipotekarnih vrijednosnih papira. QE je imao za cilj osigurati veću likvidnost na tržištima kapitala. Fed smanjuje svoju bilancu od tih sredstava, s vrhuncem blizu 9 biliona dolara. Ovaj pristup, nazvan "kvantitativno stezanje", zajedno s višim kamatnim stopama, ima za cilj umanjiti inflaciju usporavanjem ekonomske aktivnosti putem viših troškova zaduživanja.

Inflacija, koja je decenijama bila gotovo neznatna postala je dominantna briga za potrošače početkom 2021. godine i uprkos značajnom poboljšanju, i dalje ostaje pitanje i danas. Ukupna inflacija, kako je izmjerena indeksom potrošačkih cijena (CPI), dramatično je pala sa 9,1% za razdoblje od 12 mjeseci završeno u junu 2022. na 3,2%. Inflacija i dalje premašuje ciljani dugoročni postotak od 2% koji je postavio Fed (US Bank 2023).

2.4.2.2. Predviđanja za buduća inflatorna kretanja u SAD

Unatoč snazi američke ekonomije procjenjuje se da bi inflacija mogla porasti u posljednjem kvartalu 2023.godine, a analitičari sve više ističu da bi Fed do kraja godine mogao još jednom podići ključnu kamatnu stopu, i to za 0,25 postotnih bodova. Snižavanje kamata tada bi moglo početi tek oko maja 2024. Fed je do sada, u borbi protiv inflacije, jedanaest puta

od marta 2022. povisio ključnu kamatnu stopu. Iako je to usporilo rast ekonomije, nije dovelo do recesije, suprotno očekivanjima nekih analitičara. Inflacija je trenutno pod kontrolom, ali još nije na željenoj nivou, pri čemu poskupljenje energenata i benzina tokom 2023.g ima veliki utjecaj. Stopa nezaposlenosti ostaje niska, oko 3,8% godišnje, a potrošnja građana ostaje snažna. (SEEbiz, 2023).

2.4.3. Pregled kretanja inflacije u BiH

Najznačajnija karakteristika domaće ekonomije u 2022. godini bila je snažan inflatorni šok. Inflacija potrošačkih cijena je bila najviša otkako se mjeri u BiH prema pristupu indeksa potrošačkih cijena, a kombinacija je nekoliko faktora. U srednjem roku očekuje se slabljenje inflatornog pritiska, ali će se inflacija zadržati iznad nivoa pretpandemijske dekade. Ekonomska aktivnost, mjerena i u tekućim i stalnim cijenama, značajno je usporila u 2022. godini. Inflatorni šok u 2022. godini je bio vanredno snažan. Otkako se inflacija u BiH mjeri indeksom potrošačkih cijena (2005. godina), nije zabilježen veći godišnji rast. Procijenjena temeljna inflacija ukazuje da rast cijena nije zabilježen samo u kategorijama koje su, tradicionalno, pod uticajem snažnih oscilacija na međunarodnim tržištima, poput hrane i energenata (CBBH, 2022).

Prema Godišnjem izvještaju CBBH za 2022.godinu inflatorni šok u većini evropskih zemalja je bio vanredno snažan, a visoka inflacija u BiH nije bila izuzetak, međutim ne bilježi najvišu inflaciju među evropskim zemljama u 2022. godini. Prema podacima Eurostata, nivo inflacije zabilježen u BiH (Slika 3.) su premašile neke od zemalja Evropske unije (EU). Zemlje Baltika su zabilježile godišnju stopu inflacije od preko 17%, u nekim i blizu 20%. Pod pretpostavkom da su mjere ujednačene, u poređenju sa BiH, više stope inflacije, u 2022. godini su zabilježene i u Češkoj, Mađarskoj i Poljskoj. Inflacija u Sjevernoj Makedoniji, Srbiji, Bugarskoj i Rumuniji je bila približna izmjerenoj u BiH. Hrvatska, Slovačka i Nizozemska su bile tek nešto niže od grupe zemalja regiona i BiH. Važno je napomenuti da su neke zemlje poduzimale različite monetarne mjere, uključujući smanjenje poreskih stopa, administrativna ograničenja cijena određenih roba i usluga, te finansiranje značajnih subvencija privredi i stanovništvu iz budžeta. Prosječna inflacija u Bosni i Hercegovini tokom 2022.g. iznosila je 14%, u poređenju s 2021.g. Prema godišnjem biltenu "Indeks potrošačkih cijena u Bosni i Hercegovini" koji je objavila BHAS, tokom 2022. godine zabilježen je prosječan rast cijena hrane i bezalkoholnih pića od 21,5%, duhana i alkoholnih pića za 1,7%, stanovanja i režijskih troškova za 14%, namještaja i kućanskih uređaja za 8,9%, te zdravstva za 1,5%.

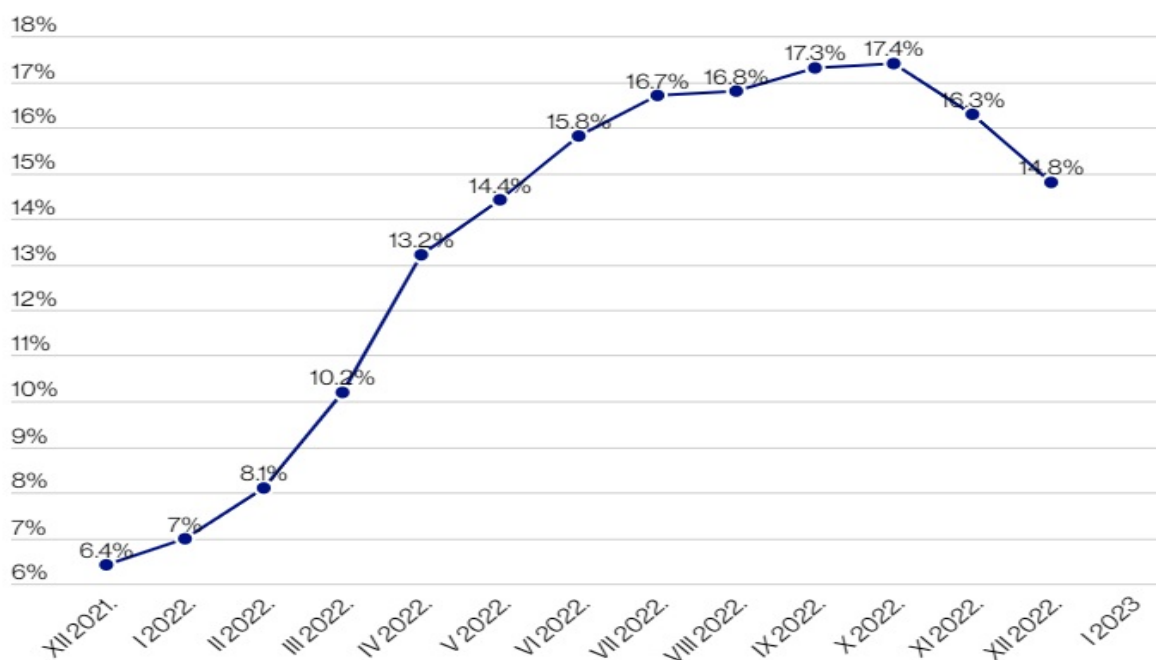
Upravljanje i stabilizacija inflatornih očekivanja u velikoj mjeri utječe na cjenovnu stabilnost i odražava povjerenje u mjere monetarne politike, kredibilnost i efikasnost monetarne vlasti. CBBH, kao važan segment komunikacijske strategije, od marta 2019. godine redovno, polugodišnje, provodi Anketu o inflatornim očekivanjima, a u kojoj učestvuju predstavnici finansijskog sektora, komercijalne banke i osiguravajuća društva. Anketa ima za cilje analizu i kontinuirano praćenje inflatornih očekivanja ekonomskih subjekata. Rezultati ankete

sprovedene u martu 2022. godine upućuju na porast kratkoročnih inflatornih očekivanja za 2022. godinu. Očekivana inflacija za 2022. godinu iznosi 6,7% i znatno je viša u odnosu na nivo od 1,6%, zabilježen u anketi sprovedenoj u septembru 2021. godine. Ovakva promjena u očekivanjima nagovještava da je došlo do nagle promjene u percepciji, što se može dovesti u vezu sa nestabilnostima i poremećajima na globalnom tržištu, a u prvom redu sa rastom cijena energenata i hrane (CBBH, 2022).

U zvaničnom dokumentu CBBH, koji objavljuje za prvo polugodište 2023. godine procjenjuje se da ukupna inflacija za prvo polugodište 2023.g iznosi 9,7%, a za prvih devet mjeseci 8,1%. Također, istaknuto je očekivanje da je temeljna inflacija dostigla svoj vrhunac početkom drugog kvartala, ali da najznačajniji inflatorni pritisci u projekcijskom periodu dolaze iz domaće ekonomije. Procjena temeljne inflacije za prvo polugodište iznosi 6%, a za prvih devet mjeseci 5,6%. pri tome treba napomenuti da se prilikom izračuna temeljne inflacije u BiH oslanja se na metodologiju u kojoj se isključuju: Hrana i bezalkoholna pića, plin, tečna goriva, čvrsta goriva, toplotna energija, i goriva i maziva. Temeljna inflacija je, zaključno s aprilom 2023. godine, procjena CBBH na osnovu zvaničnih historijskih podataka koje objavljuje BHAS. Ekstremni scenarij predstavlja procjenu koja održava pouzdanost od 95% ili dvije standardne devijacije.

U drugom dokumentu koji je CBBH objavila u 9.mjesecu 2023.godine, navodi se očekivanje da će inflacija i u drugoj polovini tekuće godine biti značajna, ali dosta niža u odnosu na prvu polovinu godine. Najveći dio inflatornih pritisaka je, trenutno, posljedica rasta domaćih cijena, koji nisu pod uticajem rasta cijena hrane i energenata na stranom tržištu. CBBH procjenjuje da bi godišnji rast prosječnih potrošačkih cijena u drugom polugodištu mogao iznositi 3,7%. Također, očekuje se da bi temeljna inflacija mogla iznositi 6,1% i ukupna inflacija 6,4% u 2023. godini.

Slika 3. Pregled kretanje godišnje inflacije u BiH

Izvor: Agencija za statistiku BiH

2.4.3.1. Mjere CBBH kao odgovor na inflaciju

Monetarna politika Bosne i Hercegovine je regulisana Zakonom o Centralnoj banci Bosne i Hercegovine. Centralna banka Bosne i Hercegovine je organizovana po modelu valutnog odbora (currency board), operišući u skladu sa pravilima pasivne monetarne politike. Važno je napomenuti da ona nema diskrecionih prava karakterističnih za tipične centralne banke. Ovakav model implicira na nekoliko ograničenja kao što su nemogućnost korištenja deviznog kursa kao sredstva za ublažavanje ekonomskih šokova, ne može kreirati novac bez pokrića i kreditirati vladu, ne može djelovati kao kreditor posljednje instance, odnosno posuđivati novac bankama i ne može izravno stimulirati ekonomski rast. Ključni cilj CBBH je održavanje monetarne stabilnosti, a postiže ga putem currency board aranžmana. U sklopu currency board sistema, domaća valuta (konvertibilna marka - KM) izdaje se uz potpuno pokriće u slobodnim konvertibilnim deviznim sredstvima. Ovo znači da svaka jedinica domaće valute ima odgovarajući ekvivalent u devizama. Fiksni kurs od 1 KM prema 0,51129 EURO znači da se vrijednost konvertibilne marke čvrsto vezuje uz euro po zadatom odnosu. CBBH definiše i kontroliše provođenje monetarne politike u Bosni i Hercegovini. Osim toga, upravlja službenim deviznim rezervama, koje su stvorene putem izdavanja domaće valute. Također, pruža podršku i održava odgovarajuće platne i obračunske sisteme. Pored toga, upravlja aktivnosti agencija za bankarstvo u bh. entitetima, koje su odgovorne za izdavanje dozvola za rad i nadzor nad bankama.

U suočavanju s povećanjem inflacije, Centralna banka Bosne i Hercegovine (CBBH) prvenstveno se usredotočila na praćenje i prilagođavanje svojih projekcija aktivnosti

inflacije. Ovaj proces uključuje pažljivo uzimanje u obzir globalnih i lokalnih ekonomskih faktora kako bi se donosile informirane odluke i očuvala stabilnost ekonomske situacije (CBBH, 2021).

2.4.3.2. Predviđanja za buduća inflatorna kretanja u BiH

Nakon što je u 2022. godini dosegla vrhunac od 14%, u odnosu na 2021. godinu, inflacija mjerenja indeksom potrošačkih cijena prognozirana je na 7,7% u 2023. godini, što je za 1,6 procentnih poena više od vrijednosti iz prethodne prognoze CBBH. U prvom tromjesječju 2023.g. zvanična inflacija je iznosila 12,4%, a CBBH je prognozirala postepeno smanjivanje tokom razdoblja projekcije. Povećanje stope inflacije u odnosu na prethodni krug projekcija zasnovano je na nastavku rasta cijena hrane, za koje se očekuje da budu više za 12,0% na godišnjem nivou u 2023. godini, kao i rastu temeljne inflacije. Prema informacijama Centralne banke Bosne i Hercegovine (CBBH), očekivanja za inflaciju u Bosni i Hercegovini za 2023. i 2024. godinu pokazuju trend postupnog smirivanja inflacijskih pritisaka. Konkretno, za 2023. godinu očekuje se ukupna godišnja inflacija od 6,4%, što je niže od ranije projekcija, dok su inflacijska očekivanja za 2024. godinu postavljena na 5,4%. Ovi podaci ukazuju na smanjenje inflatornih pritisaka u odnosu na prethodne godine, ali i dalje ostaje neizvjesnost vezana za faktore koji su doveli do rekordno visoke inflacije u 2022. godini. CBBH naglašava da je inflacija globalni problem i da su potrebne harmonizovane mjere na svim nivoima vlasti kako bi se ublažile posljedice

2.5. Pregled kretanja i trenutnog stanja potrošnje domaćinstava u BiH

Prema podacima Ankete o potrošnji domaćinstava u Bosni i Hercegovini 2021/2022, koje objavljuje BHAS, prosječna potrošnja domaćinstava u BiH 2021/2022 godine bila je 1.778.76KM. Izdaci za hranu, bezalkoholna pića, stanovanje i energenti iznosili su 54% ukupne potrošnje domaćinstava. Drugim riječima, prosječno domaćinstvo je u 2021/2022 godini trošilo 548.59KM za hranu i pića i 1.230.17KM za neprehrambene proizvode.

U Saopštenju BHAS, Demografija i socijalne statistike (2023. str. 10.), domaćinstvom se smatra svaka porodična ili druga zajednica osoba koje se izjasne da zajedno stanuju ili zajednički troše svoje prihode radi podmirivanja osnovnih životnih potreba, bez obzira da li se svi članovi stalno nalaze u mjestu gdje je domaćinstvo nastanjeno ili se neki od njih duže borave u drugom mjestu, odnosno stranoj državi radi, školovanja ili drugih razloga. Prema istom dokumentu, BHAS, u dijelu klasifikacije pojmova definiše izdatke za potrošnju kao one koje domaćinstva imaju za kupovinu proizvoda i usluga finalne potrošnje kao i vrijednosti određenih nenovčanih izdataka koji se odnose na sljedeće:

- Usluge stanovanja tj. stambenih renti bez obzira na vlasništvo stana, uključujući i sopstveno vlasništvo nad stanom u kome se stanuje

- Dohodak u naturi, koji uključuje dio koji se odnosi na dobra i usluge koje poslodavci daju zaposlenima kao dio zarade u naturi, umjesto kao što je uobičajeno u novcu, kao i dio koji se odnosi na potrošnju dobara proizvedenim u domaćinstvima.

Najveće učešće u prosječnoj mjesečnoj potrošnji domaćinstava u 2022.g prema glavnim grupama izdataka, u navedenom periodu su imali hrana i bezalkoholna pića (30%) i stanovanje, električna energija, plin i ostali energenti (24,1%). Ostali veliki izdaci su se odnosili na prijevoz (14,3%) i informacije i komunikacije (6,5%). Ovim se može zaključiti da se za neprehrambene proizvode i usluge u prosjeku trošilo više nego za prehranu.

Također, u saopštenju 2023.godine analize za 2021/2022 godine Federalnog zavoda za statistiku BiH, Anketa o potrošnji domaćinstava u FBiH, navodi da gradska domaćinstva u prosjeku troše nešto manje od negradskih (1.721.95KM u odnosu na 1.801.12KM). Prosječna potrošnja u negradskim domaćinstvima su veća za 4.60% u odnosu na gradska. U Saopštenju se navodi da se takva odstupanja bilježe u skoro svim grupama neprehrambenih izdataka osim u troškovima stanovanja i uslugama ugostiteljstva, koja su veća u gradskim domaćinstvima. Četveročlana domaćinstva troše u prosjeku 2,3 puta više nego jednočlana.

3. EMPIRIJSKI DIO ISTRAŽIVANJA U MJERENJU STVARNE I PERCIPIRANE INFLACIJE U BIH

3.1. Uvod

U cilju analize i komparacije percepcije i očekivanja o cijenama i inflaciji potrošača u BiH, u odnosu na stvarne cijene i stvarni nivo inflacije, sprovedena je anketa na bazi 28 pitanja u kojoj je učestvovalo 394 ispitanika. Ispitanici su dali odgovor na demografska pitanja, pitanja o trenutnim i očekivanim cijenama 9 proizvoda iz svakodnevne upotrebe, te na kraju pitanja o opštoj stopi inflacije, trenutnoj i očekivanoj. Odgovori ispitanika analizirani su sljedećem dijelu istraživanja gdje će rezultati pokazati da li postoji odstupanje i na taj način dokazati, odnosno odbaciti hipoteze.

3.2. Dizajn i metodologija istraživanja

U ovom dijelu rada obrazložiti će se rezultati anketnog upitnika. Anketni upitnik pod nazivom „Komparativna analiza inflatornih očekivanja u BiH“ sproveden je u periodu od 28.09.2023 godine do 11.10.2023.godine. Prikupljena su ukupno 394 odgovora. Anketni upitnik je bio usmjeren širokoj populaciji, u dobnoj skupini starijih od 18 godina. Cilj ankete jeste statističko prikupljanje podataka o stavovima, odnosno percepciji i očekivanju potrošača/ispitanika u vezi cijena proizvoda iz svakodnevne upotrebe. Sva pitanja su imala ponuđene višestruke odgovore u cilju kategorisanja ispitanika i lakše analize podataka. Anketni upitnik je sadržavao ukupno 28 pitanja, od čega osam demografskih pitanja, devet pitanja o percepciji trenutnih cijena odabranih proizvoda, devet pitanja o očekivanoj cijeni odabranih proizvoda do kraja 2023.godine, i dva pitanja o percepciji trenutne stope i

očekivanju stope inflacije do kraja 2023.godine. Za ispunjavanje ankete bilo je potrebno oko 5 minuta. Anketa (Prilog 1) je podijeljena putem društvenih mreža, poput Facebook-a, LinkedIn-a, Vibera i slično te je korištena snowballing metoda prikupljanja podataka.

U prvom dijelu razrade rezultata anketnog upitnika dati će se sveobuhvatan pregled odgovora na demografska pitanja. Nakon toga, analiza rezultata percepcije ispitanika u vezi cijene pojedinačnih proizvoda, te na kraju dati odgovor da li se prva hipoteza ovog istraživanja prihvata ili odbacuje, u skladu sa dobijenim rezultatima T-testa. Isti test je primijenjen i za analizu očekivanja ispitanika, na kraju čega će se dati zaključak o prihvatanju ili odbacivanju druge hipoteze istraživanja. U trećem dijelu ovog dijela rada, analizirati će se odgovori ispitanika u vezi percepcije i očekivanja stope inflacije u BiH. S obzirom na to da se inflacija u periodu od 2021. do 2023. godine povećavala, ovaj rad se u pogledu kretanja stope inflacije u BiH oslanja na zvanična saopštenja CBBIH o procjenama inflacije. U saopštenju Brze procjene CBBH za 2Q 2023.g, navodi se da ukupna inflacija za prva četiri mjeseca 2023.godine iznosi 11,2%, te da je preliminarna procjena ukupne inflacije za treći kvartal iznosila 5,1%, a za prvih devet mjeseci 8,1%. U istom saopštenju koji je CBBH objavila u septembru 2023.godine, zvanično objavljena inflacija za BiH je iznosila svega 4% u julu što ukazuje na neočekivano brzo usporavanje inflacije. Treba istaći da CBBH u saopštenju navodi i procjenu da bi godišnji rast potrošačkih cijena u drugom polugodištu 2023.godine moga iznositi 3,7%, odnosno da bi temeljna inflacija mogla iznositi 6,1% a ukupna inflacija 6,4% u 2023.godini.

Stopa od 4%, koja je navedena kao zvanična za mjesec juli, uzima se kao stvarna inflacija koja će biti upoređena sa percipiranom i očekivanom stopom ispitanika.

T-test, kao statistički test za analizu aritmetičkih sredina dvije nezavisne varijable, u ovom slučaju percepcija i očekivanja 394 ispitanika kao prve nezavisne varijable i cijena 9 odabranih proizvoda koje je BHAS objavila u svom saopštenju Indeks potrošačkih cijena u Bosni i Hercegovini, juni 2023. i Indeks potrošačkih cijena u Bosni i Hercegovini, oktobar 2023., kao druge nezavisne varijable, daje rezultate o tome da li postoji i koliko je odstupanje između dvije nezavisne varijable.

Deskripcija parametara t-testa (Bevans, 2020):

Test value (Testna vrijednost)- vrijednost sa kojom se uspoređuje srednja vrijednost uzorka kako bi se utvrdilo da li postoji signifikantna razlika te dvije vrijednosti.

t-vrijednost- mjeri koliko standardnih devijacija je srednja vrijednost udaljena od testne vrijednosti. Viša t-vrijednost ukazuje na veću razliku između srednje vrijednosti uzorka i testne vrijednosti.

The Degrees of freedom (stepen slobode)- mjeri količinu varijabilnosti dostupne za procjenu parametara populacije.

Sig (2-tailed)- p vrijednost- je mjera vjerovatnoće da će se dobiti t-vrijednost tako ekstremna, pretpostavljajući da je nulta hipoteza istinita. Mala p-vrijednost (obično ispod 0,05) sugeriše da je srednja vrijednost uzorka značajno različita od testne vrijednosti.

Mean difference (razlika srednjih vrijednosti)- je razlika između srednje vrijednosti uzorka i testne vrijednosti.

95% Confidence Interval of the Difference (interval povjerenja od 95%)- pruža raspon unutar kojeg se vjerovatno nalazi stvarna populacijska razlika u srednjim vrijednostima.

3.3. Podaci i analiza rezultata

3.3.1. Deskriptivna prezentacija demografskih pitanja anketnog upitnika

Ovom analizom analizirati će se deskriptivni podaci o ispitanicima, kao što su spol, starosna dob, mjesto prebivališta, nivo obrazovanja, i nivo ličnih neto finansijskih primanja ispitanika. Razrada svakog pojedinačnog pitanja, odnosno odgovora ispitanika, predstavljena je tekstualno, tabelarno ili grafički.

3.3.1.1. Starosna dob ispitanika prema spolu

U okviru sprovedene ankete, obuhvaćeni su ispitanici različitih starosnih skupina. Najveći broj ispitanika pripada skupini od 35-44 godina (31%), od čega 72 ženske osobe i 54 muškarca. Zatim, često su zastupljeni i ispitanici u dobi od 25-34 godina (29,9%), od čega 71 ženska osoba i 47 muškaraca. Najmanji broj ispitanika odnosi se na grupu u dobi od 65 i više godina, ukupno pet, što je 1,26%, a od toga jedna ženska osoba i četiri muškarca.

Tabela 1. Starosna dob ispitanika prema spolu

Spol	18-24 godine	25-34 godine	35-44 godine	45-54 godine	55-64 godine	65 i više
Muško	12	47	54	33	16	4
Žensko	28	71	72	45	11	1
Grand Total	40	118	126	78	27	5

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

3.3.1.2. Mjesto prebivališta prema entitetima/distriktu

Od ukupnog broja ispitanika, koji su dali odgovor na pitanje prebivališta prema entitetima/distriktu, rezultati su pokazali da je 381 odnosno 96,7%, ispitanika ima prebivalište u Federaciji Bosne i Hercegovine, a 13 odnosno 3,3%, ispitanika ima prebivalište u Republici Srpskoj. Ispitanicima je ponuđena opcija odabira mjesta prebivališta prema kantonima, ukoliko je njihov odgovor na prethodno pitanje bio da pripadaju FBiH. Pa

tako, od 381 ispitanika koji su dali odgovor na ovo pitanje, najveći broj odnosi se na Kanton Sarajevo i to 261, odnosno 68,5% od ukupnog broja. Također, veliki broj ipitanika ima prebivalište u Tuzlanskom Kantonu, njih 85, odnosno 22,3%. Jedan od ispitanika ima prebivalište u Bosansko-podrinjskom kantonu, što je 0,26% u odnosu na ukupan broj. Ispitanici koji imaju prebivalište u Republici Srpskoj, na pitanje o prebivalištu prema regiji dali su sljedeće odgovore. 10 ispitanika ima prebivalište u Banjoj Luci, što je 76,9% od ukupnog broja odgovora, dok su dva ispitanika dala odgovor da imaju prebivalište na Palama, 15,4%. Samo jedan ispitanik od ukupno 13, ima prebivalište u Bijeljini, 7,7%.

Tabela 2. Mjesto prebivališta prema entitetima/distriktu

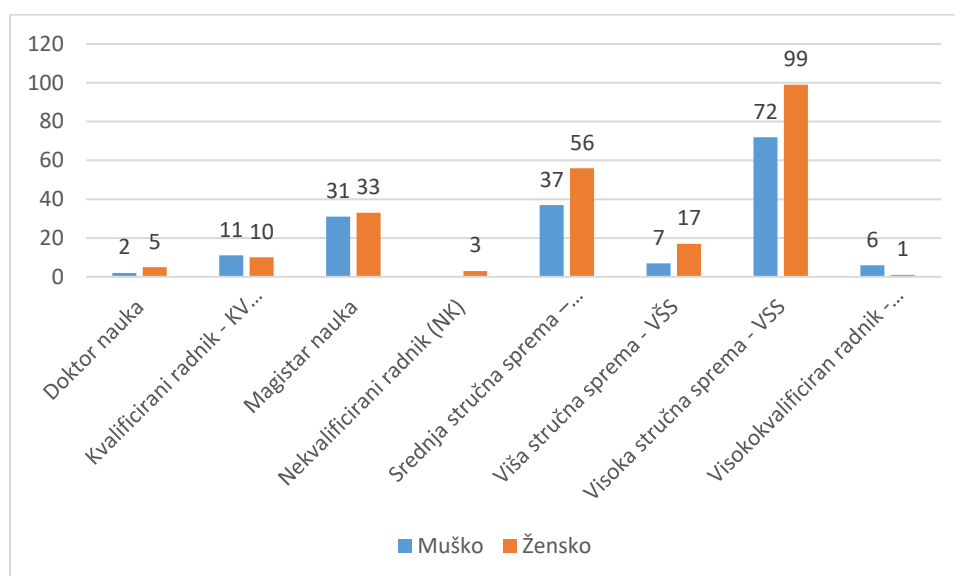
Bosansko-podrinjski kanton	1
Hercegovačko-neretvanski kanton	6
Kanton 10	1
Kanton Sarajevo	261
Srednjobosanski kanton	12
Tuzlanski kanton	85
Unsko-sanski kanton	3
Zeničko-dobojski kanton	12
Federacija BiH	381
Banja Luka	10
Bijeljina	1
Pale	2
Republika Srpska	13

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

3.3.1.3. Nivo obrazovanja

Najveći dio ispitanika, njih 171, (43,4%) ima visoku stručnu spremu – VSS. Od toga 72 muškarca i 69 žena. Tri ispitanika su označila da pripadaju kategoriji nekvalificirani radnik-NK, što je 0,76% od ukupnog broj ispitanika. Također, 1,8% ispitanika su u kategoriji doktor nauka, ukupno 7. Četiri ispitanika nisu dala odgovor na ovo pitanje.

Grafikon 1. Nivo obrazovanja prema spolu

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

3.3.1.4. Radni status

U dijelu odgovora vezanih za radni status ispitanika, rezultati ankete pokazuju sljedeće stanje. Od 394 ispitanika, najveći broj je potvrdio da pripada kategoriji zaposlenih u privatnom sektoru, 144 ispitanika odnosno 35,5% od ukupnog broja odgovora na postavljeno pitanje. Od toga 65 muškaraca i 79 žena. Zatim, u javnom sektoru zaposleno je 129 ispitanika, što je 37%. Od toga, 59 muškaraca i 70 žena. Najmanji dio ispitanika su penzioneri, tek 3%, odnosno 13, od čega osam muškaraca i četiri žene.

Tabela 3. Radni status

RADNI STATUS	Muško	Žensko
Drugo	3	13
Nezaposlen/a	9	31
Penzioner/Penzionerka	8	4
Samozaposlen/a (preduzetnik/preduzetnica)	14	8
Student/Studentica	8	23
Zaposlen/a u javnom sektoru	59	70
Zaposlen/a u privatnom sektoru	65	79
Grand Total	166	228

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

3.3.1.5. Nivo samoprocijenjenih mjesečnih neto primanja

U dijelu rezultata koji se odnosi na nivo samoprocijenjenih mjesečnih neto primanja ispitanika, u tabeli 4. su prikazani rezultati prema nivou primanja, prema spolu i prema

radnom statusu. Najveći broj ispitanika je dao odgovor da pripada kategoriji nivoa primanja od 1,000.00KM do 1,499.00KM, 91 odnosno 23%, do čega 29 žena zaposlenih u javnom sektoru i 13 muškaraca zaposlenih u privatnom sektoru. Zatim 81 ispitanik spada u kategoriju nivoa primanja od 1,500.00KM do 1,999.00KM, što je u odnosu na ukupan broj odgovora 20,5%. Od toga 20 žena zaposlenih u privatnom sektoru i 21 muškarac zaposlen u javnom sektoru. Najmanji broj ispitanika je odgovorio potvrdno za kategoriju od 3,500.00KM do 3,999.00KM, što je 3,5%, a od toga je pet muškaraca u kategoriji zaposlenih u privatnom sektoru i tri žene u kategoriji „drugo“.

Tabela 4. Nivo samoprocijenjenih mjesečnih neto primanja

Nivo primanja	Muško	Žensko
Bez mjesečnih primanja	12	33
do 999.00	13	34
1,000.00-1,499.00	28	63
1,500.00-1,999.00	40	41
2,000.00-2,499.00	31	25
2,500.00-2,999.00	11	11
3,000.00-3,499.00	11	4
3,500.00-3,999.00	8	6
4,000.00-više	10	7
Grand Total	166	228

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

3.3.2. Analiza rezultata percepcije ispitanika u vezi cijene pojedinačnih proizvoda

Istraživanje u ovom dijelu obuhvata analizu percepcije ispitanika u vezi trenutnih cijena proizvoda iz svakodnevne upotrebe. Pitanje za svaki proizvod nudilo je višestruke odgovore, sa različitim cijenovnim kategorijama, kako bi se ispitanici lakše orijentisali prilikom odabira odgovora. Odgovori ispitanika su analizirani u odnosu na stvarnu cijenu koju je BHAS objavila u junu 2023., a potom na stvarnu cijenu koju je Agencija objavila u oktobru 2023.g. Za svaki t-test donosi se i pojedinačni zaključak o odstupanju.

U istraživanju je proveden t-test, međutim test normalnosti nije bio moguć zbog diskontinuiteta u nizu podataka. Serije podataka bile su isprekidane, što je otežalo primjenu standardnog testa normalnosti. To znači da u ovom slučaju nije bilo moguće koristiti uobičajene metode za provjeru distribucije podataka, što je važan korak u statističkoj analizi.

U prilogu rada nalaze se tabele sa pregledom urađenog t-testa za svaki proizvod pojedinačno, upoređujući percipirane i očekivane cijene ispitanika sa stvarnim cijenama iz mjeseca juna i oktobra 2023.g. u ovom dijelu, tabelarno i deskriptijski se iznose nalazi i zaključci odrađenih testova.

Hljeb od pšeničnog brašna

Tabela 5. Percipirana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za hljeb od pšeničnog brašna (BHAS, juni, oktobar 2023)

One-Sample Test						
Test Value = 1.70 KM juni 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Hljeb_percipirana cijena	3.177	375	0.002	0.07128	0.0272	0.1154
Test Value = 1.75 KM oktobar 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Hljeb _ percipirana cijena	0.879	375	0.38015	0.02027	-0.02494	0.06547

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

ZAKLJUČAK: Analizom podataka utvrđeno je da postoji značajna razlika između percipirane i stvarne cijene hljeba od pšeničnog brašna u junu, gdje je percipirana cijena bila viša u odnosu na stvarnu ($P=0.002<0.05$). Međutim, u oktobru nije uočena statistički značajna razlika između percipirane i stvarne cijene ($P=0.38015>0.05$).

Mlijeko u tetrapaku

Tabela 6. Percipirana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za mlijeko u tetrapaku (BHAS, juni, oktobar 2023)

One-Sample Test						
Test Value = 2.10 KM juni 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Mlijeko _ percipirana cijena	5.342	380	0.000	0.1041	0.0658	0.1424
Test Value = 2.3 KM oktobar 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Mlijeko _ percipirana cijena	5.181	380	0.000	-0.10093	-0.13911	-0.0628

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

ZAKLJUČAK: Analizom je utvrđena signifikantna razlika između percipirane i stvarne cijene mlijeka u tetrapaku u junu, gdje je percipirana cijena veća u odnosu na stvarnu ($P=0.000<0.05$). Slično, postoji signifikantna razlika između percipirane i stvarne cijene iz oktobra, gdje je percipirana cijena takođe veća ($P=0.000<0.05$).

Suncokretovo ulje

Tabela 7. Percipirana cijena u odnosu na stvarnu cijenu suncokretovog ulja (BHAS, juni, oktobar 2023).

One-Sample Test						
Test Value = 3.10 KM juni 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Ulje_percipirana cijena	-0.846	362	0.398	-0.0229	-0.076	0.0303
Test Value = 2.8 KM oktobar 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Ulje _ percipirana cijena	10.04	362	0.000	0.28798	0.23177	0.34418

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

ZAKLJUČAK: Nakon analize, ustanovljeno je da ne postoji signifikantna razlika između percipirane i stvarne cijene suncokretovog ulja u junu ($P=0.398>0.05$). Međutim, u oktobru je zabilježena signifikantna razlika, gdje je percipirana cijena bila veća u odnosu na stvarnu ($P=0.000<0.05$).

Vodosnadbijevanje

Tabela 8. Percipirana cijena u odnosu na stvarnu cijenu vodosnadbijevanja (BHAS, juni, oktobar 2023)

One-Sample Test						
Test Value = 1.1 KM juni 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Vodosnabijevanje_percipirana cijena	-4.218	242	0.000	-0.0866	-0.1271	-0.0462
Test Value = 1.2 KM oktobar 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	

					Lower	Upper
Vodosnabijevanje_percipirana cijena	7.507	242	0.000	-0.16241	-0.20481	-0.12

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

ZAKLJUČAK: Analiza pokazuje da postoji signifikantna razlika između percipirane i stvarne cijene vodosnabdijevanja u junu, gdje je percipirana cijena veća u odnosu na stvarnu ($P=0.000<0.05$). Slično, zabilježena je signifikantna razlika i u oktobru, gdje je također percipirana cijena bila veća u odnosu na stvarnu ($P=0.000<0.05$).

Električna energija

Tabela 9. Percipirana cijena u odnosu na stvarnu cijenu električne enrgije (BHAS, juni, oktobar 2023)

One-Sample Test						
Test Value = 0.2 KM juni 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Električna energija_percipirana cijna	9.417	179	0.000	0.06556	0.0518	0.0793
Test Value = 0.2 KM oktobar 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Električna energija_percipirana cijna	8.685	179	0.000	0.06889	0.05334	0.08444

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

ZAKLJUČAK: Analiza pokazuje da postoji signifikantna razlika između percipirane i stvarne cijene električne energije iz juna, gdje je percipirana cijena veća u odnosu na stvarnu ($P=0.000<0.05$). Također, uočena je signifikantna razlika između percipirane i stvarne cijene iz oktobra, gdje je percipirana cijena također veća ($P=0.000<0.05$)

Drvo za ogrijev

Tabela 10. Percipirana cijena u odnosu na stvarnu cijenu drva za ogrijev (BHAS, juni, oktobar 2023)

One-Sample Test					
Test Value = 118 KM juni 2023					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference

					Lower	Upper
Drvo za ogrijev_ percipirana cijena	7.166	305	0.000	11.7059	8.491	14.92
Test Value = 126 KM oktobar 2023						
	t	df	Sig. (2- tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Drvo za ogrijev_ percipirana cijena	1.782	305	0.07567	3.18954	-0.31772	6.69681

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

ZAKLJUČAK: Analiza pokazuje da postoji signifikantna razlika između percipirane i stvarne cijene drveta za ogrijev iz juna, gdje je percipirana cijena veća u odnosu na stvarnu ($P=0.000<0.05$). Međutim, u oktobru ne postoji signifikantna razlika između percipirane i stvarne cijene ($P=0.7567>0.05$).

Euro dizel

Tabela 11. Percipirana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za euro dizel (BHAS, juni, oktobar 2023).

One-Sample Test						
Test Value = 2.40 KM juni 2023						
	t	df	Sig. (2- tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Euro dizel_percipirana cijena	27.07	367	0.000	0.45652	0.4234	0.4897
Test Value = 2.9 KM oktobar 2023						
	t	df	Sig. (2- tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Euro dizel_percipirana cijena	2.936	367	0.00354	-0.05147	-0.08583	-0.0171

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

ZAKLJUČAK: Analiza pokazuje da postoji signifikantna razlika između percipirane i stvarne cijene euro dizela iz juna, pri čemu je percipirana cijena veća u odnosu na stvarnu ($P=0.000<0.05$). Takođe, u oktobru je uočena signifikantna razlika, gdje je percipirana cijena također veća u odnosu na stvarnu ($P=0.00354<0.05$).

Motorni benzin 98 Oktana

Tabela 12. Percipirana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za motorni benzin 98 Oktana (BHAS, juni, oktobar 2023)

One-Sample Test						
Test Value = 2.70 KM juni 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Motorni benzin 98 Oktana_percipirana cijena	4.023	270	0.000	0.08875	0.0453	0.1322
Test Value = 2.8 KM oktobar 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Motorni benzin 98 oktana _ percipirana cijena	0.846	255	0.3985	0.01883	-0.02481	0.06246

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

ZAKLJUČAK: Analiza pokazuje da postoji signifikantna razlika između percipirane i stvarne cijene motornog benzina 98 oktana iz juna, gdje je percipirana cijena veća u odnosu na stvarnu ($P=0.000<0.05$). Međutim, u oktobru ne postoji signifikantna razlika između percipirane i stvarne cijene ($P=0.39850>0.05$).

Motorni benzin BMB 95 Oktana

Tabela 13. Percipirana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za motorni benzin 95 BMB Oktana (BHAS, juni, oktobar 2023)

One-Sample Test						
Test Value = 2.60 KM juni 2023						
	T	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Motorni benzin BMB 95_percipirana cijena	7.395	244	0	0.17388	0.1276	0.2202
Test Value = 2.7 KM oktobar 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Motorni benzin BMB 95_percipirana cijena	2.588	244	0.01022	0.06337	0.01538	0.11135

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

ZAKLJUČAK: Analiza pokazuje da postoji signifikantna razlika između percipirane i stvarne cijene motornog benzina BMB 95 oktana iz juna, pri čemu je percipirana cijena veća u odnosu na stvarnu ($P=0.000<0.05$). Slično, uočena je signifikantna razlika i u oktobru, gdje je percipirana cijena također veća u odnosu na stvarnu ($P=0.01022<0.05$).

3.3.3. Analiza rezultata očekivanja ispitanika u vezi cijene pojedinačnih proizvoda u odnosu na stvarnu cijenu proizvoda

U ovom dijelu razrade rezultata istraživanja, dat je sveobuhvatan pregled odstupanja očekivane cijene od strane ispitanika od stvarne cijene proizvoda, temeljeno također prema rezultatima sprovedenog t-testa za svaki proizvod. odgovori ispitanika o očekivanju promjene cijena proizvoda su analizirani u odnosu na stvarne cijene koje je BHAS objavila u junu 2023, i stvarnim cijenama koje je Agencija objavila u oktobru 2023.godine. Za svaki t-test donosi se i pojedinačni zaključak o odstupanju. Rezultati u dijelu analize očekivanih cijena proizvoda u odnosu na stvarne cijene, ne razlikuju se od rezultata analize percipiranih cijena u odnosu na stvarne cijne iz mjeseca juna, međutim u dijelu odstupanja u odnosu na stvarne cijene iz oktobra 2023.g., rezultati se razlikuju i to u slučaju nekoliko proizvoda, kao što je hljeb od pšeničnog brašna, mlijeko u tetrapaku, drvo za ogrijev i slično.

Hljeb od pšeničnog brašna

Tabela 14. Očekivana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za hljeb od pšeničnog brašna (BHAS, juni, oktobar 2023)

One-Sample Test						
Test Value = 1.70 KM juni 2023						
	T	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Hljeb _očekivana cijena	7.932	372	0.000	0.21957	0.1651	0.274
Test Value = 1.75 KM oktobar 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Hljeb _očekivana cijena	6.072	372	0.000	0.17597	0.11916	0.23277

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

ZAKLJUČAK: Analiza pokazuje da postoji signifikantna razlika između očekivane i stvarne cijene hljeba od pšeničnog brašna iz juna, gdje je očekivana cijena veća u odnosu na stvarnu ($P=0.000<0.05$). Takođe, u oktobru je uočena signifikantna razlika, gdje je očekivana cijena također veća u odnosu na stvarnu ($P=0.000<0.05$).

Mlijeko u tetrapaku

Tabela 15. Očekivana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za mlijeko u tetrapaku (BHAS, juni, oktobar 2023)

One-Sample Test						
Test Value = 2.1 KM juni 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Mlijeko_očekivana cijena	8.421	377	0.000	0.24061	0.1844	0.2968
Test Value = 2.3 KM oktobar 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Mlijeko_očekivana cijena	1.305	377	0.1927	0.03759	-0.01887	0.09405

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

ZAKLJUČAK: Analiza pokazuje da postoji signifikantna razlika između očekivane i stvarne cijene mlijeka u tetrapaku iz juna, gdje je očekivana cijena veća u odnosu na stvarnu ($P=0.000<0.05$). Međutim, za oktobar ne postoji signifikantna razlika između očekivane i stvarne cijene ($P=0.19270>0.05$).

Suncokretovo ulje

Tabela 16. Očekivana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za suncokretovo ulje (BHAS, juni, oktobar 2023)

One-Sample Test						
Test Value = 3.1 KM juni 2023						
	t	Df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Ulje_očekivana cijena	1.101	360	0.272	0.0385	-0.0303	0.1073
Test Value = 2.8 KM oktobar 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Ulje_očekivana cijena	9.811	360	0.000	0.36882	0.29514	0.4425

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

ZAKLJUČAK: Analiza pokazuje da ne postoji signifikantna razlika između percipirane i stvarne cijene suncokretovog ulja iz juna ($P=0.272>0.05$). Međutim, u oktobru je uočena signifikantna razlika između očekivane i stvarne cijene, gdje je očekivana cijena veća u odnosu na stvarnu ($P=0.000<0.05$).

Vodosnadbijevanje

Tabela 17. Očekivana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za vodosnadbijevanje (BHAS, juni, oktobar 2023)

One-Sample Test						
Test Value = 1.1 KM juni 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Vodosnadbijevanje _ očekivana cijena	-2.258	250	0.025	-0.0504	-0.0943	0.0064
Test Value = 1.2 KM oktobar 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Vodosnadbijevanje _ očekivana cijena	5.253	250	0.000	-0.12432	0.17071	0.0779

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

ZAKLJUČAK: Analiza pokazuje da postoji signifikantna razlika između očekivane i stvarne cijene vodosnadbijevanja iz juna, gdje je očekivana cijena veća u odnosu na stvarnu ($P=0.025<0.05$). Takođe, u oktobru je uočena signifikantna razlika, gdje je očekivana cijena također veća u odnosu na stvarnu ($P=0.000<0.05$).

Električna energija

Tabela 18. Očekivana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za električnu energiju (BHAS, juni, oktobar 2023)

One-Sample Test						
Test Value = 0.2 KM juni 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Električna energija _ očekivana cijena	11.71	190	0.000	0.08298	0.069	0.097

Test Value = 0.2 KM oktobar 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Električna energija_očekivana cijena	10.97	190	0.000	0.09055	0.07437	0.10673

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

ZAKLJUČAK: Analiza pokazuje da postoji signifikantna razlika između očekivane i stvarne cijene električne energije iz juna, gdje je očekivana cijena veća u odnosu na stvarnu ($P=0.000<0.05$). Isto tako, u oktobru postoji signifikantna razlika, gdje je očekivana cijena također veća u odnosu na stvarnu ($P=0.000<0.05$).

Drvo za ogrijev

Tabela 19. Očekivana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za drva za ogrijev (BHAS, juni, oktobar 2023)

One-Sample Test						
Test Value = 118 KM juni 2023						
	t	Df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Drvo za ogrijev – očekivana cijena	7.921	298	0.000	16.5652	12.45	20.681
Test Value = 126 KM oktobar 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Drvo za ogrijev – očekivana cijena	4.535	298	0.00001	10.50669	5.96536	15.048

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

ZAKLJUČAK: Analiza pokazuje da postoji signifikantna razlika između očekivane i stvarne cijene drveta za ogrijev iz juna, gdje je očekivana cijena veća u odnosu na stvarnu ($P=0.000<0.05$). Također, u oktobru je uočena signifikantna razlika, gdje je očekivana cijena veća u odnosu na stvarnu ($P=0.00001<0.05$).

Euro dizel

Tabela 20. Očekivana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za euro dizel (BHAS, juni, oktobar 2023)

One-Sample Test						
Test Value = 2.4 KM juni 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Euro dizel_očekivana cijena	17.42	361	0.000	0.4927	0.4371	0.5483
Test Value = 2.9 KM oktobar 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Euro dizel_očekivana cijena	0.084	361	0.93341	-0.00251	-0.06144	0.05641

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

ZAKLJUČAK: Analiza pokazuje da u junu postoji signifikantna razlika između očekivane i stvarne cijene eurodizela, gdje je očekivana cijena veća u odnosu na stvarnu ($P=0.000<0.05$). Međutim, u oktobru ne postoji signifikantna razlika između percipirane i stvarne cijene eurodizela ($P=0.93341>0.05$).

Motorni benzin 98 Oktana

Tabela 21. Očekivana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za benzin 98 Oktana (BHAS, juni, oktobar 2023)

One-Sample Test						
Test Value = 2.7 KM juni 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Motorni benzin 98 oktana_očekivana cijena	4.017	269	0.000	0.12648	0.0645	0.1885
Test Value = 2.8 KM oktobar 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Motorni benzin 98 oktana_očekivana cijena	0.764	269	0.44572	0.025	-0.03916	0.08916

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

ZAKLJUČAK: Analiza pokazuje da postoji signifikantna razlika između očekivane i stvarne cijene motornog benzina 98 oktana iz juna, gdje je očekivana cijena veća u odnosu na stvarnu ($P=0.000<0.05$). Za oktobar, međutim, ne postoji signifikantna razlika između percipirane i stvarne cijene motornog benzina 98 oktana ($P=0.44572>0.05$).

Motorni benzin 95 BMB Oktana

Tabela 22. Očekivana cijena u odnosu na stvarnu cijenu za benzin 95 BMB Oktana (BHAS, juni, oktobar 2023)

One-Sample Test						
Test Value = 2.6 KM juni 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Motorni benzin BMB 95 oktana _ očekivana cijena	5.834	246	0.000	0.1982	0.1313	0.2651
Test Value = 2.7 KM oktobar 2023						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Motorni benzin BMB 95 oktana _ očekivana cijena	2.624	246	0.00924	0.09237	0.02336	0.16137

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

ZAKLJUČAK: Analiza pokazuje da postoji signifikantna razlika između očekivane i stvarne cijene motornog benzina 95 BMB oktana iz juna, gdje je očekivana cijena veća ($P=0.000<0.05$). Također, u oktobru je uočena signifikantna razlika, gdje je očekivana cijena veća u odnosu na stvarnu ($P=0.00924<0.05$).

3.3.4. Analiza rezultata percepcije i očekivanja ispitanika u vezi visine stope godišnje inflacije u odnosu na stvarnu stopu inflacije u toku 2023.g

Kako je ranije istaknuta važnost mjerenja percepcije javnosti kako cijena pojedinačnih proizvoda, tako i ukupne stope inflacije, u ovom dijelu analize, dat je pregled rezultata percepcije ispitanika i njihovih očekivanja u vezi stope godišnje inflacije u BiH. U saopštenju Brze procjene CBBH koji je CBBH objavila u septembru 2023.godine, zvanično objavljena inflacija za BiH je iznosila svega 4% u julu, pa se ta stopa uzima kao t value, odnosno stvarna stopa inflacije za analizu odstupanja u odnosu na percipiranu i očekivanu stopu inflacije od strane ispitanika.

Tabela 23. Percipirana i očekivana u odnosu na stvarnu inflaciju

One-Sample Test						
Test Value = 0.04						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Inflacija _ percipirana cijena	22.59	253	0.000	0.06604	0.06031	0.07177
Test Value = 0.04						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Inflacija _ očekivana cijena	19.2	328	0.000	0.08801	0.07902	0.09699

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

3.3.5. Analiza promjene stvarnih cijena u periodu od juna do oktobra 2023.godine

Tabela 24. Pregled promjene stvarnih cijena analiziranih proizvoda

Proizvod/Usluga	Stvarne cijene (BHAS)		Procenat promjene cijena
	Juni 2023 (KM)	Oktobar 2023 (KM)	
Hljeb od pšeničnog brašna (0,5kg)	1.70	1.75	2.94%
Mlijeko u tetrapaku (l)	2.10	2.30	9.52%
Suncokretovo ulje (l)	3.10	2.80	-9.67%
Vodosnadbijevanje (m3)	1.10	1.20	9.09%
Električna energija (kwh)	0.20	0.20	0%
Drva za ogrijev (m3)	118.00	126.00	6.77%
Euro dizel (l)	2.40	2.90	20.83%
Motorni benzin 98 Oktana (l)	2.70	2.80	3.70%
Motorni benzin 95 Oktana (l)	2.60	2.70	3.84%

Izvor: Autor na osnovu podataka BHAS

U tabeli 5. prikazane su cijene posmatranih proizvoda koje je objavila BHAS u zvaničnom saopštenju u mjesecu junu, i oktobru 2023.g. Nedvojbeno je da su se cijene određenih proizvoda promijenile u navedenom periodu, osim cijene električne energije. Cijena električne energije u Bosni i Hercegovini, kao i u mnogoim drugim zemljama ovise o nizu faktora, uključujući vladinu politiku, i regulatorne okvire.

3.3.6. Analiza kros-tabulacije i Chi-kvadrant testiranja

U ovoj analizi, primjena je metoda kros-tabulacije i Chi-kvadrat testa kako bismo razumjeli i interpretirali kompleksne veze među različitim kategorijama podataka. Kros-tabulacija,

poznata i kao kontingentna tablica, koristi se za prikazivanje i analiziranje frekvencija pojavljivanja različitih kombinacija u našem skupu podataka. Ova metoda omogućava uočavanje uzoraka, trendova i potencijalnih veza među varijablama. U sklopu ove analize, fokusiramo se na pojedinačne slučajeve unutar odabranih kategorija kako bismo istaknuli ključne nalaze i uvide. Detaljnija razmatranja svih proizvoda po kategorijama i njihovih međusobnih odnosa priložena su u prilogu. Ova selektivna prezentacija omogućava nam da se usredotočimo na najznačajnije aspekte analize, ističući one slučajeve koji najbolje ilustriraju uzorke i veze koje smo identificirali. Dalje, koristimo Chi-kvadrat test kako bismo procijenili statističku značajnost uočenih veza između kategorija. Chi-kvadrat test pruža kvantitativni način da se utvrdi da li su razlike u frekvencijama unutar kros-tabulacije rezultat slučajnosti ili predstavljaju značajne povezanosti. Ova metoda je ključna za potvrđivanje ili odbacivanje hipoteza o nezavisnosti među varijablama. Ovaj izvještaj pruža jasno struktuisan pregled nalaza dobivenih kroz kros-tabulaciju, uz praćenje Chi-kvadrat analize za utvrđivanje značajnosti i pouzdanosti identificiranih veza. Detaljni podaci i sveobuhvatni pregled kategorija nalaze se u priloženim dokumentima, koji služe kao podrška i proširenje ove analize.

Cilj ove analize je pružiti dublje razumijevanje dinamika unutar skupa podataka, nudeći kritičku perspektivu i empirijske dokaze koji podupiru zaključke. Kroz ovaj pristup, nastojim pružiti korisne uvide i smjernice za daljnje istraživanje i donošenje odluka.

Analiza percepcije i o čekivanja cijena proizvoda hljeb od pšeničnog brašna prema lokaciji ispitanika, odnosno kantonu/regiji

Tabela 25. Kros-tabulacija i Chi-kvadrat test - percipirana cijena proizvoda hljeb od pšeničnog brašna prema lokaciji ispitanika

VAR00001 * VAR00002 Crosstabulation									
			VAR00002						Total
			0,50-0,99	1,00-1,49	1,50-1,99	2,00-2,49	2,50-2,99	3,00-više	
VAR00001	KS i TK	Count	5	73	164	70	10	6	328
		Expected Count	7	75.9	159.6	69.8	10.5	5.2	328
		Standardized Residual	-0.7	-0.3	0.3	0	-0.1	0.3	
	Ostali	Count	3	14	19	10	2	0	48
		Expected Count	1	11.1	23.4	10.2	1.5	0.8	48
		Standardized Residual	2	0.9	-0.9	-0.1	0.4	-0.9	
Total		Count	8	87	183	80	12	6	376
		Expected Count	8	87	183	80	12	6	376

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	7.240 ^a	5	0.203
Likelihood Ratio	6.723	5	0.242
N of Valid Cases	376		

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

Rezultati Chi-kvadrat testa, primijenjeni na analizu percepcije cijena hljeba od pšeničnog brašna među ispitanicima iz Sarajevskog i Tuzlanskog kantona u usporedbi s ostalim kantonima i regijama, ukazuju na to da ne postoji statistički značajna razlika između očekivanih i posmatranih frekvencija u analiziranim kategorijama, s obzirom na to ja je Pearson Chi-Square $0.203 > 0.05$.

Tabela 26. Kros-tabulacija i Chi-kvadrat test – očekivana cijena proizvoda hljeb od pšeničnog brašna prema lokaciji ispitanika

VAR00001 * VAR00002 Crosstabulation										
			VAR00002						Total	
			0,50-0,99	1,00-1,49	1,50-1,99	2,00-2,49	2,50-2,99	3,00-više		
VAR00001	KS i TK	Count	14	54	112	103	26	16	325	
		Expected Count	14.8	51.4	115	103.7	25.3	14.8	325	
		Standardized Residual	-0.2	0.4	-0.3	-0.1	0.1	0.3		
	Ostali	Count	3	5	20	16	3	1	48	
		Expected Count	2.2	7.6	17	15.3	3.7	2.2	48	
		Standardized Residual	0.5	-0.9	0.7	0.2	-0.4	-0.8		
	Total		Count	17	59	132	119	29	17	373
			Expected Count	17	59	132	119	29	17	373
Chi-Square Tests										
				Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)				
Pearson Chi-Square				2.916 ^a	5	0.713				
Likelihood Ratio				3.149	5	0.677				
N of Valid Cases				373						

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

Rezultati Chi-kvadrat testa, primijenjeni na analizu očekivanja cijena hljeba od pšeničnog brašna među ispitanicima iz Sarajevskog i Tuzlanskog kantona u usporedbi s ostalim

kantonima i regijama, ukazuju na to da ne postoji statistički značajna razlika između očekivanih i posmatranih frekvencija u analiziranim kategorijama, s obzirom na to ja je Pearson Chi-Square $0.713 > 0.05$.

Analiza percepcije i očekivanja proizvoda euro dizel prema nivou samoprocijenjenih mjesečnih neto primanja ispitanika

Tabela 27. Kros-tabulacija i Chi-kvadrat test – percipirana cijena proizvoda euro dizel prema nivou samoprocijenjenih mjesečnih neto primanja ispitanika

VAR00001 * VAR00002 Crosstabulation											
			VAR00002								Total
			1,40-1,69	1,70-1,99	2,00-2,29	2,30-2,59	2,60-2,89	2,90-3,19	3,20-3,49	3,50-više	
VAR00001	Do 1000,00 KM	Count	1	4	7	7	31	30	2	3	85
		Expected Count	1	2	3. 8	5. 4	27. 5	40. 6	4	0.9	85
		Standardize d Residual	0	1	1. 7	0. 7	0.7	-1.7	-1	2.1	
	Preko 1000,00K M	Count	2	5	9	16	86	143	15	1	277
		Expected Count	2	7	12	18	89. 5	132	13	3.1	277
		Standardize d Residual	0	-1	-1	0	-0.4	0.9	0. 6	-1	
Total		Count	3	9	16	23	117	173	17	4	362
		Expected Count	3	9	16	23	117	173	17	4	362
Chi-Square Tests											
						Value	df	Asymptoti c Significanc e (2-sided)			
Pearson Chi-Square						18.070 ^a	7	0.012			
Likelihood Ratio						16.511	7	0.021			
N of Valid Cases						362					

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

Rezultati Chi-kvadrat testa, primijenjeni na analizu percipiranih cijena proizvoda euro dizel među ispitanicima iz kategorije samoprocijenjenih mjesečnih neto primanja u iznosu do 1.000,00KM usporedbi sa ispitanicima koji zarađuju više, ukazuju na to da postoji statistički značajna razlika između očekivanih i posmatranih frekvencija u analiziranim kategorijama, s obzirom na to ja je Pearson Chi-Square $0.012 < 0.05$.

Tabela 28. Kros-tabulacija i Chi-kvadrat test – očekivana cijena proizvoda euro dizel prema nivou samopro cijenjenih mjesečnih neto primanja ispitanika

VAR00001 * VAR00002 Crosstabulation											
			VAR00002								Total
			1,40-1,69	1,70-1,99	2,00-2,29	2,30-2,59	2,60-2,89	2,90-3,19	3,20-3,49	3,50-više	
VAR00001	Do 1000,00 KM	Count	4	7	12	8	8	19	16	9	83
		Expected Count	4	3	7. 5	6. 3	12. 6	18. 7	20	11	83
		Standardize d Residual	0	2	1. 7	0. 7	-1.3	0.1	-1	-1	
	Preko 1000,00K M	Count	12	7	20	19	46	61	71	36	272
		Expected Count	12	11	25	21	41. 4	61. 3	67	35	272
		Standardize d Residual	0	-1	-1	0	0.7	0	0. 5	0.3	
Total		Count	16	14	32	27	54	80	87	45	355
		Expected Count	16	14	32	27	54	80	87	45	355
Chi-Square Tests											
						Value	df	Asymptotic Significanc e (2-sided)			
Pearson Chi-Square						13.425 ^a	7	0.062			
Likelihood Ratio						12.467	7	0.086			
N of Valid Cases						355					

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

Rezultati Chi-kvadrat testa, primijenjeni na analizu očekivanih cijena proizvoda euro dizel među ispitanicima iz kategorije samoprocijenjenih mjesečnih neto primanja u iznosu do 1.000,00KM usporedbi sa ispitanicima koji zarađuju više, ukazuju na to da ne postoji statistički značajna razlika između očekivanih i posmatranih frekvencija u analiziranim kategorijama, s obzirom na to ja je Pearson Chi-Square $0.062 > 0.05$.

Analiza percepcije i očekivanja cijena proizvoda suncokretovo ulje prema statusu zaposlenja ispitanika

Tabela 29. Kros-tabulacija i Chi-kvadrat test – percipirana cijena proizvoda suncokretovo ulje prema statusu zaposlenja ispitanika

VAR00001 * VAR00002 Crosstabulation											
			VAR00002								Total
			1,40-1,69	1,70-1,99	2,00--2,29	2,30-2,59	2,60-2,89	2,90-3,19	3,20-3,49	3,50-više	
VAR00001	Nezaposleni	Count	1	6	2	2	19	11	1	1	43
		Expected Count	1	2	2.4	3.7	16.9	14.8	1.9	1	43
		Standardized Residual	1	3	0	-1	0.5	-1	-1	0	
	Zaposleni	Count	2	6	13	21	87	82	11	5	227
		Expected Count	3	10	13	19	89.1	78.2	10	5	227
		Standardized Residual	0	-1	0.1	0.4	-0.2	0.4	0.3	0	
Total		Count	3	12	15	23	106	93	12	6	270
		Expected Count	3	12	15	23	106	93	12	6	270
Chi-Square Tests											
						Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)			
Pearson Chi-Square						14.059 ^a	7	0.05			
Likelihood Ratio						11.341	7	0.124			
N of Valid Cases						270					

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

Rezultati Chi-kvadrat testa, primijenjeni na analizu percipiranih cijena proizvoda suncokretovo ulje među ispitanicima iz kategorije zaposlenih u odnosu na ispitanike koji su nezaposleni (studenti, penzioneri, nezaposleni), ukazuju na to da postoji statistički značajna razlika između očekivanih i posmatranih frekvencija u analiziranim kategorijama, s obzirom na to ja je Pearson Chi-Square 0.05=0.05.

Tabela 30. Kros-tabulacija i Chi-kvadrat test – očekivana cijena proizvoda suncokretovo ulje prema statusu zaposlenja ispitanika

VAR00001 * VAR00002 Crosstabulation											
			VAR00002								Total
			1,40-1,69	1,70-1,99	2,00-2,29	2,30-2,59	2,60-2,89	2,90-3,19	3,20-3,49	3,50-više	
VAR00001	Nezaposleni	Count	3	4	4	4	5	13	10	2	45
		Expected Count	2	3	2.7	4.9	7.7	13.6	8.5	2.8	45
		Standardized Residual	1	1	0.8	0	-1	-0.1	0.5	-1	
	Zaposleni	Count	10	12	12	25	41	68	41	15	224
		Expected Count	11	13	13	24	38.3	67.4	43	14	224
		Standardized Residual	0	0	0	0.2	0.4	0.1	0	0.2	
Total		Count	13	16	16	29	46	81	51	17	269
		Expected Count	13	16	16	29	46	81	51	17	269
Chi-Square Tests											
						Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)			
Pearson Chi-Square						3.892 ^a	7	0.792			
Likelihood Ratio						3.85	7	0.797			
N of Valid Cases						269					

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

Rezultati Chi-kvadrat testa, primijenjeni na analizu percipiranih cijena proizvoda suncokretovo ulje među ispitanicima iz kategorije zaposlenih u odnosu na ispitanike koji su nezaposleni (studenti, penzioneri, nezaposleni), ukazuju na to da ne postoji statistički značajna razlika između očekivanih i posmatranih frekvencija u analiziranim kategorijama, s obzirom na to ja je Pearson Chi-Square $0.792 > 0.05$.

3.3.7. Diskusija rezultata Chi-kvadrat testa

U sklopu istraživanja, proveden je Chi-kvadrat test za analizu percepcije i očekivanja cijena među ispitanicima različitih kategorija, uključujući pripadnost prema lokalitetu, odnosno kantonu/regiji, status zaposlenja, nivo obrazovanja, fakultetsko u odnosu na nefakultetsko obrazovanje ispitanika. Chi-kvadrat test daje komentar na to kako ispitanici iz različitih kategorija percipiraju odnosno očekuju cijene posmatranih proizvoda. Rezultati testa u

većini slučajeva pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika u odstupanju percepcije i očekivanja cijena između ispitanika kategorija koje su posmatrane. To upućuje na zaključak da percepcija i očekivanja cijena imaju tendenciju biti slična unutar različitih demografskih i socijalnih grupa, bez obzira na regionalnu pripadnost, zaposlenje ili obrazovni nivo, a posebno u doba ekonomskih šokova, ili visoke inflacije. Međutim, u nekoliko slučajeva, primijećene su statistički značajne razlike, kao što je percipirana cijena proizvoda suncokretovo ulje prema statusu zaposlenja ispitanika, percipirana cijena proizvoda euro dizel prema nivou samoprocijenjenih mjesečnih neto primanja ispitanika što ukazuje na to da određeni faktori specifični za te kategorije mogu uticati na percepciju i očekivanja cijena. Ovi nalazi pružaju uvid u homogenost i heterogenost potrošačkih očekivanja i percepcija unutar različitih socijalno-ekonomskih grupa, ističući važnost razmatranja ovih faktora u ekonomskim i strategijama.

3.4. Rezultati istraživanja i diskusija

Ova diskusija istražuje ključne nalaze analize percepcije i očekivanja cijena i inflacije među 394 ispitanika, na bazi 9 proizvoda iz svakodnevne upotrebe. U istraživanju je korišten statistički T-test za komparativnu analizu stvarnih cijena koje je BHAS objavila u svom saopštenju Prosječne potrošačke cijene u BiH, za mjesec juni i mjesec oktobar, stvarnu inflaciju koju objavljuje CBBH, u odnosu na percipirane i očekivane cijene od strane ispitanika. T-test je urađen za svaki od devet proizvoda, upoređujući dobivene rezultate ankete sa stvarnim cijenama iz mjeseca juna i oktobra 2023.godine.

Prvi dio istraživanja, koji se odnosi na analizu percepcije ispitanika u odnosu na cijene proizvoda iz juna i oktobra 2023g. pokazao je da za većinu proizvoda postoji signifikantno odstupanje percipiranih cijena odnosu na stvarne cijene iz juna 2023.g, osim za proizvod suncokretovo ulje. Međutim, analiza percepcije ispitanika u odnosu na stvarne prosječne cijene iz oktobra 2023. g., pokazuje da za 6 proizvoda postoji signifikantna razlika, odnosno postoji odstupanje u odnosu na stvarne cijene, dok za proizvode hljeb od pšeničnog brašna, drvo za ogrijev i motorni benzin 98 Oktana, analiza pokazuje da ne postoji značajno odstupanje.

Cijena suncokretovog ulja se u periodu od juna do oktobra 2023. značajno smanjila i to za 9.6%, a ispitanici su percipirali višu cijenu od one koja je stvarna u oktobru u odnosu na mjesec juni 2023.g, a to može sugerisati da postoji zakašnjenje u prilagođavanju percepcija potrošača na stvarne promjene cijena na tržištu, na što upućuje i nalaz autora Brachinger (2006) koji tvrdi da porast cijena ima veći uticaj na percepcije potrošača o kretanju inflacije u poređenju s uticajem koji ima smanjenje cijena. Čak i u slučaju ako ukupna stopa inflacije ostane ista, potrošači mogu osjetiti veću inflaciju ako im cijene proizvoda koji su im važni znatno rastu, dok im cijene drugih proizvoda padaju. Autor Brachinger (2006) navodi da se ovo događa jer ljudi često primjećuju i više brinu o rastu cijena nego o padu cijena.

Za proizvode drvo za ogrijev, hljeb od pšeničnog brašna i motorni benzin 98 Oktana, ispitanici su percipirali veću cijenu u odnosu na stvarnu cijenu iz mjeseca juna, ali bez značajne razlike u odnosu na stvarne cijene iz oktobra, što može dovesti do zaključka da su ispitanici anticipirali rast cijena, ili su bili pod uticajem drugih faktora kao što su mediji, ili prethodni trendovi cijena. Potvrdu o ovom zaključku možemo pronaći u tvrdi autora Carroll (2003) koji naglašava činjenicu da su u razdobljima velike inflacije očekivanja potrošača bliža prognozama ekonomskih prognostičara. Do ovakve situacije dolazi zato što je u razdoblju inflacije medijski fokus objava vezanih uz cijene jači te su samim time veće i stope apsorpcije informacija. Osim viših stopa apsorpcije informacija, takva su razdoblja povezana s jačom reakcijom potrošača na prognoze profesionalnih prognostičara.

Kod percepcije cijena proizvoda poput električne energije, vodosnadbijevanja i eurodizela, motornog benzina 95 BMB Oktana, te mlijeka u tetrapaku postoji signifikantna razlika u odstupanju u odnosu na stvarne cijene i iz juna i oktobra 2023.g., što može dovesti do zaključka da su potrošači zabrinuti zbog ekonomske nestabilnosti percipirali povećanje cijena, ili u slučaju električne energije i vodosnadbijevanja za koje možemo reći da su fiksni i redovni troškovi, potrošači možda nisu toliko osjetljivi na promjene cijena ili ne prate aktivno te promjene, pa se zbog toga pojavljuje signifikantna razlika u odstupanju.

Tabela 31. Pregled prosječno percipiranih cijena ispitanika u odnosu na stvarne cijene proizvoda

Naziv proizvoda	J.m	Prosječna percipirana cijena ispitanika (KM)	Odstupanje u odnosu na stvarnu cijenu- Juni	Stvarna cijena proizvoda -Juni (KM)	Odstupanje u odnosu na stvarnu cijenu- Oktobar	Stvarna cijena proizvoda - Oktobar (KM)
Hljeb od pšeničnog brašna	1	1.17713	Postoji	1.7	Ne postoji	1.75
Mlijeko u tetrapaku	1	2.2041	Postoji	2.1	Postoji	2.3
Suncokretovo ulje	1	3.0771	Ne postoji	3.1	Postoji	2.8
Vodosnadbijevanje	m3	1.0134	Postoji	1.1	Postoji	1.2
Električna energija	kw h	0.2656	Postoji	0.2	Postoji	0.2
Drvo za ogrijev	m3	129.71	Postoji	118	Ne postoji	126
Euro dizel	1	2.8565	Postoji	2.4	Postoji	2.9
Motorni benzin 98 Oktana	1	2.7887	Postoji	2.7	Ne postoji	2.8
Motorni benzin 95 BMB Oktana	1	2.7739	Postoji	2.6	Postoji	2.7

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

Drugi dio istraživanja odnosi se na analizu očekivanja ispitanika u odnosu na cijene proizvoda iz juna i oktobra 2023.g. Tabela 19. daje pregled prosječno očekivanih cijena

ispitanika u odnosu na stvarne cijene proizvoda u mjesecu junu i oktobru 2023.g na osnovu koje možemo donijeti nekoliko zaključaka.

Za proizvod suncokretovo ulje, prosječna očekivana cijena ispitanika u odnosu na stvarnu cijenu iz juna nema značajno odstupanje i možemo reći da su njihova očekivanja usklađena sa stvarnom cijenom i dobru informisanost, dok s obzirom da se cijena u mjesecu oktobru značajno smanjila, kako je navedeno, postoji signifikantna razlika što upućuje na zakašnjenje u prilagođavanju na smanjenje.

Stvana cijena proizvoda hljeb od pšeničnog brašna i drvo za ogrijev, se povećala u oktobru u odnosu na period juni 2023.g, a ispitanici su očekivali veće cijene u odnosu na stvarne u oba slučaja. To može upućivati na zaključak da su njihova očekivanja vođena opštim očekivanjima inflacije, medijskim uticajima i informisanosti u vezi inflatornih kretanja. Autori Mankiw, N. G., i Reis, R. (2002) razmatraju kako ograničena dostupnost informacija može uticati na percepciju inflacije i kako to može oblikovati tržišnu dinamiku. Također se bave alternativnim modelom koji zamjenjuje New Keynesian Phillips krivulju. Rad istražuje kako ograničena dostupnost informacija o promjenama cijena može uticati na percepciju inflacije. Ako kompanije ne znaju sve promjene cijena, njihova percepcija inflacije može biti nepotpuna. Ovo može imati implikacije za njihove ekonomske odluke, uključujući prilagošavanje cijena.

Cijene proizvoda mlijeko u tetrapaku, eurodizel, motorni benzin 98 Oktana i motorni dizel 95B MB Oktana, su se također povećale u mjesecu oktobru u odnosu na mjesec juni 2023.g., a ispitanici su očekivali povećanje veće u odnosu na stvarne cijene iz juna, ali bez odstupanjea u odnosu na cijene iz oktobra 2023.g. Ovaj nalaz može upućivati na dobru informisanost ispitanika u vezi kretanja cijena i njihovu ispravnu anticipaciju tržišnih trendova.

Kod percepcije cijena proizvoda poput električne energije, vodosnadbijevanja za koje možemo reći da su fiksni i redovni troškovi, potrošači možda nisu toliko osjetljivi na promjene cijena ili ne prate aktivno te promjene, pa se zbog toga pojavljuje signifikantna razlika u odstupanju prosječne očekivane cijene u odnosu na stvarne prosječne cijene objavljene u mjesecu junu i oktobru 2023.g.

Tabela 32. Pregled prosječno očekivanih cijena ispitanika u odnosu na stvarne cijene proizvoda

Naziv proizvoda	J.m	Prosječna očekivana cijena ispitanika (KM)	Odstupanje u odnosu na stvarnu cijenu- Juni	Stvarna cijena proizvoda -Juni (KM)	Odstupanje u odnosu na stvarnu cijenu- Oktobar (KM)	Stvarna cijena proizvoda - Oktobar (KM)
Hljeb od pšenilnog brašna	1	1.9196	Postoji	1.7	Postoji	1.75

Mlijeko u tetrapaku	1	2.3406	Postoji	2.1	Ne postoji	2.3
Suncokretovo ulje	1	3.1385	Ne postoji	3.1	Postoji	2.8
Vodosnadbijevanje	m3	1.0496	Postoji	1.1	Postoji	1.2
Električna energija	kw h	0.283	Postoji	0.2	Postoji	0.2
Drvo za ogrijev	m3	134.565	Postoji	118	Postoji	126
Euro dizel	1	2.8927	Postoji	2.4	Ne postoji	2.9
Motorni benzin 98 Oktana	1	2.8265	Postoji	2.7	Ne postoji	2.8
Motorni benzin 95 BMB Oktana	1	2.7982	Postoji	2.6	Postoji	2.7

Izvor: Autor na osnovu rezultata anketnog upitnika

Rezultati T-testa koji je sproveden kako bi se utvrdilo postojanje odstupanja između percipirane i očekivane inflacije ispitanika, u odnosu na stvarnu inflaciju koju objavljuje CBBH, pokazuju da postoji signifikantno razlika. Ispitanici su percipirali da je trenutna inflacija 13,07%, a očekuju njeno blago snižavanje i to na 12,63% što i dalje predstavlja značajnu razliku u odnosu na stvarnu inflaciju koja je objavljena od strane CBBH i iznosi 4%, uz nagovještaje njenog daljnjeg snižavanja do kraja 2023.godine. Razlog ovako velikom odstupanju može biti posljedica više faktora, kao što su medijsko izvještavanje, lični doživljaj povećanja cijena i ekonomske stabilnosti i zabrinutost zbog ekonomskih trendova. Psihološki faktori također mogu imati snažan uticaj na ulogu percepcije kod potrošača. Autor Dan Ariely (2010a, 2010b, 2016), istraživač u oblasti ponašanja u ekonomiji, istražuje psihološke faktore koji utiču na ekonomske odluke tokom profesionalnog i privatnog života ljudi. U svojim studijama on argumentuje zašto ljudi treba da obrate veću pažnju na psihološke pristrasnosti koje ih teraju da iracionalno postupaju u mnogim situacijama i kako popraviti svoje odluke. Ljudi često više primjećuju i reaguju na povećanje cijene, naročito kada su u pitanju proizvodi iz svakodnevne upotrebe. S obzrom da je jaz između stvarne inflacije i percepcije i očekivanja ispitanika veliki, možemo se osloniti na tvrdnju autora Blanchflower (2008) koji ističe da značajan broj pojedinaca ne zna koja je stopa inflacije, kako se promijenila, i sve teže predviđa kako bi se mogla promijeniti u budućnosti. Kako Blanchflower (2008) navodi, ovo je u saglasnosti s nedavnim dokazima istraživanja iz Sjedinjenih Američkih Država koji ukazuju na vrlo nizak nivo finansijske pismenosti potrošača.

4. ZAKLJUČAK

Ovaj rad istražuje važnost percepcije inflacije te na temelju navedenog pregleda literature, možemo zaključiti da percepcija stanovništva o promjenama cijena i inflacije, kao i njihova očekivanja za buduća kretanja stope inflacije i promjene cijena igraju važnu ulogu u kreiranju monetarne politike i predstavljaju jednu od najvažnijih faktora kreatorima monetarne politike na osnovu koje će donositi buduće odluke i mjere. Percepcija i očekivanje kretanja cijena i inflacije je subjektivni dojam potrošača, pa ne možemo sa sigurnošću potvrditi šta konkretno utiče na formiranje percepcije individualnog potrošača. Prethodna iskustva, ranija kretanja na tržištu, uticaj medija, dešavanja na svjetskom tržištu, socio-ekonomski status ispitanika, sve su to faktori koji mogu uticati na kreiranje percepcije i očekivanja potrošača. Važnost percepcije potrošača ogleda se u njegovom ponašanju u budućnosti, odnosno, ukoliko potrošač očekuje rast cijena, postoji vjerovatnoća da će povećati potrošnju, ili tražiti povišicu. To može podići cijene proizvoda i usluga, što rezultira višim cijenama za potrošače. Također, ako firme očekuju rast inflacije, mogle bi podizati cijene svojih proizvoda, verujući da to neće uticati na potražnju. Očekivanja o inflaciji također mogu uticati na odluke o potrošnji i investicijama. Monetarni donosioci odluka moraju pažljivo pratiti očekivanja o inflaciji kako bi oformili odluke.

U sklopu ovog istraživanja sprovedena je anketa na temu „Komparativna analiza inflatornih očekivanja u BiH“. Istraživanje je sprovedeno na temelju devet proizvoda iz svakodnevne upotrebe iz različitih kategorija potrošnje. Cijene proizvoda koje su ispitanici percipirali kao trenutne, te očekivane cijene istih proizvoda do kraja 2023.godine, upoređene sa cijenama koje je BHAS objavila kao zvanične u svom saopštenju Prosječne potrošačke cijene u BiH, za mjesec juni i mjesec oktobar 2023., a koje je trenutku sprovođenja ankete bilo dostupno.

Istraživanje je imalo nekoliko ograničenja, a koja se odnose prije svega na geografsku raspodjelu. Većina ispitanika, njih 381 imaju prebivalište u Federaciji BiH, dok samo 13 ispitanika ima prebivalište u Republici Srpskoj. Kada govorimo o regionalnoj zastupljenosti, većina ispitanika je bila iz Sarajevskog kantona, odnosno 261, što može uticati na generalizaciju rezultata na cijelu zemlju. Anketa je sprovedena pomoću objavljivanja na društvenim mrežama, što može isključiti određene demografske skupine, kao što su penzioneri.

Analiza podataka je pokazala da postoji signifikantno odstupanje percipiranih i očekivanih cijena ispitanika, u odnosu na stvarne cijene iz mjeseca juna 2023.g., osim za proizvod suncokretovo ulje. Razlog nepostojanja značajne statističke razlike između percipirane i očekivane cijene i stvarne cijene za proizvod suncokretovo ulje, može biti to što je proizvod široko rasprostranjen u upotrebi potrošača, a kako se navodi na poljoprivrednom portalu Agroklub (2022), sukob u Ukrajini je izazvao deficit ovog ulja na svjetskom tržištu. Ondje je obustavljena prerada suncokretovog sjemena, ali i izvoz, što utiče na obim isporuke. Ukrajina i Rusija su najveći svjetski proizvođači suncokreta i njegovih derivata, što je svakako prouzorkovalo velike promjene cijene navedenog proizvoda i to u kratkom roku.

Na temelju analize utvrđeno je da upoređujući percipirane i očekivane cijene u odnosu na stvarne cijene iz oktobra 2023., značajno se umanjio broj proizvoda za koje postoji signifikatno odstupanje od stvarne cijene. U nekoliko slučajeva percepcije, poput proizvoda hljeb od pšeničnog brašna, drvo za ogrijev, ili očekivanja za mlijeko u tetrapaku, motorna goriva ispitanici su percipirali i očekivali cijenu bez značajnih razlika u odnosu na stvarne cijene, što se može dovesti u vezu sa jednim od osnovnih elemenata makroekonomske teorije o racionalnom očekivanju. Teorija pretpostavlja da su pojedinci dobro informisani i da koriste sve dostupne informacije kako bi precizno predvidjeli buduće ekonomske uslove i događaje. Očekuje se da će ljudi racionalno reagovati na ekonomske politike, te da ukoliko se očekuje inflacija, potrošači će to uzeti u obzir u svojim odlukama o trošenju i štednji.

Istraživanje je potvrdilo da je percepcija inflacije od suštinskog značaja. Ljudske percepcije inflacije igraju ključnu ulogu u oblikovanju njihovih ekonomskih odluka i ponašanja. Kako ljudi doživljavaju inflaciju može imati značajan uticaj na njihove finansijske odluke, uključujući štednju, potrošnju i investicije.

Rezultati ankete jasno su pokazali značajnu razliku između percipirane inflacije ispitanika i stvarnih stopa inflacije, kao i između očekivanja i stvarnih promjena u inflaciji. Ove razlike ukazuju na važnost razumijevanja kako ljudi percipiraju i očekuju inflaciju, jer te percepcije mogu imati stvarne ekonomske posljedice.

Istraživanje ističe nužnost edukacije i informisanja javnosti o inflaciji kako bi se smanjila percepcijska razlika između stvarnih i percipiranih stopa inflacije. To može pomoći ljudima da donose bolje informisane ekonomske odluke i doprinijeti stabilnosti ekonomske politike. U krajnjem, razumijevanje percepcije inflacije i njenog uticaja može poboljšati efikasnost monetarne politike i olakšati donošenje ekonomskih odluka kako na individualnom, tako i na kolektivnom nivou.

U zaključku, ova analiza ukazuje na potrebu za daljnjim istraživanjem kako bi se bolje razumjeli razlozi velikog stepena odstupanja percepcije potrošača i njihovog očekivanja.

REFERENCE

1. Agencija za statistiku BiH (2023). *Prosječne potrošačke cijene u BiH*. Dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2023/PRI_02_2023_06_1_BS.pdf (Prstupljeno: 20.11.2023)
2. Agencija za statistiku BiH (2023). *Demografske i socijalne statistike*. Anketa o potrošnji domaćinstva 2021/2022. Sarajevo, 30.06.2023.
3. B. T McCallum (1980). *Rational Expectations and Macroeconomic Stabilization Policy: An Overview*. (1980). The Ohio State University Press, The Ohio State University Press, Journal of Money, Credit and Banking .
4. Babić, M. (2003). *Makroekonomija*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica
5. Ballastplan. The Latest of inflation rates and where we go from here. Dostupno na: <https://ballastplan.com/the-latest-on-inflation-rates-and-where-we-go-from-here/> (Pristupljeno 14.12.2023)
6. Beckermanm P. (1992). *The Economics of High Inflation*, St. Martin's Press, New York, NY.
7. Bevans R. (2020). *An Introduction to t Tests* | Definitions, Formula and Examples. Januar, 2020
8. Blanchflower D. (2008). *Inflation, expectations and monetary policy*. England.
9. Bogović D. (2000)., *Dugoročna obilježja osobne potrošnje u Republici Hrvatskoj*, Ekonomski pregled, Vol 53, 7-8, 2000
10. Brachinger, H. W. (2008). *A new index of perceived inflation: Assumptions, method, and application to Germany*. Journal of Economic Psychology, 29(4), 433–457
11. Brown S., Haris M., Spancer K. i Tylorl C. (2023.), *Financial Expectations and Household Consumption: Does Middle-Inflation Matter?* Jurnal of Money Credit and Banking.
12. C. A. Sims (1980). *A Comparison of Interwar and Postwar Business Cycles: Monetarism Reconsidered*, Amsterdam, Elsevier Science, and Journal of Economic Review, Annual Papers and Proceedings.
13. Carroll, C. D. (2003). *Macroeconomic expectations of households and professional forecasters*. The Quarterly Journal of Economics, 118(1), 269–298.
14. CBBH (2022). *Godišnji izvještaj za 2022. godinu*.
15. CBBH (2022). *Brza procjena BDP-a i prognoza inflacije kratkom roku, 2023*, Dostupno na: <https://www.cbbh.ba/press/ShowNews/1499> (Pristupljeno: 24.06.2023)
16. CBBIH (2023)., *Brza procjena godišnje promjene BDP-a za četvrti kvartal 2022. godine i inflacije u kratkom roku*. Dostupno na: https://www.cbbh.ba/data/dokumenti/pdf/Brza_procjena_godi%C5%A1nje_promjene_realnog_BDP-a_finalno_bos.pdf (pristupljeno 24.06.2023)
17. Centar za ekologiju i energiju, (2016). *Pregled nacionalne situacije u pogledu energetske siromaštva u Bosni I Hercegovini*, Tuzla

18. Čavrak V. (2020). *Makroekonomija krize COVID19 i kako pristupiti njenom rješavanju*. Sveučilište u Zagrebu, 2020.
19. D.Ricardo (1817). *Principles of Political Economy and Taxation*, London Murrary Publication, 1817.
20. D'Acunto F., Malmendier U., Ospina J., and Webe M. (2019). *Salient Price Changes, Inflation Expectations, and Household Behavior*.
21. Denona, Bogović, N. (2002) *Dugoročna obilježja osobne potrošnje u Republici Hrvatskoj*. Ekonomski pregled, 53 (7-8), 2002
22. Döhring, B. i Mordonu, A. (2007). *What drives infation perceptions? A dynamic panel data analysis*. *European econom. Economic papers* 2008–2015 284, Directorate General Economic and Financial Affairs (DG ECFIN), European Commission.
23. ECB, O Evropskoj centralnoj banci, Zadaće ECB-a. Dostupno na: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/tasks/monpol/html/index.hr.html> (pristupljeno 18.09.2023.).
24. Ehrmann, M. (2015). *Targeting inflation from below: How do inflation expectations behave?* *International Journal of Central Banking*, 11(4), 213–249
25. Euro area statistics 2023. *Inflation rate - all consumption categories Rankin by country*. Dostupno na: <https://www.euro-area-statistics.org/digital-publication/statistics-insights-inflation/bloc-3a.html> (Pristupljeno 08.08.2023)
26. European Central Bank (2021). *Making sense of consumers inflation perceptions and expectations – the role of (un)certainity*. ECB Economic Bulletin, Issue 2/2021. Dostupno na: https://www.ecb.europa.eu/pub/economicbulletin/articles/2021/html/ecb.ebart202102_02~32e2ff1af1.en.html (Pristupljeno 06.08.2023.)
27. Eurostat (2023). *Harmonised indeces of consumer prices*. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/hicp/visualisations> (Prisutpljeno 13.12.2023)
28. Eva Stanislawska (2019). *Consumers. Perception of Inflation in Inflationary and Deflationary Environment*.
29. Federalni zavod za statistiku BiH. *Anketa o potrošnji domaćinstava u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2021/2023*. Sarajevo (2023.)
30. Fioretti L., Kotarac K., Kunovac D., (2021), *Inflacija i percepcija inflacije u Hrvatskoj, Službene stranice Hrvatske narodne banke*. Dostupno na: <https://www.hnb.hr/-/inflacija-i-percepcija-inflacije-u-hrvatskoj> (pristupljeno 19.07.2023)
31. Frideman M. And Schwartz A.J. (1963). *A Monetary History of the United States, 1867-1960*. The Princeton University Press, Prineton.
32. HNB (2022.) *Uticaj rata u Ukrajini na inflaciju potrošačkih cijena* dostupno na: <https://www.hnb.hr/en/javnost-rada/rat-u-ukrajini/html/> (Pristupljeno 03.08.2023.)
33. Janiszewski, C., Lichtnstein, D., R., (1999). *A Range Theory Account of Price Perception*. *Journal of Consumer Research*, Dostupno na: <https://doi.org/10.1086/209544>, (Pristupljeno 11.09.2023.)

34. Jurić, J. (2018). *Characteristics of personal consumption in Bosnia and Herzegovina*, DIEM- Dubrovnik: International Economic Meeting.
35. Keynes J.M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London; Macmillan Publication,
36. Keynes, J., M. (1936) *The General Theory of Employment, Interest and Money*, New York: Harvest
37. Lee J., Powel T., Wessel D. (2022). What are inflation expectations? Why do they matter? Brookings, 2022.
38. Łyziak i Mackiewicz-Łyziak (2014.) *Do Consumers in Europe Anticipate Future Inflation?*, JSTOR 2014
39. Mankiw, N. G., i Reis, R. (2002). *Sticky Information Versus Sticky Prices: A Proposal to Replace the New Keynesian Phillips Curve*. The Quarterly Journal of Economics, 117(4), 1295-1328.
40. Međunarodni monetarni fond (2019). *A deeper understanding of how consumers think about the economy would help policymakers control inflation*. Dostupno na: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2022/09/hall-of-mirrors-how-consumers-think-about-inflation-pizzinelli> (Pristupljeno 15.07.2023)
41. Mile, I. (2009). HICP—*Frequent out-of-pocket purchases. A new special aggregate*. Statistics in focus, 15/2009, Eurostat.
42. OECD, Dostupno na: <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/blended-finance-principles/principle-5/> (Pristupljeno 25.06.2023)
43. Paukovic D. (2022) Inflacija u SAD-u neočekivano porasla, još veći izgled za povećanjem kamatnih stopa. *Lider*. Dostupno na: <https://lidermedia.hr/biznis-i-politika/inflacija-u-sad-u-neocekivano-porasla-jos-veci-izgled-za-povecanjem-kamatnih-stop-a-144985> (Pristupljeno 17.09.2023)
44. Perišin I., Šokman A., Lovrinovic I., (2001). *Monetarna politika*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Fakultet ekonomije i turizma.
45. Pufnik A (2018). *Učinci uvođenja eura na kretanje potrošačkih cijena i percepcije inflacije: pregled dosadašnjih iskustva i ocjena mogućih učinaka u Hrvatskoj*. Hrvatska narodna
46. Quarterly Bulletin, South African Reserve Bank (2018), Dostupno na: <https://www.resbank.co.za/Publications/QuarterlyBulletins/Pages/Quarterly-Bulletin.aspx> (Pristupljeno: 15.11.2023.)
47. Rahim, H., A., Bahari, Z. (2018) *Keynes' Consumption Theory: A Reevaluation According to the Pretorius, C., J., Knox, S. (1995) Private consumption expenditure in the macro-econometric model of the Reserve Bank,*
48. Reić, Z., Mihaljević Kosor, M. (2011). *Ekonomija*, Treće izmijenjeno izdanje. Split: Ekonomski fakultet
49. Sargent, T. J., & Wallace, N. (1981). *Some unpleasant monetarist arithmetic*. Federal reserve bank of minneapolis quarterly review, 5(3), 1-17. Dostupno na: <file:///C:/Users/LT-241121/Downloads/qv531.pdf> (Pristupljeno: 11.12.2023)
50. Savez samostalnih sindikata Bosne i Hercegovine, 2023., *Sindikalna potrošačka korpa za maj 2023*.

51. SEEBiz, (2023). Tržište. Dostupno na: <https://www.seebiz.eu/trzista/fed-prema-najavama-ovoga-puta-nece-podizati-kamatne-stope/295863> (Pristupljeno: 21.09.2023)
52. Siddiqui K., (2020). *The impact of Covid-19 on the Global Economy*. University of Huddersfiel, Maj 2020.
53. Snowdon B., Vane H.R. (2002). *An Encyclopedia of Macroeconomics*, Edward Elgar, Cheltenham, UK, 2002, str. 608. – 609
54. Šćuka A. (2022). *Uticaj inflacije na životni standard građana Republike Hrvatske*. Magistarski rad, Varaždin, Sveučilišni centar Varaždin
55. T.J. Sargent and N.Wallace (1981.) Some Unpleasant monetarist arithmetic. *Minneapolis*. Federal Reserve Bank of Minneapolis, *Journal of Quarterly Review* 5,P 1-17, 1981.
56. Totonchi J. (2011). *Macroeconomic Theories of Inflation.*, Iran: Islamic Azad University, Yazad Branch
57. Tylor D.(2022). *Analysis of impacts of inflation on the distribution of household consumption expenditures*. *Canadian Journal of agricultural economics*. Dostupno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/cjag.12315> (Pristupljeno 05.12.2023)
58. U.S Bureau of Labor Statistics. (2023). Graphics for Economic News Releases. Dostupno na: <https://www.bls.gov/charts/consumer-price-index/consumer-price-index-by-category-line-chart.htm> (Pristupljeno: 14.12.2023.)
59. US Bank (2023). *Federal Reserve focuses monetary policy on fighting inflation*. Dostupno na: <https://www.usbank.com/investing/financial-perspectives/market-news/federal-reserve-tapering-asset-purchases.html#:~:text=Role%20of%20the%20Fed&text=In%20setting%20monetary%20policy%2C%20the,year%20over%20the%20long%20term>. (Pristupljeno 18.09.2023)
60. US Inflation Calculator. *Current US inflation rates: 2000-2023*. Dostupno na: <https://www.usinflationcalculator.com/inflation/current-inflation-rates/#:~:text=The%20annual%20inflation%20rate%20for,ET>. (Pristupljeno 13.12.2023)
61. Weber M., D'Acunto F., Gorodnichenko y., Coibio O., (2022) *The Subjective Inflation Expectations of Households and Firms: Measurement, Determinants, and Implications*. *Journal of Economic Perspectives*.

PRILOZI

Prilog 1. Anketni upitnik

Anketni upitnik- Komparativna analiza inflatornih kretanja u BiH

Poštovani,

Moje ime je Lejla Ćerimović, studentica sam završne godine master studija na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Dobro došli u anketu o percepciji i očekivanju inflacije u svrhu izrade master teze na temu “Komparativna analiza inflatornih kretanja u BiH”.

Cilj ovog istraživanja je ispitati da li postoji odstupanje percipirane i očekivane inflacije od stvarne inflacije, u kategorijama potrošačke korpe u BiH s obzirom na to da je percepcijska inflacija ključan faktor kreatorima monetarne politike i važna odrednica za ostvarenje budućih kretanja inflacije.

Podsjećam da je Inflacija jedan od najvažnijih ekonomskih pojmova i predstavlja općenito povećanje cijena proizvoda i usluga unutar jednog ekonomskog područja (pojava rasta cijena). Inflacija je zapravo stopa po kojoj su se cijene proizvoda i usluga povećale u određenom vremenskom periodu. Zbog takve pojave se smanjuje kupovna moć stanovništva u državi (Izvor: ekonomskirjecnik.com).

Prvi dio ankete odnosi se na demografska pitanja, a drugi dio na vašu percepciju trenutnih cijena odabranih proizvoda, kao i očekivanja cijena istih proizvoda do kraja 2023.godine.

Molim Vas da odvojite par minuta da odgovorite na nekoliko pitanja. Vaša povratna informacija je izuzetno važna kako bismo bolje razumjeli kako ljudi percipiraju inflaciju i očekuju njeno kretanje.

Odgovarate na pitanja zaokružujući navedene opcije. Molim Vas da čitate svako pitanje pažljivo i dajete najtačnije i najiskrenije odgovore koje možete, s obzirom da će odgovori biti agregirani u istraživanju.

Potrebno vrijeme za izradu ankete je do 5 min.

Želim istaknuti da su vaši odgovori anonimni i povjerljivi. Vaši lični podaci neće biti dijeljeni niti korišteni u bilo koje druge svrhe osim istraživanja.

Hvala Vam što učestvujete u mom istraživanju. Vaši odgovori imaju stvaran uticaj na razumijevanje ekonomskih kretanja. Ukoliko su Vam potrebna pojašnjenja u vezi anketnog upitnika, možete me kontaktirati putem e-maila: cerimovic.lejla@gmail.com.

Molim Vas da označite svoj spol:	Molim Vas da označite svoju starosnu dob:	Molim Vas da označite vaše mjesto prebivališta, prema entitetu/distriktu:
Žensko	18-24 godine	Federacija Bosne i Hercegovine
Muško	25-34 godine	Republika Srpska
	35-44 godine	Distrikt Brčko
	45-54 godine	
	55-64 godine	

	65 i više	
Ukoliko imate prebivalište u Federaciji BiH, molim Vas da odaberete vaše prebivalište prema kantonu:	Ukoliko imate prebivalište u Republici Srpskoj, molim Vas da označite vaše prebivalište prema regiji:	Molim Vas da označite svoj nivo obrazovanja:
Unsko-sanski kanton	Banja Luka	Nekvalificirani radnik (NK)
Posavski kanton	Doboj	Polukvalificirani radnik (PKV)
Tuzlanski kanton	Bijeljina	Kvalificirani radnik - KV (srednja stručna sprema) III. stepen
Zeničko-dobojski kanton	Pale	Visokokvalificirani radnik - VKV
Bosansko-podrinjski kanton	Trebinje	Srednja stručna sprema – IV. stepen
Srednjobosanski kanton		Viša stručna sprema - VŠS
Hercegovačko-neretvanski kanton		Visoka stručna sprema - VSS
Zapadnohercegovački kanton		Magistar nauka
Kanton Sarajevo		Doktor nauka
Molim Vas da označite svoj trenutni status zaposlenja:	Molim Vas da označite samoprocijenjeni, prosječni neto nivo ličnih mjesečnih primanja (primanja "na ruke"), izraženih u KM:	Hljeb od pšeničnog brašna (500gr)- trenutna cijena na tržištu (KM):
Zaposlen/a u privatnom sektoru	Bez mjesečnih primanja	0,50-0,99
Zaposlen/a u javnom sektoru	do 999,00	1,00-1,49
Samozaposlen/a (preduzetnik/preduzetnica)	1.000,00-1.499,00	1,50-1,99
Nezaposlen/a	1.500,00-1.999,00	2,00-2,49
Student/Studentica	2.000,00-2.499,00	2,50-2,99
Penzioner/Penzionerka	2.500,00-2.999,00	3,00-više
Hljeb od pšeničnog brašna (500gr)- očekivana cijena do kraja 2023.godine (KM):	Mlijeko u tetrapaku (l)- trenutna cijena na tržištu (KM):	Mlijeko u tetrapaku (l)- očekivana cijena do kraja 2023.godine (KM):
0,50-0,99	1,00-1,49	1,00-1,49
1,00-1,49	1,50-1,99	1,50-1,99
1,50-1,99	2,00-2,49	2,00-2,49
2,00-2,49	2,50-2,99	2,50-2,99

2,50-2,99	3,00-3,49	3,00-3,49
3,00-više	3,50-više	3,50-više
Suncokretovo ulje (l)- trenutna cijena na tržištu (KM):	Suncokretovo ulje (l)- očekivana cijena do kraja 2023.godine (KM):	Vodosnadbijevanje (m3)- trenutna cijena na tržištu (KM)
1,50-1,99	1,50-1,99	0,40-0,69
2,00-2,49	2,00-2,49	0,70-0,99
2,50-2,99	2,50-2,99	1,00-1,29
3,00-3,49	3,00-3,49	1,30-1,59
3,50-3,99	3,50-3,99	1,60-više
4,00-više	4,00-više	Ne znam
Vodosnadbijevanje (m3)- očekivana cijena do kraja 2023.godine (KM):	Snadbijevanje električnom energijom (kwh), (viša tarifa)- trenutna cijena na tržištu (KM)	Snadbijevanje električnom energijom (kwh), (viša tarifa)- očekivana cijena do kraja 2023.godine (KM)
0,40-0,69	0,10-0,19	0,10-0,19
0,70-0,99	0,20-0,29	0,20-0,29
1,00-1,29	0,30-0,39	0,30-0,39
1,30-1,59	0,40-više	0,40-više Ne znam
1,60-više	Ne znam	Drvo za ogrijev (m3)
Ne znam		
Drvo za ogrijev (m3)- trenutna cijena na tržištu (KM)	Drvo za ogrijev (m3)- očekivana cijena do kraja 2023.godine (KM)	Euro dizel (l)- trenutna cijena na tržištu (KM)
30,00-49,00	30,00-49,00	1,40-1,69
50,00-69,00	50,00-69,00	1,70-1,99
70,00-89,00	70,00-89,00	2,00-2,29
90,00-119,00	90,00-119,00	2,30-2,59
120,00-149,00	120,00-149,00	2,60-2,89
150,00-169,00	150,00-169,00	2,90-3,19
Euro dizel (l)- očekivana cijena do kraja 2023.godine (KM)	Motorni benzin 98 oktana (l)- trenutna cijena na tržištu (KM)	Motorni benzin 98 oktana (l)- očekivana cijena do kraja 2023.godine (KM)
1,40-1,69	1,40-1,69	1,40-1,69
1,70-1,99	1,70-1,99	1,70-1,99
2,00-2,29	2,00-2,29	2,00-2,29
2,30-2,59	2,30-2,59	2,30-2,59
2,60-2,89	2,60-2,89	2,60-2,89
2,90-3,19	2,90-3,19	2,90-3,19

Motorni benzin BMB 95 oktana (I)- trenutna cijena na tržištu (KM)	Motorni benzin BMB 95 oktana (I)- očekivana cijena do kraja 2023.godine (KM)	Molim Vas da označite kako percipirate nivo trenutne stope godišnje inflacije u BiH:
1,40-1,69	1,40-1,69	1%-5%
1,70-1,99	1,70-1,99	6%-10%
2,00-2,29	2,00-2,29	11%-15%
2,30-2,59	2,30-2,59	16%-19%
2,60-2,89	2,60-2,89	20% - više
2,90-3,19	2,90-3,19	Ne znam

Molim Vas da označite očekivani nivo godišnje stope inflacije u BiH, do kraja 2023.godine:
-5% - 0%
1% -5%
6% -10%
11% -15%
16% -19%
20% -24%